

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Науково-практичний журнал

1 (69) ' 2013

УДК 347.(77+78)

Журнал засновано в лютому 2002 року,
перейменовано у листопаді 2005 року,
внесено до переліку фахових видань
ВАК України з юридичних наук

ЗАСНОВНИК

*Науково-дослідний інститут
інтелектуальної власності
Національної академії
правових наук України*

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 10573 від 07.11.2005 року.

Рекомендовано до друку Вченою
радою НДІ інтелектуальної
власності НАПрН України
(прогокол № 1 від 29.01.2013 року).

Редакція:

Прахов Б. Г. — головний редактор,
Петренко С. А. — заступник
головного редактора,
Мацкевич О. О. — редактор,
Осипова А. О. — літературний
редактор,
Петренко І. І. — відповідальний
секретар.

Адреса редакції:

**03680, МСП, м. Київ-150,
вул. Боженка, 11, корп. 4
Тел.: 228-21-37, 228-22-16
Тел./факс: 200-08-76
www.ndiiv.org.ua
e-mail: letter@i.kiev.ua**

Надруковано з оригінал-макета
в ТОВ «Лазурит-Поліграф», 04080,
м. Київ, вул. Костянтинівська, 73,
тел./факс: (044) 417-21-70, свідоцтво
суб'єкта видавничої справи ДК
№ 3133 від 17.03.2008 року.

Здано до набору 05.02.2013 року.
Підписано до друку 19.02.2013 року.
Формат 70x108/16. Папір офсетний.
Друк офсетний.
Наклад 300 примірників. Зам. 19

ЗМІСТ

До 20-тиріччя Національної академії правових наук України

Крижна В. Поняття та зміст прав
інтелектуальної власності 3

Право інтелектуальної власності

Микитин В. До питання про строки чинності
майнових прав інтелектуальної власності ... 8

Захист прав

Дроб'язко В. Цивільна відповідальність
в Україні за контрафакцію та піратство
у сфері авторського права й суміжних
прав 16

Штефан О. Запобіжні заходи
як попередня судова заборона,
спрямована на запобігання порушенню
та захист авторського права 25

Венедіктова І. Захист охоронюваних
законом інтересів при конкуренції прав
інтелектуальної власності 36

Татьков В. До питання про суд
з інтелектуальних прав 42

Право та інновації

Ревуцький С. Передумови формування
національної інноваційної системи під
впливом економічної глобалізації 48

Наукова рада журналу:

Довгерт А. С., чл.-кор. НАПрНУ, д.ю.н., проф; Кузнєцова Н. С., акад. НАПрНУ, д.ю.н., проф.; Майданик Р. А., чл.-кор. НАПрНУ, д.ю.н., проф.; Малишева Н. Р., д.ю.н., проф.; Патон Б. Є., през. НАНУ, д.т.н.; Притика Д. М., акад. НАПрНУ, д.ю.н.; Редько В. В., д. с.-г. н.; Тацій В. Я., през. НАПрНУ, д.ю.н.; Шемшученко Ю. С., акад. НАНУ, акад. НАПрНУ, д.ю.н.

Редакційна колегія журналу:

Орлюк О. П. (голова редакційної колегії), Дорошенко О. Ф. (заступник голови редакційної колегії), Андрощук Г. О., Бутнік-Сіверський О. Б., Галиця І. О., Грошевий Ю. М., Дроб'язко В. С., Захарченко Т. Г., Копиленко О. Л., Косак В. М., Крупчан О. Д., Мироненко Н. М., Москаленко В. С., Нежиборець В. І., Панов М. І., Петришин О. В., Пічкур О. В., Святоцький О. Д., Семчик В. І., Сегай М. Я., Сидоров І. Ф., Солощук М. М., Теплюк М. О., Тихий В. П.

Андрощук Г. Комерціалізація технологій подвійного призначення: досвід США 51

Погляд науковця

Рабовська С. Деякі особливості спадкового правонаступництва після смерті фізичної особи-учасника господарських товариств 66

Крупнова Л. Значення принципу законності в діяльності державної виконавчої служби України 69

Кушнір І. Програмно-цільовий метод як один з методів фінансування житлового будівництва 75

Черпіцька Л. Бюджетна система України як об'єкт фінансово-правового регулювання 82

Козаченко В. Роль національного банку України в діяльності банківської системи України 89

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Валентина Крижна,
головний науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності НАПРН України

Сьогодні як міжнародне, так і національне законодавство більшості країн світу використовує термін «право інтелектуальної власності». Існує навіть Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) зі штаб-квартирою в м. Женеві (Швейцарія).

Відповідно до п. viii ст. 2 Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, підписаної в Стокгольмі 14.07.1967 року та зміненої 02.10.1979 року, «інтелектуальна власність» охоплює права, що стосуються літературних, художніх і наукових творів; виконавчої діяльності артистів, звукозаписів, радіо- й телевізійних передач; винаходів у всіх сферах людської діяльності; наукових відкриттів; промислових зразків; товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень; захисту проти недобросовісної конкуренції, а також усіх інших прав, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах.

Вводячи термін «інтелектуальна власність», розуміли його певну умовність. Висловлювалися наміри в подальшому віднайти термін, який би більш точно відображав особливості результатів творчої діяльності. Однак, як досить часто це буває, те, що вважалось тимчасовим, залишилося на тривалий час і набуло значного поширення. Звісно, до цього часу лунає критика як власне терміна «інтелек-

туальна власність», так і механізмів надання прав на таку власність.

З огляду на це мета пропонованої статті — аналіз поняття та змісту прав інтелектуальної власності. При цьому слід провести порівняння повноважень власника речі та правоволодільця в сфері інтелектуальної власності. Хоча до цієї проблематики зверталися науковці [1–5], деякі питання залишилися за межами їхньої уваги.

Доцільно акцентувати увагу, що використання слова «власність» у терміні «інтелектуальна власність» зовсім не означає, що до розглядуваних відносин застосовуються положення законодавства про власність. Про це свідчить, зокрема, й та обставина, що Цивільний кодекс України від 16.01.2004 року (далі — ЦК України) окремо регулює право власності та право інтелектуальної власності. Так, книга третя ЦК України присвячена праву власності та іншим речовим правам, а книга четверта — праву інтелектуальної власності. Отже, поширення режиму права власності на результати творчої діяльності, а відповідно, й застосування норм про право власності до об'єктів інтелектуальної власності, неможливо.

Деяку плутанину в це питання свого часу вніс Закон України «Про власність» від 07.02.1991 року, який розділ VI присвятив праву інтелектуальної власності. Однак сьогодні цей нормативний акт уже втратив чинність, а тому цілком закономірно, що питання прав на об'єкти інтелектуаль-

ної власності вирішується лише відповідно до положень ЦК України та спеціального законодавства.

Відповідно до ч. 1 ст. 418 ЦК України, право інтелектуальної власності — це право особи на результати інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦК України та іншим законом.

Однак власне факт використання в термінології «право інтелектуальної власності» слова «власність» на практиці деколи вводить в оману. Наприклад, трапляються спроби поширити на нематеріальні об'єкти правовий режим, установлений законом для права власності. Ще В. Дозорцев, розробляючи теорію «інтелектуальних прав», зазначав, що термін «інтелектуальна власність» є юридично недостатньо коректним, оскільки може створити враження про поширення на результати інтелектуальної діяльності та взагалі на нематеріальні об'єкти режиму, встановленого законом для права власності [2, 37].

Щоб уникнути подібних випадків Цивільний кодекс Російської Федерації (ЦК РФ) відмовився від терміна «право інтелектуальної власності», замінивши його терміном «інтелектуальні права». Термін «інтелектуальні права» охоплює всі види абсолютних прав на результати інтелектуальної діяльності й інші прирівняні до них результати, зокрема й засоби індивідуалізації [5, 30]. Як зазначають науковці, термін «інтелектуальні права» використовується в значенні, аналогічному використовуваному в міжнародних угодах терміну «права інтелектуальної власності» (наприклад, Угода ТРІПС), однак на відміну від останнього, дає змогу, уникнути асоціації з правом власності [3, 3].

Так, відповідно до ст. 1226 ЦК РФ, на результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них засоби індивідуалізації (результати інтелектуальної діяльності й засоби індивідуа-

лізації) визнаються інтелектуальні права, що передбачають виключне право, яке є майновим правом, а у випадках, передбачених цим Кодексом, також особисті немайнові права й інші права (право слідування, право доступу тощо).

Звідси можна зробити висновок, що відповідно до ЦК РФ інтелектуальні права охоплюють три складових:

- 1) виключне право, що є майновим правом (виникає завжди);
- 2) особисті немайнові права;
- 3) інші права (право слідування, право доступу та ін.).

При цьому перший елемент є обов'язковим, а два інших виникають не завжди.

Доречно звернути увагу, що хоча ЦК РФ відмовився від терміна «право інтелектуальної власності», проте залишив термін «інтелектуальна власність». Як слушно зазначається в п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду Російської Федерації та Пленуму Вищого арбітражного суду Російської Федерації № 5/29 від 06.03.2009 року, терміном «інтелектуальна власність» охоплюються лише результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них засоби індивідуалізації юридичних осіб, товарів, робіт, послуг і підприємств, але не права на них (ст. 1225 ЦК РФ).

Однак практика Російської Федерації свідчить, що власне подібні термінологічні заміни не лише не вирішують проблем з використанням, а й інколи породжують додаткові. Тож доцільно виважено підходити до відмови від наявних і введення нових правових термінів, особливо коли мова йде про правові категорії, усталені не лише в національній, а й у міжнародній практиці.

Наступним етапом аналізу є зміст використовуваної термінології. При цьому необхідно звернути увагу, що специфіка змісту права інтелектуальної власності полягає, по-перше, в двоєдиній структурі, що поєднує особисті немайнові права та майнові

права інтелектуальної власності; по-друге, в особливостях майнових прав інтелектуальної власності.

Що стосується двоєдиної структури, то, відповідно до ч. 2 ст. 418 ЦК України, право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається ЦК України та іншим законодавством.

Особистими немайними правами інтелектуальної власності є:

- 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності;
- 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом (ст. 423 ЦК України).

Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності та, на відміну від майнових прав, не можуть відчужуватися (передаватися), а також охороняються безстроково.

Майновими правами інтелектуальної власності є:

- 1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом (ст. 424 ЦК України).

Стосовно особливостей майнових прав інтелектуальної власності, зауважимо кілька моментів.

По-перше, у зв'язку з нематеріальним характером не існує обмеження кола осіб, які водночас можуть використовувати об'єкти права інтелектуальної власності. Досить вдалий приклад стосовно цього навів Б. Шоу: «Якщо у вас є яблуко і у мене є яблуко, і якщо ми обмінюємося цими яблуками, то у вас і в мене залишається по одному яблуку. А якщо у вас є ідея й у мене є ідея і ми обмінюємося ідеями, то у кожного з нас буде по дві ідеї».

По-друге, дія майнових прав інтелектуальної власності обмежена в часі. Доречно звернути увагу, що строковість чинності прав зумовлена не тривалістю існування об'єкта (як це має місце стосовно прав власності), а закріпленням в державі строком, протягом якого держава визнає за особою юридичну монополію на певний об'єкт. Так, за загальним правилом, строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір спливає через 70 років, які відраховуються з 1 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього зі співавторів, який пережив інших співавторів, на винахід — 20 років, на корисну модель — 10 років, на промисловий зразок — 15 років від дати подання заявки в установленому законом порядку тощо.

По-третє, дія майнових прав на результати творчої діяльності обмежена у просторі території тієї держави, котра визнала ці результати об'єктами інтелектуальної власності. Винятки з цього правила можуть бути передбачені міжнародними угодами, як, наприклад, стосовно об'єктів авторського права.

По-четверте, законодавство передбачає випадки вільного використання об'єктів інтелектуальної власності. Наприклад, без згоди автора (іншої особи, що має авторське право), але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається використання цитат з опублікованих творів, відтворення з інформацій-

ною метою в газетах та інших періодичних виданнях, передавання в ефір або інше публічне сповіщення публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів у обсязі, виправданому поставленою метою, тощо.

По-п'яте, необхідно проводити розмежування між правом інтелектуальної власності та правом власності на річ, які не залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ. І навпаки, перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт права інтелектуальної власності (ст. 419 ЦК України).

Майнові права інтелектуальної власності та права власності істотно відрізняються за змістом. Відповідно до ч. 1 ст. 317 ЦК України «Зміст права власності», власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном.

Оскільки право володіння — це юридично забезпечена можливість власника фактично панувати над річчю, то, з огляду на нематеріальний характер об'єктів права інтелектуальної власності, таке повноваження відсутнє у сфері інтелектуальної власності.

Що ж стосується повноважень користування та розпорядження, то певною мірою вони характерні і для інтелектуальної власності, проте мають свою специфіку. Проаналізуємо складові майнових прав інтелектуальної власності.

Так, «право на використання об'єкта права інтелектуальної власності», зазначене як перша складова майнових прав інтелектуальної власності в ст. 424 ЦК України, є своєрідним аналогом повноваження користування у праві власності. Право користування — це юридично закріплена можливість власника використовувати корисні якості речі для себе, здобувати з цього користь, вигоду. У сфері інтелектуальної власності правоволо-

ділець також отримує вигоди, проте юридичне наповнення терміна «право на використання об'єкта права інтелектуальної власності» залежить від того, про який об'єкт інтелектуальної власності йде мова, та розкривається у спеціальному законодавстві. Наприклад, відповідно до п. 2 ст. 20 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», використання промислового зразка визнається виготовлення виробу із застосуванням запатентованого промислового зразка, застосування такого виробу, пропонування для продажу, зокрема й через Інтернет, продаж, імпорт (ввезення) й інше введення його в цивільний оборот або зберігання такого виробу в зазначених цілях.

Другою складовою майнових прав інтелектуальної власності законодавство називає «виключне право дозволити використання об'єкта права інтелектуальної власності» (ст. 424 ЦК України). Стосовно права власності законодавство прямо називає таке повноваження власника як право розпорядження, тобто це юридично закріплена можливість власника самостійно вирішувати юридичну та фактичну долю речі. Якщо виходити з суті, то реалізація виключного права дозволити використання об'єкта права інтелектуальної власності є складовою повноваження розпорядження. Однак не вичерпується лише цим, адже правоволоділець має й інші можливості розпорядитися своїми майновими правами інтелектуальної власності, наприклад, шляхом їх відчуження іншим особам чи відмовою від них (як активними діями, подавши заяву про припинення чинності прав, так і пасивними — несплата мита за підтримання чинності охоронного документа).

Третя складова майнових прав інтелектуальної власності — це «виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, зокрема й забороняти таке використання» (ст. 424 ЦК Украї-

ни). Фактично мова йде про захист права. Якщо проводити порівняння з правом власності, то власник також може захищати свої права, перешкоджаючи неправомірному користуванню своєю річчю, однак це не зазначається як окреме повноваження власника.

Ст. 424 ЦК України містить невичерпний перелік складових майнових прав інтелектуальної власності, тому що зазначаються «інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом». З огляду на те, що ця стаття прямо не зазначає повноваження розпорядження, то, на наш погляд, у цьому випадку мова йде про інші складові цього права, крім окремо названого виключного права дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності.

Отже, хоча права власності та права інтелектуальної власності мають абсолютний характер, формулювання в законодавстві повноважень відбувається по-різному. Так, повноваження власника закріплюються з позитивного боку, тобто закріплюються права особи володіти, користуватися та розпоряджатися річчю. Коли ж мова йде

про правоволодільця майнових прав інтелектуальної власності, то формулювання відбувається як з позитивного боку (право на використання об'єкта права інтелектуальної власності та виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності), так і з негативного (виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, зокрема й забороняти таке використання).

Отже, потрібно виважено підходити до використання термінології, особливо коли мова йде про правові категорії, усталені не лише в національній, а й у міжнародній практиці.

Звісно, в межах проведеного аналізу не можна вирішити всі нагальні питання, а тому воно може слугувати підґрунтям для подальших досліджень. ♦

Список використаних джерел

1. *Белая книга: история и проблемы кодификации законодательства об интеллектуальной собственности* : сб. документов, материалов и научных статей / под ред. д.ю.н. В. Н. Лопатина. — М. : Издание Совета Федерации, 2007. — 280 с.
2. *Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации* : сб. статей / В.А.Дозорцев ; Исслед. центр частного права. — М. : Статут, 2003. — 416 с.
3. *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации части четвертой (постатейный)* / отв. ред. к.ю.н. Л. А. Трахтенгерц. — М. : КОНТРАКТ, ИНФА-М, 2009. — 812 с.
4. *Новосельцев О. В. Проблемы кодификации интеллектуальной собственности* / О. В. Новосельцев // Патенты и лицензии. — 2007. — № 9. — С. 7–11.
5. *Рузакова О. А. Комментарий к части четвертой Гражданского кодекса Российской Федерации* / О. А. Рузакова. — М. : Экзамен, 2007. — 766 с.

Надійшла до редакції 05.12.2012 року

ДО ПИТАННЯ ПРО СТРОКИ ЧИННОСТІ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Віталій Микитин,

*викладач кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету Тернопільського національного
економічного університету, здобувач
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України*

Постановка проблеми загалом та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Чинність (дія) права — це сукупність всіх форм прояву його юридичної сили. Під юридичною силою права розуміють офіційну, державно-владну загальнообов'язковість і самих норм права, і прийнятих на їхній основі правових актів, певних правових норм, і права загалом як системи норм.

Поняття дії права, дії складових його норм виражає динаміку права, процес його реального регулятивного впливу на вже врегульовані суспільні відносини. Це динамічний стан права, право в дії є, за суттю, тією метою, заради якої в результаті правовстановлювальної діяльності офіційно формулюється, текстуально виражається та документально (у відповідних актах) закріплюється право в статичності, «право у книгах» [8].

Динаміка права та статика права — два тісно взаємозалежних стани і два аспекти, що взаємодіють, буття права як особливого соціального регулятора. З одного боку, офіційне встановлення права в його статичності (як системи правових норм, тобто того, що загальнообов'язкове в певній державі) здійснюється на основі та відповідно до чинних правил, у межах і формі регулятивного прояву його юридичної сили. З другого боку, право діє в тих формах і сферах, які закріплені в статичному праві, «праві у книгах».

Механізм дії права — це механізм абстрактно-загальної правової регуля-

ції, конкретизований та індивідуалізований стосовно конкретно-певного випадку прояви юридичної сили чинного права [3]. Ця індивідуально-визначена (персонально-адресна) конкретизованість нормативного механізму дії права означає, що абстрактний правовий зміст всіх трьох системних елементів норми (диспозиції, гіпотези та санкції) повинен бути адекватним чином конкретизовано щодо певного випадку дії права. Суттєвою узагальнювальною характеристикою чинного права є ефективність дії права.

Ефективність дії права — це заходи (ступінь) досягнення правових цілей чинного законодавства в різних сферах правового регулювання [2]. Показник ефективності чинного права є співвідношення між наслідками реалізації норм законодавства (тобто результатами їхньої дії) та правовими цілями цих норм. Ефективність чинного права залежить від безлічі об'єктивних і суб'єктивних чинників — соціальних, економічних, ідеологічних, юридичних і т.д. До важливих юридичних факторів ефективності дії права належать: правова якість (правовий характер) чинного законодавства; ступінь його соціальної зумовленості та легітимності (облік, правове узгодження й компроміс інтересів різних соціальних класів, груп тощо; взяття до уваги громадської думки); рівень правосвідомості та юридичної культури громадян і посадових осіб; загальний стан законності та правопо-

ряду в суспільстві, особливо у сфері провазастосовної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання означеної проблеми та на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання цивільно-правових аспектів регулювання інтелектуальної власності, майнових прав інтелектуальної власності було предметом досліджень низки авторів, серед яких виділимо таких: П. Андрушко, В. Белєвцева, Д. Бойчук, М. Галантич, В. Гулькевич, С. Гусарєв, І. Дзера, В. Ковальський, А. Коваль, О.М. Молявко, А. Нерсєсян, О. Підлубна, О. Підпригора, О. Ришкова, Р. Томма, М. Цвік, О. Шовкова та ін. Та комплексних досліджень цивільно-правових аспектів строків чинності майнових прав інтелектуальної власності на цей час практично немає.

Формування цілей статті. Метою цієї статті є теоретико-правове дослідження строків чинності майнових прав інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дія права в часі визначається періодом часу від моменту вступу нормативно-правового акта (а також його норм) у дію до моменту її втрати [7].

Майновими правами суб'єкта права інтелектуальної власності потрібно визнати ті суб'єктивні права, які породжують для певного суб'єкта конкретний майновий інтерес. Майнові права об'єкта права інтелектуальної власності — це суб'єктивні права учасників правовідносин на результати інтелектуальної діяльності у виробництві, науковій, літературній, художній та інших сферах. Майнові права можуть виникати з дій та інших юридичних фактів, передбачених цивільним законодавством, які пов'язані з володінням, користуванням і розпоряджанням майном, майновими правами.

Цивільним законодавством України з метою гарантування здійснення суб'єктивних цивільних прав суб'єктів цивільних правовідносин введено поняття строків здійснення та захисту цивільних прав.

Строки здійснення та захисту цивільних прав покликані врегулювати цивільний обіг, при цьому впливаючи на реалізацію цивільно-господарських відносин, забезпечуючи захист їхнім учасникам.

У Цивільному кодексі України (далі — ЦК України) дотримання строків учасниками правовідносин вважається суворою необхідністю. Якщо ж підрахувати, то в ЦК України налічується близько 250 норм, які в тією чи тією мірою регулюють певні види строків. Проте більша частина строків регулюється підзаконними нормативно-правовими актами, адміністративними актами, а також договорами, які укладаються учасниками розглядуваних правовідносин. Судові органи також сприяють регулюванню деяких видів строків, розглядаючи цивільно-правові спори [1]. У сучасному цивільному обороті значення строків різноманітне. Деякі строки регулюють час виникнення, зміни чи припинення цивільних прав і обов'язків, інші встановлюють строки їх здійснення, на решті є і такі, котрі надають учасникам цивільних правовідносин час для захисту їхніх порушених прав [11].

Підсумовуючи, зазначимо, що строк у цивільному праві є об'єктивною юридичною подією для визначення тривалості здійснення чи захисту наданих прав управомоченому суб'єктові й обов'язків іншої сторони у цивільних правовідносинах; строки існування суб'єктивного права повинні бути віднесені до строків здійснення цивільних прав [1, 458].

Строки виникнення цивільних прав: терміни, з настанням або закінченням яких пов'язана поява нових цивільних прав, тобто строки правотворювального характеру.

Однією з підстав виникнення права власності є давність придбання, тобто тривале володіння річчю. При цьому для того, щоб давність володіння слугувала підставою для набуття права власності, володіння повинно відповідати певним вимогам. Строки здійснення цивільних прав: строки, протягом яких уповноважений суб'єкт має право (а іноді й зобов'язаний) сам реалізувати своє право чи вимагати вчинення певних дій з реалізації свого права безпосередньо від зобов'язаної особи [11].

Призначення строків здійснення цивільних прав полягає, головним чином, у забезпеченні уповноваженій особі реальної можливості використовувати належне їй суб'єктивне право з метою задоволення своїх інтересів. Тож строки здійснення цивільних прав нерозривно пов'язані з тими можливостями, що їх суб'єктивне право надає уповноваженій особі. Відомо, що суб'єктивне право надає йому можливість реалізувати право власними діями, вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи і, зрештою, використовувати для захисту свого права та забезпечення його реалізації заходи правоохоронного порядку [5].

Кожній з таких можливостей у цивільному праві відповідають і строки її реалізації. Так, перша можливість може бути реалізована уповноваженою особою лише в межах строку існування суб'єктивного права, а в певних випадках — лише в межах, так званого, припинювального строку. Для здійснення другої можливості характерні гарантійні та претензійні строки. Для реалізації третьої можливості — шляхом звернення до компетентних державних органів з вимогою примусового здійснення чи захисту права необхідне дотримання встановлених законом строків позовної давності.

Серед строків здійснення цивільних прав потрібно розрізняти: строки існування цивільних прав, припинювальні, гарантійні та претензійні строки.

Строки існування цивільних прав — це строки дії права в часі. Їхнє призначення полягає в забезпеченні уповноваженій особі часу для реалізації її права та водночас визначеності і стійкості цивільного обороту.

Юридичне значення цього строку полягає в тому, що він забезпечує реальну можливість задоволення потреб уповноваженої особи і що із закінченням строку суб'єктивне право припиняється, а отже, втрачається можливість його реалізації. Тож слід розрізняти суб'єктивні права безстрокової дії, зокрема право власності.

Більшість же суб'єктивних цивільних прав — права з певним терміном дії. Наприклад, довіреність може бути видана тільки на строк не більший ніж 3 роки; виданий винахіднику патент на право використання винаходу діє протягом 20 років, термін дії авторського права для спадкоємців встановлений у 50 років після смерті автора та ін. [9].

Припинювальні строки становлять особливу категорію строків здійснення цивільних прав. Вони надають уповноваженій особі чітко визначений час для реалізації права під загрозою дострокового припинення суб'єктивного права внаслідок його нездійснення чи неналежного здійснення.

Припинювальний строк характеризують три основні особливості: по-перше, він нетотожний терміну дії суб'єктивного права, по-друге, із закінченням припинювального строку суб'єктивне право припиняється достроково та, по-третє, дострокове припинення суб'єктивного цивільного права є правовою санкцією за нездійснення або неналежне здійснення права.

Нерідко припинювальними називаються всі строки здійснення цивільних прав, які не відповідають призначенню цих строків у цивільному праві. Якщо строки існування суб'єктивних прав мають призначенням забезпечити реальну можливість вико-

ристовувати належне особі право, то припинювальні строки спрямовані на припинення випадків нездійснення чи недозволеного здійснення суб'єктивного права. Тож припинювальні строки в цивільному праві — терміни виняткові, встановлені лише для особливих випадків [1].

Важливою правовою гарантією реальності суб'єктивних цивільних прав є гарантійні строки. Під гарантійним розуміють строк, протягом якого виробник (постачальник, підрядник тощо) гарантує безвідмовну службу виробу, а набувач при виявленні в ньому протягом зазначеного періоду несправностей, має право вимагати безоплатне виправлення несправностей або заміни виробу.

Претензійні строки гарантують добровільне здійснення цивільних прав. Під претензійними розуміються строки, протягом яких власник права може, а в деяких випадках повинен звернутися безпосередньо до зобов'язаної особи з вимогою про добровільне відновлення порушеного права [11].

Строки виконання обов'язків передбачаються законом і договорами. У багатьох випадках вони поділяються на загальні та приватні (проміжні). Загальні строки мають, зазвичай, тривалий характер (рік, квартал — при поставках продукції; при капітальному будівництві — строк завершення будівництва в цілому, а також річні терміни будівельних робіт) і конкретизуються сторонами в договорах. У договорах можуть передбачатися місячні, декадні й інші строки. У деяких випадках такі строки визначаються годинами (наприклад, час завезення хлібобулочних виробів у магазини) [11].

Переходячи до аналізу строків чинності майнових прав інтелектуальної власності, зазначимо, що однією із ознак прав інтелектуальної власності є те, що фактично їхній майновий сегмент має обмежений строк дії. Так, майнові права авторів діють протягом життя автора літературного, художньо-

ого чи музичного твору, а також протягом 70 років з 1 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього зі співавторів, який пережив інших співавторів. Для майнових прав інтелектуальної власності на інші об'єкти також встановлені визначені строки дії: для винаходів — 20 років, корисних моделей — 10 тощо. Водночас право власності на річ не спливає з часом і для його втрати потрібна або воля власника, виражена певним чином (договори купівлі-продажу, дарування тощо), або неправомірне використання об'єктів права власності [6].

Автори ЦК України від 2004 року особливу увагу приділили питанню строків чинності майнових прав інтелектуальної власності. У ЦК України налічується 9 статей [10], які регулюють питання строків чинності майнових прав інтелектуальної власності, а саме:

- 1) строк чинності прав інтелектуальної власності (ст. 425 ЦК України);
- 2) строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір (ст. 446 ЦК України);
- 3) строк чинності суміжних майнових прав (ст. 456 ЦК України);
- 4) строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок (ст. 465 ЦК України);
- 5) строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми (ст. 475 ЦК України);
- 6) строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин (ст. 488 ЦК України);
- 7) строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку (ст. 496 ЦК України);
- 8) строк чинності права інтелектуальної власності на географічне зазначення (ст. 504 ЦК України);
- 9) строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю (ст. 508 ЦК України).

Строки чинності майнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності обмежені, що задекларовано в ЦК України, а також можуть бути встановлені законом чи договором. Також деякі об'єкти права інтелектуальної власності мають чітко встановлені строки чинності. Строки чинності можуть перериватися та відновлюватися, що окремо встановлено ЦК України чи іншими законами (ст. 425 ЦК України).

Законодавством України може бути встановлено дострокове припинення чинності майнових прав інтелектуальної власності, а також законодавством передбачено можливість суб'єкта права інтелектуальної власності з різних причин, при вільному волевиявленні відмовитися від своїх майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності. Закони України про інтелектуальну власність передбачають випадки припинення майнових прав (невикористання об'єкта права інтелектуальної власності протягом встановленого законом строку без поважних причин, несплата встановлених зборів тощо) [9, 209].

Строк чинності авторських майнових прав на твір виникає в момент створення твору (ст. 446 ЦК України). За міжнародними стандартами, закріпленими в ст. 7 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів від 1971 року, учасниками якої є 117 країн світу, строк охорони творів становить увесь час життя автора та 50 років після його смерті. Авторське право в Україні в цьому питанні повною мірою відповідає зазначеному положенню Бернської конвенції, і строк охорони творів діє протягом усього життя автора та 70 років після його смерті, крім випадків, визначених ст. 446 ЦК України. Авторське право на твір, оприлюднене анонімно або під псевдонімом, діє протягом 70 років після дати його правомірного оприлюднення. Якщо протягом зазначеного строку автор твору, випущеного анонімно чи під

псевдонімом, розкриє свою особу або його особистість не буде далі залишати сумнівів, то застосовується загальне положення, що авторське право діє протягом усього життя автора та 70 років після його смерті. Авторське право на твір, створений у співавторстві, діє протягом усього життя й 70 років після смерті останнього співавтора, який пережив інших співавторів. Авторське право на твір, уперше випущений в світ після смерті автора, діє протягом 70 років після його випуску. Обчислення зазначених строків починається з 1 січня року, наступного за роком, в якому стався юридичний факт, який є підставою для початку перебігу строку [10].

У разі, якщо автор був репресований і реабілітований посмертно, то строк чинності авторських майнових прав починає діяти з 1 січня року, наступного за роком реабілітації. У випадку, якщо автор працював під час Великої Вітчизняної війни чи брав участь у ній, то строк чинності авторських майнових прав збільшується на 4 роки [1, 455].

Після закінчення строку чинності авторських майнових прав на твір науки, літератури та мистецтва (як вже зазначалося, за українським законодавством авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті) зазначені твори переходять у суспільне надбання. Також вважаються такими, що перейшли в суспільне надбання твори, яким на території України ніколи не надавалася охорона. Твори, що перейшли в суспільне надбання, можуть вільно використовуватися будь-якою особою без виплати авторської винагороди, але й при цьому мають дотримуватися права авторства, право на ім'я та право на захист репутації автора [11, 173].

Особливістю чинності майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти суміжних прав є єдиновстановлений строк їхньої дії — 50 років. Початок перебігу зазначеного строку

починається з 1 січня року, який настає за роком, у якому сталися юридичні факти, що стали підставою виникнення майнових прав на об'єкти суміжних прав (ст. 456 ЦК України).

Обчислення строків починається з 1 січня року, наступного за роком, у якому стався юридичний факт, який є підставою для початку відліку строку чинності. Такими юридичними фактами є перший запис виконання, перше опублікування фонограми, перший запис фонограми та здійснення передачі організацією мовлення. Отож, у законодавстві встановлено прості норми щодо строку чинності майнових суміжних прав. Проблеми можуть бути пов'язані тільки з доказом таких юридичних фактів, як час першого запису виконання, першого опублікування фонограми чи першого запису фонограми, а також здійснення передачі організацією мовлення.

На нашу думку, в ЦК України достатньо обґрунтовано та чітко сформульовані строки чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, а саме:

«Майнові права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок є чинними з дати, наступної за датою їх державної реєстрації, за умови дотримання чинності цих прав відповідно до закону.

Законом можуть бути встановлені умови тимчасової чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід до набрання ними чинності відповідно до частини першої цієї статті.

Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід спливає через 20 років, що підліковуються від дати подання заявки на винахід в установленому порядку. Цей строк може бути продовжений в установленому законом порядку щодо винаходу, використання якого потребує спеціальних випробовувань та офіційного дозволу. Строк чинності виключних майнових прав інтелектуаль-

ної власності на корисну модель спливає через 10 років від дати подання заявки на корисну модель в установленому законом порядку.

Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на промисловий зразок спливає через 15 років від дати подання заявки на промисловий зразок в установленому законом порядку» [10].

Вважаємо за необхідне проаналізувати момент (дату), з якої потрібно починати рахувати строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок.

Так, новелою в цивільному законодавстві є дата встановлення майнових прав інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі та промислові зразки. Натомість патентне законодавство України датою визначало дату публікації відомостей про видачу патенту, при цьому дата публікації, зазвичай, пізніша від дати реєстрації зазначених об'єктів. У ст. 465 ЦК України встановлено нову дату виникнення майнових прав інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі та промислові зразки — дата, що настає за датою державної реєстрації зазначених об'єктів. Чіткість дати за ЦК України не викликає сумнівів, адже вона пов'язана з датою державної реєстрації, але заявник дізнається про дату виникнення майнових прав інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі та промислові зразки пізніше, з моменту державної реєстрації. Строк чинності (дія свідоцтва) майнових прав інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми (ст. 475 ЦК України) передбачено 10 років. Цей строк може бути достроково припинений, але не може бути продовжений.

Майнові права на товарний знак засвідчуються свідоцтвом. Термін дії свідоцтва на товарний знак становить 10 років від дати подачі заявки в патентне відомство і може бути продов-

жений кожного разу на 10 років за клопотанням його власника, поданого протягом останнього року дії свідоцтва за умови сплати відповідного державного збору [4].

Строк чинності майнових прав на географічне зазначення встановлюється з дати отримання свідоцтва на географічне зазначення, і обмежений, зазвичай, 10 роками (ст. 504 ЦК України). Вітчизняним законодавством та законодавством зарубіжних країн передбачено правило, згідно із яким суб'єкт права на географічне зазначення може подати клопотання про подовження строку чинності майнових прав на географічне зазначення, при цьому, суб'єкт права на географічне зазначення, перебуваючи в тому самому географічному об'єкті і виробляючи товар із зазначеними у свідоцтві властивостями, має право на необмежену кількість разів звернутися про подовження строку чинності свідоцтва. Отже, цілком логічно, що строк чинності майнових прав на географічне зазначення є необмежений.

Строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю триває доти, доки зберігається фактична монополія особи на інформацію, що її становить (ст. 508 ЦК України).

Висновки. Проведене дослідження, дає підстави сформулювати такі висновки:

1. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності — певний відрізок часу чинності майнових прав інтелектуальної власності, чи певний момент у часі чинності майнових прав інтелектуальної власності, що встановлюється законом (можливе призупинення, перерва або відновлення строку) чи договором.
2. Чинним цивільним законодавством України передбачено 9 статей, що тією чи тією мірою регулюють питання строку чинності майнових прав інтелектуальної власності. Пе-

рерахуємо ті з них, яку встановлюють строки чинності:

- 1) строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір (ст. 446 ЦК України) — 70 років;
- 2) строки чинності суміжних майнових прав (ст. 456 ЦК України) — 50 років;
- 3) строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок (ст. 465 ЦК України): винаходи — 20 років, корисна модель — 10 років, промисловий зразок — 15 років, з дати подання заявки;
- 4) строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми (ст. 475 ЦК України) — 10 років, що відліковуються від дати подання заявки на компонування інтегральної мікросхеми;
- 5) строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин (ст. 488 ЦК України) — 30 років (на сорт рослин, породу тварин), 35 років (щодо дерев і винограду), що відліковуються з 1 січня року, наступного за роком державної реєстрації цих прав;
- 6) строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку (ст. 496 ЦК України) — 10 років з дати, наступної за датою подання заявки на торговельну марку;
- 7) строк чинності права інтелектуальної власності на географічне зазначення (ст. 504 ЦК України) — необмежений, за певних умов;
- 8) строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю (ст. 508 ЦК) — необмежений, за певних умов. ♦

Список використаних джерел

1. Бойчук Д. В. Значення і види строків у цивільному праві / Д. В. Бойчук // *Митна справа*. — 2011. — № 2 (74). — С. 453–458.
2. Гусарєв С. Д. *Теорія права і держави: навч. посібн.* / С. Д. Гусарєв, А. Ю. Олійник, О. Л. Слюсаренко ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. — К. : Правова єдність, 2008. — 270 с.
3. *Теорія держави і права: акад. курс : підручник* / О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко ; за ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. — 2-ге вид., переробл. і доп. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 688 с.
4. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» : офіц. вид. — К. : Ін Юре, 2002. — 48 с.
5. Молявко О. М. Деякі питання здійснення та захисту цивільних прав / О. М. Молявко // *Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем*. — К., 2000. — С. 319–324.
6. Нерсесян А. С. Соціально-правові і філософські основи захисту прав інтелектуальної власності / А. С. Нерсесян // *Часопис Київського університету права*. — 2009. — № 3. — С. 167–171.
7. Підлубна О. В. Дія норм цивільного процесуального права України за колом осіб / О. В. Підлубна // *Наук. вісн.* — Вип. 273 : Правознавство. — Чернівці, 2005. — С. 59–62.
8. Цвік М. В. *Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.* / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко, І. В. Бенедик, І. О. Биля-Сабадаш, Л. Л. Богачова ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого ; за ред. М. В. Цвік. — Х. : Право, 2009. — 583 с.
9. *Цивільний кодекс України : коментар*. — Х. : Одиссей, 2003. — 856 с.
10. *Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV (станом на 16.10.2011 року)* // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. — 2003. — № № 40–44. — Ст. 356.
11. Шовкова О. В. Строки і терміни як категорії цивільного права / О. В. Шовкова // *Проблеми законності*. — Х., 2005. — Вип. 74. — С. 171–176.

Надійшла до редакції 12.11.2012 року

ЦИВІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ЗА КОНТРАФАКЦІЮ ТА ПІРАТСТВО У СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА Й СУМІЖНИХ ПРАВ

Володимир Дроб'язко,
*завідувач сектора суміжних прав НДІ
інтелектуальної власності НАПрН України,
кандидат філологічних наук*

Завданнями цивільно-правових заходів є: 1) надання компенсації за шкоду, завдану порушеннями; 2) розпорядження відповідними контрафактними копіями (зазвичай шляхом знищення чи збуту, оминаючи звичайні комерційні канали; розпорядження відповідним чином знаряддями (пристроями), використовуваними з метою протиправної діяльності; видача судового припису про заборону вчинення подальших порушень). Такі правові засоби повинні завжди бути в арсеналі незалежно від того, чи вчинено порушення навмисно й/або з комерційними діями [1, 342].

Докази у справах про порушення авторських і суміжних прав

За законодавством України, доведення факту порушення авторських і суміжних прав спирається на сукупність юридичних фактів. Важлива роль у цьому належить доказам у справах про порушення авторських і суміжних прав.

Під предметом доказування розуміють сукупність юридичних фактів, які необхідно встановити для вирішення справи по суті.

Фактами, що мають матеріально-правове значення у справах про порушення авторських прав (власне предмет доказування) є: належність авторського права позивачу; юридичні факти, що є об'єктами спору; факт порушення авторських прав; розмір доходів, неправомірно одержаних правопорушником; цілі порушення авторських прав.

Належність авторських прав позивачу може виникати через факт створення твору позивачем (коли позивач-фізична особа та, відповідно, автор твору); створення твору працівниками позивача при виконанні службових обов'язків або завдання; переходу авторських права у спадщину; передання авторських права за авторським договором.

Юридичними фактами, згідно з якими авторські права поширюються на твір, — об'єкт спору, є: факт оприлюднення твору на території України; факт не оприлюднення, але перебування твору на території України; факт належності автора до громадянства України; наявність міжнародного договору в разі, коли твір було створено іноземцем і оприлюднено за кордоном.

Можна запропонувати приблизний (базовий) перелік порушень авторських прав: порушення особистих немайнових прав — права авторства (право називатися автором твору); права на ім'я (право використовувати або дозволяти використовувати твір під справжнім іменем автора, псевдонімом або без позначення імені — анонімно); прав на оприлюднення твору (право оприлюднити або дозволити оприлюднити твір у будь-якій формі); права на захист репутації автора (право на захист твору, включаючи назву твору, від будь-якого спотворення або іншого посягання, здатного завдати шкоди честі та гідності автора).

Порушення майнових прав: права на відтворення; права на розповсюдження; права на прокат; права на надання в тимчасове користування; права на імпорт; права на публічний показ; права на публічне виконання; права на передачу в ефір і мовлення для загального відома по кабелю; права на доведення до загального відома; права на ретрансляцію; права на переклад; права на переробку; права на доступ до твору образотворчого мистецтва; права слідування; права на реалізацію дизайнерського, архітектурного, містобудівного та садово-паркового проєкту.

Розмір доходів, неправомірно одержаних правопорушником, може бути встановлено за допомогою таких засобів доказування: свідчення відповідача про розмір одержаних доходів; документи (бухгалтерські документи, зокрема розрахунки з податку на прибуток підприємств і організацій або декларації про доходи, якщо правопорушник — фізична особа; експертизи (для визначення розміру неправомірно одержаних доходів може бути призначена судово-бухгалтерська експертиза).

Під цілями порушення авторських і суміжних прав розуміють конкретний результат, якого особа прагне досягти при вчиненні певної дії. Можна виділити такі види цілей: комерційні цілі; цілі одержання прибутку; інші цілі.

Засобами доказування незаконного використання твору чи об'єкта суміжних прав є: свідчення сторін; свідчення свідків; речові докази; документи [2].

Способи захисту авторських і суміжних прав

Під способами захисту авторських і суміжних прав розуміють закріплені законом заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється відновлення (визнання) порушених (оспорених) прав і вплив на правопорушника.

Важливим способом забезпечення є переговори між володільцем прав і порушником цих прав. Під час проведення переговорів можна переконати правопорушника припинити випуск товарів з порушенням права або запропонувати укласти договір на правомірне використання об'єкта авторського права чи суміжних прав. Переговори і компроміс у багатьох випадках продуктивніші, ніж розгляд у суді або інших компетентних органах.

Відповідно до ст. 52 (1) Закону України «Про авторське прав і суміжні права» [3], володільць авторських і суміжних прав має право вимагати від правопорушника: визнання прав; відновлення стану, що існував до порушення прав; припинення дій, які порушують права або створюють загрозу їх порушення; відшкодування доходу, виплата компенсації; відшкодування моральної шкоди.

Визнання прав. Необхідність у такому способі захисту прав виникає тоді, коли наявність у особи авторських і суміжних прав піддається сумніву, авторські чи суміжні права оспорується, заперечуються або існує реальна загроза таких дій. Переважно невизначеність авторських або суміжних прав призводить до неможливості їх здійснення або, принаймні, утруднює таке здійснення. Так, якщо твір опубліковано автором анонімно або під псевдонімом, може виникнути необхідність підтвердження в судовому порядку права авторства на твір, без чого неможливо ні передати права на використання твору, ні захистити порушені права на твір. Визнання права авторства і є засобом усунення невизначеності у відносинах суб'єктів, створення умов для реалізації інших прав і запобігання з боку осіб щодо дій, котрі перешкоджають їх нормальному здійсненню.

Визнання прав як засіб їхнього захисту за своєю суттю може бути реалізовано в юрисдикційному порядку. Вимога позивача про визнання прав

ЗАХИСТ ПРАВ

звернена не до відповідача, а до суду, який повинен офіційно підтвердити наявність або відсутність у позивача даних прав. У більшості випадків вимога про визнання авторських прав є необхідною передумовою застосування інших, передбачених законом способів захисту цих прав. Іноді вимоги про визнання цих прав мають самостійне значення і не поглинаються іншими способами захисту прав.

Відновлення стану, що існував до порушення прав. Цей спосіб захисту прав застосовується в тих випадках, коли порушені авторські чи суміжні права в результаті правопорушення не припиняють свого існування та можуть бути реально відновлені шляхом усунення наслідків правопорушення. Так, автор, який виявив, що під час підготовки його твору до опублікування до нього внесені непогоджені з ним зміни, може вимагати відновлення твору в його первинному вигляді.

У тих випадках, коли твір уже оприлюднено та він став відомий невизначеному колу осіб, відновити порушені авторські права практично неможливо. Для захисту своїх прав автор може вимагати публікації відомостей про допущене правопорушення.

Відновлення порушених прав автора може бути досягнуто й іншими способами, що задовольняють інтереси потерпілого.

Припинення дій, що порушують права чи створюють загрозу їх порушення. Зазначений спосіб захисту прав може застосовуватись у поєднанні з іншими способами захисту прав, наприклад, стягненням збитків, або мати самостійне значення. Так, у разі бездогвірного використання твору його автор може вимагати як заборони його подальшого використання, так і відшкодування збитків, яких він зазнав унаслідок такого використання. Проте інтерес автора може полягати й у тому, щоб лише припинити чи усунути загрозу їх порушення. Типовими прикладами реалізації цього

способу захисту прав у зазначеній сфері є накладення арешту на випуск твору у світ, заборона подальшого розповсюдження твору, заборона на використання перекладу чи переробки тощо [2, 194–195].

Відшкодування збитків. Відшкодування збитків передбачено також ст. 16 ЦК України [4].

Як правова категорія збитки — це спричинені неправомірною поведінкою негативні наслідки в майновій сфері потерпілого. Збитками також називають грошове вираження майнової шкоди. Збитки відшкодовуються в повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

Реальна шкода містить витрати, що їх особа, права якої порушені, збила чи мусить зробити для відновлення порушених прав. Доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її права не були порушені, називають упущеною вигодою (неодержаними доходами).

Відшкодування збитків становить один із дієвих способів захисту авторських і суміжних прав. У такому разі матеріальний інтерес потерпілого задовольняється за рахунок грошової компенсації зазначених ним майнових витрат. При цьому така компенсація прямо пов'язана з розміром завданої шкоди (відшкодування збитків).

Хоча можливість компенсації допускатись і раніше законодавством з питань авторських прав, нині і правила відшкодування шкоди в зазначеній сфері зазнали суттєвих змін. Зокрема, якщо раніше розмір збитків нерідко обмежувався нормативними актами, а на практиці переважно зводився до стягнення на користь потерпілого того гонорару, який йому належав би за нормального використання твору, нині з'явилася можливість стягнути з правопорушника збитки в повному обсязі. Крім цього, потерпілий може вибрати конкретний метод відшкодування шкоди, що значно по-

легше завдання захисту його порушених майнових інтересів. Правом на відшкодування шкоди стали користуватися всі володільці авторських і суміжних прав, зокрема й особи, які набувають цих прав за договорами.

Як приклад реальної шкоди можна назвати витрати, що їх зазнав потерпілий через усунення спотворень твору чи на відновлення матеріального носія, який пошкоджений або знищений порушником авторських прав. Відшкодуванню підлягають також витрати на надання юридичної допомоги із захисту порушених авторських і суміжних прав, на сплату мита при подання позову до господарського суду тощо.

Переважно збитки в зазначеній сфері виражаються у тій упущеній вигоді, яка могла би бути одержана за умов нормальної реалізації прав і обов'язків учасників авторських правовідносин. Вважається, що цей вид збитків не може полягати тільки у виплаті тієї винагороди, яку одержав би автор або володільць суміжних прав, якби його права не були порушені.

Чинне законодавство з авторського права та суміжних прав відмовилося від нормування авторської винагороди, зберігши лише мінімальні ставки, які відповідно до ч. 5 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права», встановлюються Кабінетом Міністрів України за певні види використання творів і об'єктів суміжних прав.

Орієнтація на мінімальні ставки була б очевидною несправедливістю стосовно потерпілих. Стягнення винагороди за максимальними ставками, як практикувалося раніше, нині неможливе.

Якби упущена вигода зводилася б до невикористаної винагороди, цей захід відповідальності став би явно неправомірним порівняно з іншими передбаченими законом способами компенсації упущеної вигоди. Тож як упущена вигода повинен розглядатися, принаймні, весь той прибуток, який

незаконно одержаний порушником авторських або суміжних прав.

Обґрунтування розміру завданих збитків, враховуючи упущену вигоду, є завданням потерпілого. Він же доводить власне факт порушення належних йому авторських або суміжних прав, а також причинний зв'язок між правопорушенням і завданими збитками. Стосовно суб'єктивної відповідальності, то порушник авторських і суміжних прав вважається винним, доки ним не буде доведено інше.

За загальним правилом, збитки стягуються у грошовій формі. Та чинне законодавство допускає передання володільцеві авторських або суміжних прав за його проханням контрафактних примірників твору чи фонограм, за рахунок яких можуть повністю або частково покриватися завдані збитки. Якщо потерпілого така форма відшкодування збитків не влаштовує, він може наполягати на грошовій компенсації його майнових витрат.

Довести наявність збитків і обґрунтування їхніх розмірів, особливо щодо упущеної вигоди, не завжди просто.

Стягнення незаконно одержаного доходу. Реалізувати право на відшкодування збитків переважно буває важко. Тож Закон України «Про авторське і суміжні права», йдучи назустріч правоволодільцеві, передбачає, що замість відшкодування збитків, правоволодільць може вимагати дохід, одержаний правопорушником. Це надана потерпілому можливість компенсувати зазначені ним збитки в більш простий спосіб.

Потерпілий може стягнути з правопорушника на свою користь весь дохід, одержаний правопорушником унаслідок порушення авторських і суміжних прав. У такому разі відповідальність правопорушника суттєво підвищується, позаяк йдеться про весь його незаконний дохід, а не про одержаний ним прибуток. До того ж, довести розмір доходу за загальним

правилом значно простіше. Зокрема, це може бути зроблено й розрахунковим шляхом, виходячи, наприклад, з обсягу тиражу та вартості одного примірника твору чи фонограми.

Виплата компенсації. Відповідно до ст. 52 Закону України «Про авторське і суміжні права», при порушенні будь-якою особою авторських та суміжних прав суб'єкти цих прав можуть подавати позови про виплату компенсації. Виплата компенсацій визначається на розсуд суду на підставі позову потерпілого в сумі від 10 до 50 000 мінімальних заробітних плат, встановлених законодавством України [3].

Вимога про виплату відшкодування компенсації є найпоширенішим методом відшкодування збитків, завданих порушенням авторських або суміжних прав. Його популярність пояснюється тією обставиною, що позивач у такому разі має довести власне факт порушення його майнових прав, що передбачає і завдання йому збитків, але не зобов'язаний обґрунтовувати їхній розмір.

При визначенні конкретного розміру компенсації суди враховують ймовірний розмір збитків потерпілого, розмір одержаних правопорушником доходів, масштаб правопорушення, кількість потерпілих, ступінь вини правопорушника й інші фактори.

Оскільки метою стягнення компенсації є відшкодування збитків, завданих володільцеві авторських або суміжних прав, вона повинна присуджуватись у всіх випадках порушення майнових прав потерпілих і незалежно від того, чи мав правопорушник на меті одержання прибутку.

Відшкодування моральної шкоди. Якщо порушенням авторських прав їхньому володільцеві завдано моральної шкоди, він має право вимагати її грошової компенсації. Відповідно до ч. 1 (в) ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права», при порушенні будь-якою особою авторських або суміжних прав суб'єкти цих прав можуть подавати позови про від-

шкодування моральної (немайнової) шкоди. Для цього необхідні наявність власне моральної шкоди, протиправність поведінки з наслідками, а також вина правопорушника.

Моральна шкода виражається в моральних стражданнях, яких зазнав потерпілий у результаті порушення належних йому прав. Власне факт порушення авторських прав ще не свідчить про те, що потерпілому неодмінно завдано моральної шкоди. Як і будь-яка шкода, моральна шкода повинна бути доведена потерпілим як за фактом, так і за обсягом.

Специфіка розглядуваного різновиду шкоди полягає в тому, що переважно вона невідчутна і полягає у внутрішніх переживаннях та стражданнях потерпілого, здебільшого прихованих від довколишніх, але від того ще більш глибоких і хворобливих. Суд не в змозі адекватно оцінювати міру людських емоцій, тим паче індивідуальні особливості психічної сфери кожного потерпілого.

Хоча моральна шкода й не презюмується, факт її наявності достатньою мірою підтверджується вже заявою потерпілого, який дає йому і відповідно грошову оцінку. Для суду оцінка не має вирішального значення та може бути змінена останнім, зважаючи на вимоги розумності та достатності, але суд не може відмовити потерпілому в компенсації моральної шкоди, якщо така вимога ним заявлена й наявні всі інші необхідні для цього умови.

Протиправність поведінки особи, що завдала моральної шкоди, полягає в порушенні авторських прав потерпілого. При цьому повинні бути порушені особисті немайнові права автора, такі як право авторства, право на авторське ім'я, право на оприлюднення твору. Можливість компенсації моральної шкоди пов'язана з порушенням, за загальним правилом, особистих немайнових прав потерпілого. При порушенні майнових прав автора такої можливості

законом не встановлено. За одночасного порушення особистих немайнових прав і майнових прав автора, що переважно і стається на практиці, вимога про компенсацію моральної шкоди може бути заявлена.

Між протиправною поведінкою правопорушника та наслідками (моральними стражданнями потерпілого) повинен бути наявний безпосередній причинний зв'язок. Тож, якщо останні спричинені не самим фактом порушення особистих немайнових авторських прав, а певними супутніми обставинами, право на компенсацію моральної шкоди не виникає.

Необхідною умовою компенсації моральної шкоди є вина правопорушника, що згідно із загальним цивільно-правовим правилом, презюмується. Тож, якщо факт порушення особистих немайнових прав автора наявний, передбачається, що це сталося з вини правопорушника, якому надана можливість довести зворотне.

Вимагати компенсації моральної шкоди, за загальним правилом, можуть володільці особистих немайнових прав, тобто автори. Цим способом захисту авторських прав можуть скористатися і спадкоємці авторів, які, хоча й не стають володільцями зазначених прав, але можуть здійснювати їх захист незалежно від будь-яких строків (ч. 2 ст. 29 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Користувачі творів через свій правовий статус (здебільшого це юридичні особи) такого права не мають, бо до них переходять, зазвичай, лише права на використання творів.

Особою, що завдала моральної шкоди, може бути будь-яка фізична чи юридична особа, здатна нести відповідальність за свої дії. Це може бути користувач твору за авторським договором. Оскільки особисті немайнові права за договором не передбачаються, наявність договірних відносин між сторонами щодо майнових прав не повинна бути перешкодою для

настання відповідальності у разі порушення немайнових прав автора.

Розмір грошової компенсації за заподіяну моральну шкоду визначається судом, беручи до уваги декілька факторів. Основний з них найтяжчий — обсяг моральних страждань потерпілого. Розмір компенсації моральної шкоди залежить від ступеня вини правопорушника.

При визначенні розміру компенсації суд повинен зважати на майновий стан особи, котра завдала шкоди. Ця обставина може братися до уваги лише тоді, коли порушником авторських прав є фізична особа, а порушення авторських прав відбувається через недбалість.

Розмір компенсації за заподіяну моральну шкоду не залежить також від того, в якому обсязі судом задоволені вимоги потерпілого про відшкодування завданої матеріальної шкоди.

Компенсація моральної шкоди відбувається переважно в судовому порядку. Не виключена добровільна виплата компенсації, якщо, наприклад, порушник авторських прав не бажає доводити справу до суду.

На вимоги компенсації моральної шкоди за порушення особистих немайнових прав не поширюється позовна давність.

Інші цивільно-правові способи захисту авторських і суміжних прав. Відповідно до ст. 52 (1) Закону України «Про авторське право і суміжні права», при порушенні будь-якою особою авторських і суміжних прав суб'єкти цих прав мають право вимагати припинення підготовчих дій до цих правопорушень, зокрема й порушення митних процедур, якщо є підозра, що можуть бути пропущені на митну територію України чи з її митної території контрафактні примірники творів, фонограм, відеограм, засоби обходу технічних засобів захисту прав, у порядку, передбаченому Митним кодексом України.

Суб'єкти авторського права та суміжних прав мають право брати участь

ЗАХИСТ ПРАВ

в інспектуванні виробничих приміщень, складів, технологічних процесів і господарських операцій, пов'язаних з виготовленням примірників творів, фонограм та відеограм, щодо яких є підстави для підозри про порушення чи загрозу порушення авторських і суміжних прав, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Відповідного порядку Кабінетом Міністрів України ще не встановлено. Проте існує певний зарубіжний досвід, який може бути використаний в Україні. Так, першою з розробок у галузі запобіжних заходів проти піратства, став припис Антона Піллера, названий так за прецедентом його першого застосування Апеляційним судом Англії. Цей припис видається судом і дозволяє інспектування об'єктів і установ, де ймовірно могли вчинятися певні дії, що порушують авторські і суміжні права позивача.

Суб'єкти авторських і суміжних прав мають право вимагати, у судовому порядку також, публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторських і суміжних прав та судові рішення щодо цих правопорушень.

Відповідно до ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права», суд має право постановити рішення чи ухвалу про заборону опублікування творів, їхніх виконань або постановки, випуску примірників фонограм, відеограм, їх сповіщення, припинення їх розповсюдження, вилучення (конфіскацію) контрафактних примірників творів, фонограма, відеограм або програм мовлення й обладнання та матеріалів, призначених для їх виготовлення й відтворення, публікацію у пресі інформації про допущені правопорушення тощо, якщо в процесі судового розгляду буде доведено факт порушення авторських і суміжних прав чи факт наявності дій, що створюють загрозу порушення цих прав. Згідно з п. 4 цієї ж статті, суд може постановити рішення про вилучення

або конфіскацію всіх контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення, щодо яких встановлено, що вони виготовлені чи розповсюджуються з порушенням авторських і суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту прав. Це стосується також усіх кліше, матриць, форм оригіналів, магнітних стрічок, фотонегативів та інших предметів, за допомогою яких відтворюються примірники творів, фонограм, відеограм, програм мовлення, а також матеріалів і обладнання, що використовуються для їх відтворення та для виготовлення засобів обходу технічних засобів захисту прав.

За рішенням суду вилучені контрафактні примірники творів (зокрема й комп'ютерні програми і бази даних), фонограм, відеограм, програм мовлення на вимогу особи, що є суб'єктом авторського права чи суміжних прав і права якої порушено, можуть бути передані цій особі. Якщо ця особа не вимагає такої передачі, то контрафактні примірники підлягають знищенню, а матеріали і обладнання, що використовувалися для відтворення контрафактних примірників, підлягають відчуженню з перерахуванням вилучених коштів до державного бюджету України.

Цивільні способи забезпечення позову в судових справах про порушення авторських і суміжних прав. Відповідно до ч. 1 ст. 53 Закону України «Про авторське право і суміжні права», до завершення розгляду справи по суті суддя одноособово має право винести ухвалу про заборону відповідачу, щодо якого є достатні підстави вважати, що він є порушником авторських і суміжних прав, вчиняти до винесення рішення чи ухвали суду певні дії, а саме: виготовлення, відтворення, продаж, здавання в майновий найм, прокат, ввезення на митну територію України та інше передбачене названим Законом використання, а також транспортування, зберігання чи воло-

діння з метою введення в цивільний оборот примірників творів (зокрема й комп'ютерних програм і баз даних), а також записаних виконань, фонограм, програм мовлення, щодо яких припускається, що вони є контрафактними, та засобів обходу технічних засобів захисту прав.

Судова заборона вчинення певних дій стосується відповідача. Практично це може бути будь-яка особа, стосовно якої є достатні підстави вважати, що вона є порушником авторських і суміжних прав.

Заборона вчинення певних дій не повинна застосовуватися в тих випадках, коли позов недостатньо обґрунтований. У цивільних справах судова заборона не може бути винесена до подання позовної заяви. Поданий перелік дій, котрі не можна здійснювати на основі судової заборони, потрібно вважати приблизним.

Застосування тимчасових заходів як цивільно-правового способу забезпечення позову передбачене частиною 3 ст. 53 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

У разі, коли відповідач у справі порушення авторських і суміжних прав відмовляє в доступі до необхідної інформації чи не забезпечує її подання у прийнятний строк, чинить перешкоди у здійсненні судових процедур або з метою збереження відповідних доказів щодо інкримінованого правопорушення, особливо в випадках, коли будь-яке відстрочення може завдати непоправної шкоди особі, яка є володільцем авторських або суміжних прав, або коли є очевидний ризик того, що доказ буде знищено, суд чи суддя одноособово мають право за заявою заявника застосовувати тимчасові заходи до пред'явлення позову або до початку розглядання справи за участю іншої сторони (позивача) шляхом:

- винесення ухвали про огляд приміщень, у яких, як припускається, чиняться дії, пов'язані з пору-

шеннями авторських і суміжних прав;

- накладення арешту та вилучення всіх примірників твору (зокрема й комп'ютерних програм і баз даних), записаних виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення, щодо яких припускається, що вони є контрафактними, засобів обходу технічних засобів захисту прав, а також матеріалів і обладнання, що використовуються для їх виготовлення та відтворення;
- накладення арештів і вилучення рахунків й інших документів, які можуть бути доказом вчинення дій, що порушують або створюють загрозу порушення чи підтверджують наміри вчинення порушення авторських прав.

Заява про застосування тимчасових заходів розглядається тільки за участю заявника у 2-денний строк з дня її подання.

Ухвала суду про застосування тимчасового заходу підлягає негайному виконанню органом державної виконавчої служби за участю заявника.

До прийняття заяви про застосування тимчасових заходів суд має право вимагати від заявника обґрунтування того, що ці права порушені або невідворотно будуть порушені, а також видати заявнику судову ухвалу щодо внесення застави чи еквівалентної гарантії, достатньої для того, щоб запобігти зловживанню тимчасовим заходом. Застава полягає у внесенні на депозит суду заявником чи іншою особою грошей або передання інших матеріальних цінностей. Розмір застави (гарантії) визначається судом з огляду на обставини справи, але не повинен бути меншим від 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян і не більшим від розмірів заявленої шкоди.

У разі застосування тимчасових заходів відповідач має право вимагати їх зміни чи скасування, а заявник зобов'язаний подати позов до суду про

захист порушених авторських і суміжних прав не пізніше ніж через 15 календарних днів від дня застосування тимчасових заходів.

Застава повертається повністю заявнику при відмові суду у прийнятті позову до розгляду чи задоволенні позову повністю або частково. Інакше застава звертається на виконання рішення про компенсацію шкоди відповідачу, завданої застосуванням тимчасових заходів.

При скасуванні тимчасових заходів або якщо при розгляді справи з'ясується відсутність порушення чи загрози порушення авторських і суміжних прав, суд має право на клопотання відповідача прийняти судові рішення щодо надання відповідачу належної

компенсації позивачем за будь-яку шкоду, завдану цими заходами.

Отже, в Україні існують досить суворі цивільні покарання, під які підпадає і відповідальність за контрафакцію та піратство у сфері авторського права й суміжних прав. Необхідно домогтися ефективного їх правозастосування в боротьбі з контрафакцією та піратством. ♦

Список використаних джерел

1. *Введение в интеллектуальную собственность / ВОИС. — 1998.*
2. *Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування : практ. посібн. — К. : К.І.С., 2007.*
3. *Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 року № 3792-XVII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 13. — Ст. 64. (у ред. Закону № 2627-III від 11.07.2011 року зі змінами та доповненнями).*
4. *Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV// Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № № 40–44. — Ст. 356 (зі змінами).*
5. *Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 року № 8073-X // Відомості Верховної ради України (ВВР). — 1984. — № 51 — Ст. 1122 (зі змінами).*
6. *Митний кодекс України // ВВР. — 2012. — № № 44–45. — Ст. 55*

Надійшла до редакції 28.11.2012 року

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ ЯК ПОПЕРЕДНЯ СУДОВА ЗАБОРОНА, СПРЯМОВАНА НА ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯ ТА ЗАХИСТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Олена Штефан,

*завідувач відділу авторського права і суміжних прав
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України,
доцент, кандидат юридичних наук*

Постановка проблеми. Процес доведення факту порушення авторських і суміжних прав є однією з найскладніших процесуальних дій у механізмі захисту. Це пов'язано з тим, що незаконне відтворення має, зазвичай, анонімний характер. Той, хто цим займається, не ставить своє прізвище на контрафактних екземплярах. Отож, у правовласника, що став жертвою порушення прав, немає засобів для встановлення особистості порушника й доказів факту правопорушення. Крім цього, досить легко знищити докази і перешкодити закріпленню доказів протиправної дії, тому що в цих випадках мова йде про предмети, які транспортуються легко, такі як книги, гравюри, диски, касети тощо.

Ступінь наукової розробки проблеми. Питання про місце інституту запобіжних заходів у системі національного процесуального права практично не розглядалося сучасними дослідниками. При цьому будь-яке питання про місце того чи того інституту пов'язане зі складною теоретичною проблемою системи права в цілому і системи певної галузі процесуального права зокрема. Говорячи про ступінь розробленості теми дослідження, важливо зазначити, що деякі питання, що стосуються запобіжних заходів розглядалися у контексті забезпечення позову. Так, традиційно різним питанням забезпечення позову приділялася увага в науці цивільного процесуального права (З. Новічкова, А. Цихоцька, М. Мандельштам, А. Пашук, В. Попов,

та ін.). Певні положення теорії забезпечення цивільного позову розробляли представники науки кримінального процесуального права (А. Грун, А. Васильєв, З. Зінатулін, В. Бату та ін.). Формування доктрини забезпечення позову в господарському процесуальному праві охоплюється в основному лише останніми 10 роками (В. Шерстюк, В. Ярков, М. Фалькович, М. Ткачова, М. Рожкова, Г. Карташова, А. Треушніков та ін.).

Мета статті. Актуальність теми зумовлює мету цієї статті, що полягає в розкритті поняття та сутності запобіжних заходів.

Предметом дослідження є чинні теоретичні положення, що характеризують сутність запобіжних заходів, їхні особливості, деякі проблемні аспекти інституту запобіжних заходів і судова практика із застосування запобіжних заходів.

Виклад основного матеріалу. З метою застосування заходів, які перешкоджають незаконному використанню об'єктів авторського права багато країн світу в процесуальних законах і законах про авторське право та суміжні права передбачили можливість застосування засобів примусу. В Україні запобіжні заходи були закріплені у Цивільному процесуальному кодексі (далі — ЦПК) України 1963 року, проте у ЦПК України від 18.03.2004 року вони не передбачені.

Відповідно до законодавства країн світу можна вимагати застосування

заходів примусу до того, як почнеться розгляд справи в суді, та навіть до того, як буде вчинене порушення. Ці заходи покликані виконати винятково важливу роль, дозволяючи як не допустити здійснення незаконного діяння, так і зберегти докази, майно чи матеріали справи. У світовій практиці досить поодинокими є випадки пред'явлення позовів про порушення авторських або суміжних прав без попередньої вимоги про застосування заходів примусу (у вигляді проведення попереджувальних або охоронних заходів).

Свідченням важливості засобів примусу в сфері авторського права є власне факт їхнього закріплення в Бернській конвенції. Ще Перший акт від 1886 року (ст. 12) передбачав можливість вимагати конфіскації будь-якого контрафактного твору відповідно до законодавства кожної країни.

У Всесвітній конвенції про авторське право не міститься чітко сформульованих положень про примусові заходи, але вони впливають зі змісту п. 1 ст. 1, відповідно до якого Договірні держави зобов'язуються «приймати всі заходи щодо забезпечення відповідної й ефективної охорони прав...» і застосовувати норму національного режиму.

Щодо правопорушень у сфері авторського права й (або) суміжних прав питання про примусові заходи є однією з найбільш важливих процесуальних проблем, яка виникає та стосується однаковою мірою авторів, виконавців, продюсерів і в цілому всіх, хто уповноважений використовувати твори та продукцію, що є результатом інтелектуальної діяльності.

Щодо предмета примусових заходів, їхнього призначення, то мова йде, з одного боку, про заходи, спрямовані на збереження майна для того, щоб:

- перешкодити здійсненню незаконних дій або ж щоб їх припинити;
- гарантувати виконання судового рішення;
- запобігти правопорушенню, а з

другого боку, вжити заходів щодо збереження доказів.

Коли є підозри щодо вчинення правопорушення чи існують докази, що підтверджують, наприклад, факти піратства, корисно вжити заходів примусу без змагального розгляду незалежно від того, чи це передбачуваний порушник або інші треті особи.

Якщо звернутися до іноземного досвіду правового регулювання таких процедур, то до примусових заходів без змагального розгляду належать заходи такого характеру:

- накладення арешту чи секвестру (заборона або обмеження права користуватися яким-небудь майном за рішенням державних органів) на піратські екземпляри, предмети та засоби, що використовувалися для їхнього випуску або додання їм товарного вигляду;
- інвентаризація, опис і накладення секвестру на один з контрафактних екземплярів. Якщо це є неможливим через їхні особливі властивості, то можна замінити фотографіями вилучених екземплярів, зроблених під усіма необхідними ракурсами з метою їх адекватного визначення без завдання їм шкоди в присутності експертів, що виконують процесуальну дію;
- опечатування приміщень, де виготовляються, доводять до товарного вигляду чи зберігаються контрафактні екземпляри;
- розпорядження тому, хто зберігає ці предмети, надати такі дані:
 - прізвище та місце проживання того, хто їх йому замовив, продав або передав, і дата замовлення, продажу чи передання з пред'явленням бланка замовлення, рахунки чи квитанції про відповідну доставку;
 - кількість витрачених і проданих одиниць та їхню ціну з наданням рахунка чи квитанції про відповідний продаж;

- відомості про осіб, яким він продав або передав ці екземпляри,
- накладення арешту чи секвестру на документи або бухгалтерські книги, що стосуються контрафактних екземплярів;
- у розпорядженні повинен бути наказ припинити дії, що ведуть до пред'явлення позову, під страхом застосування каральної пені (астрентів), не кажучи про можливість притягнення до відповідальності за неповагу до суду та ризику, якому піддається той, щодо кого відданий припис.

У випадку публічного повідомлення, що завдається шкода правам авторів і/або суміжним правам, вживають таких примусові заходів:

- призупинення спектаклю, оприлюднення чи поширення твору;
- припис надати письмовий дозвіл автора, його правонаступників або його представників;
- складання протоколу про використання запису чи публічного повідомлення;
- конфіскація доходів, отриманих від продажу чи здачі в прокат творів, продукції, видань або екземплярів, права на які оспорується;
- конфіскація доходів від театральних, кінематографічних, музичних та інших видів спектаклів;
- заборона або призупинення показу, виконання, прослуховування й публічного показу театрального, музичного чи кінематографічного твору [2, 496–498].

У тих країнах, де передбачені примусові заходи у справах про авторське право, закон чітко встановлює, яку кількість екземплярів твору можна вилучати для проведення експертизи на предмет підробки. Не завжди це пов'язано з обмеженням діяльності підприємства — передбачуваного порушника. Звичайна кількість екземплярів — 5. У Франції — до 25 екземплярів з можливою виїмкою до-

кументації, проте з дотриманням комерційної таємниці [2, 500–501].

Досліджуючи питання примусових заходів у разі порушення авторського права і (або) суміжних прав не можна оминати увагою й положення Угоди TRIPS, учасником якої є й Україна. Так, ст. 50 Угоди TRIPS передбачає тимчасові засоби, що можуть бути застосовані судами з метою захисту прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Вказана стаття безпосередньо говорить про те, що судовим органам повинні бути надані можливості щодо використання ефективних засобів для припинення порушень прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Судовим органам надається право застосовувати попередні заходи у випадках, коли необхідно терміново отримати та зберегти докази й будь-яка відстрочка може завдати неправної шкоди власнику права інтелектуальної власності чи коли є очевидний ризик того, що доказ буде знищений. Варто зазначити, що в такому разі мова не йде про забезпечення доказів.

Національне законодавство передбачало проміжні заборонювальні заходи у гл. 4-А ЦПК України 1963 року, при цьому порушивши цілісність ЦПК України та створивши безліч колізій. Під запобіжними заходи в цивільному процесі розумілась діяльність суду, пов'язана з постановленням ухвали, спрямованої на надання додаткових засобів захисту прав та інтересів заінтересованій особі, яка має підстави вважати, що її права порушені чи існує реальна загроза їх порушення чи оспорення, шляхом звернення такої особи до суду з відповідною заявою до пред'явлення позову. На сьогоднішній день у чинному ЦПК України від 18.03.2004 року запобіжних заходів не передбачено. Потрібно зазначити, що такі процесуальні дії, як забезпечення доказів (статті 133–135 ЦПК України) та забезпечення позову (статті 151–155 ЦПК України) не замінюють такого

тимчасового заходу, як запобіжні примусові заходи. Це пояснюється тим, що процедура забезпечення доказів є ускладненою та тривалою у часі; в заяві необхідно зазначати, які докази необхідно забезпечити, а також обставинам, які свідчать про те, що подання потрібних доказів може стати неможливим або ускладненим; розгляд заяви відбувається протягом 5 днів з дня її надходження з повідомленням сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Питання про застосування примусових заходів у європейських країнах вирішується негайно (одразу як заява подана до суду), без повідомлення особи, в якій можуть перебувати докази, що свідчать про порушення права на об'єкти інтелектуальної власності. Для позитивного вирішення судом питання про застосування попередніх засобів достатньо припущення суб'єкта права інтелектуальної власності про те, що його права порушуються чи оспорується. Як спосіб попереднього заходу може бути використане як накладення арешту, наприклад, на партію товару, що може бути контрафактним, або заборона вчиняти певні дії, приміром, введення в цивільний оборот товару, який також може виявитися контрафактним. Забезпечення позову також не може в цьому контексті розглядатися як попередній захід, адже насамперед він застосовується у випадку, коли є підстави вважати, що його не застосування може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду. Тобто у випадках коли рішенням суду поновлюються порушені, оспорені чи невизнані права інтелектуальної власності та виникає необхідність у відшкодуванні завданої шкоди порушенням суб'єкту права інтелектуальної власності, наприклад, суд як забезпечення позову може накладати арешт на майно чи банківський рахунок порушника.

Процедура запобіжних заходів національним законодавством на сьогоднішній день закріплена в розділі V-1

ГПК України. Якщо зіставити ст. 43-2 ГПК України з положеннями статей 52, 53 Закону України «Про авторське право та суміжні права», можна констатувати, що розробники закону більш ретельно проробили питання запобіжних заходів, насамперед щодо їхнього змісту. Наприклад, п. 2 ст. 43-2 ГПК України — передбачає такий запобіжний захід як огляд приміщень, у яких відбуваються дії, пов'язані з порушенням прав. Пункт е ст. 52 названого Закону більш детально випишує цей запобіжний захід — інспектування виробничих приміщень, складів, технологічних процесів і господарських операцій, пов'язаних з виробництвом екземплярів твору, фонограм та відеограм, щодо яких є підстави для підозри про порушення або загрозу порушення авторського права або суміжних прав. Водночас, якщо оцінювати загалом якість правового регулювання застосування примусових заходів у законодавстві України, то доходимо висновку, що вони практично не містять положень, які дозволили б заінтересованій особі зібрати необхідні докази для обґрунтування своїх позовних вимог у справах про порушення прав інтелектуальної власності.

Практично в усіх положеннях Закону України «Про авторське право й суміжні права» щодо виду заходів примусу ніби заздалегідь презумується доведеність факту порушення авторського права, у той час, як застосування заходів спрямовано здебільше на збір доказів, що підтверджують таке порушення. Мабуть тому в п. 5 ст. 43-3 ГПК України передбачена подача документів і доказів.

Відповідно до положення ст. 43-1 ГПК України, до істотних умов, наявність яких необхідна для застосування засобів примусу, належить очевидність права й існування правопорушення чи безпосередньої погрози його здійснення.

Варто зазначити, що положення, які містяться у розділі V-1 чинного ГПК

України практично повністю повторюють положення, присвячені запобіжним заходам, які були закріплені в гл. 4-А ЦПК України 1963 року, а відтак і проблеми щодо застосування запобіжних заходів у господарському процесі також подібні до тих, що існували коли діяв ЦПК України 1963 року.

Проте судова практика зробила досить суттєвий крок вперед — і 17.10.2012 року Пленумом Вищого господарського суду України (далі — ПВГСУ) була прийнята Постанова «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» № 12 [4]. Цією Постановою було знято величезну кількість проблемних моментів, оскільки безпосередньо питанням підстав і порядку вжиття запобіжних заходів присвячується II розділ Постанови ПВГСУ.

Була внесена ясність щодо застосування запобіжних заходів в процесі митного оформлення товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності. Так, згідно зі ст. 399 Митного кодексу України господарський суд може використовувати такий запобіжний захід, як заборона митному органу вчиняти дії щодо митного оформлення товару до розгляду по суті справи про порушення права інтелектуальної власності.

Постановою ПВГСУ, відповідно до принципів підвідомчості (юрисдикції) юридичних справ судам різної компетенції, а також ст. 1 ГПК України, визначені суб'єкти права на звернення до господарського суду про вжиття запобіжних заходів, до яких належать:

- підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (й іноземні також);
- громадяни, що здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи та в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності;
- у випадках, передбачених законодавчими актами України, — дер-

жавні та інші органи, фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Отже, в разі звернення до господарського суду із заявою про вжиття запобіжних заходів (розділ V-1 ГПК України) особи, що не належить до кола осіб, зазначених у ст. 1 ГПК України, у прийнятті такої заяви має бути відмовлено на підставі згаданої норми процесуального права.

При цьому зі ст. 1 ГПК України випливає також, що громадянин-суб'єкт підприємницької діяльності належить до кола осіб, які можуть бути учасниками провадження, зокрема, за заявами про вжиття запобіжних заходів. Отже, для вирішення питання про вжиття запобіжного заходу визначальними є суб'єктний склад учасників відповідного провадження та характер правовідносин, тобто господарський суд не може вживати відповідних запобіжних заходів стосовно громадянина, який хоча й має статус суб'єкта підприємницької діяльності, проте у спірних правовідносинах виступає як приватна фізична особа.

Також у Постанові ПВГСУ зазначено, що чинне законодавство не містить прямих вказівок щодо місця розгляду заяви про вжиття запобіжного заходу (заходів). Згідно з ч. 1 ст. 43-4 ГПК України заява про вжиття запобіжних заходів розглядається господарським судом, у районі діяльності якого належить провести ці процесуальні дії. Отже, у вирішенні питання про місце розгляду зазначеної заяви господарським судам слід виходити з того, який саме запобіжний захід заявник вважає за необхідне вжити: тобто якщо йдеться про витребування доказів, про огляд приміщень або про накладення арешту на майно, заява має подаватися до місцевого господарського суду, в районі діяльності якого розміщені відповідні докази, приміщення або майно, стосовно яких належить провести певні дії.

Якщо заяву помилково подано до господарського суду, котрий не упов-

новажений її розглядати, то це унеможливило б такий розгляд і суд з посиланням на ч. 1 ст. 43-4 ГПК України повертає відповідну заяву з винесенням про це належним чином мотивованої ухвали.

До заяв про вжиття запобіжних заходів не застосовуються правила ГПК України щодо відмови у прийнятті позовної заяви, її повернення та залишення позову без розгляду (відповідно до статей 62, 63 та 81 ГПК України).

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 43-3 ГПК України, заява про вжиття запобіжних заходів повинна містити відомості про обставини, якими заявник обґрунтовує необхідність вжиття таких заходів. Ці обставини мають узгоджуватися з приписами ст. 43-1 ГПК України, а за змістом п. 5 ч. 1 ст. 43-3 і ч. 3 ст. 43-4 ГПК України — також і підтверджуватися відповідними доказами відповідно до загальних вимог, передбачених ст. 33 ГПК України. Витребування й оцінка відповідних доказів, а також доказів наявності у заявника права вимоги (відомості про реєстрацію права, контракт або інший відповідний правочин тощо) здійснюється господарським судом за загальними правилами ГПК України про докази.

Заява про витребування доказів має містити відомості про те, який доказ вимагається, підстави, з яких заявник вважає, що ці докази має підприємство чи організація, та обставини, що можуть бути підтверджені цими доказами.

Частиною 1 ст. 43-4 ГПК України встановлено 2-денний строк розгляду господарським судом заяви про вжиття запобіжних заходів. У разі якщо суд вважає за необхідне вчинити під час розгляду заяви (зокрема й заяви про вжиття запобіжних заходів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності на митному кордоні України в порядку, передбаченому ст. 399 Митного кодексу України) певні процесуальні дії, наприклад, виклика-

ти представників заявника чи заінтересованих осіб, витребувати додаткові докази тощо, такі дії мають відбуватися в межах зазначеного строку.

В Постанові ПВГСУ роз'яснюється, що ч. 1 ст. 43-4 ГПК України зобов'язує господарський суд повідомити заінтересованих осіб щодо розгляду усудом заяви про вжиття запобіжних заходів. У зв'язку з цим необхідно мати на увазі те, що згідно з ч. 2 ст. 43-3 ГПК України разом із заявою про вжиття запобіжних заходів подаються її копії відповідно до кількості осіб, щодо яких просять вжити запобіжні заходи. Однак наведена норма не зобов'язує господарський суд здійснювати розсилання цих копій. Копії заяви можуть вручатися заінтересованим особам під час її розгляду, здійснюваного відповідно до ст. 43-4 ГПК України. Неодержання особою, щодо якої просять вжити запобіжні заходи, копії відповідної заяви чи її відмова від одержання такої копії не є перешкодою для розгляду заяви. Слід зазначити, що цей пункт Постанови ПВГСУ є досить прогресивним кроком і підходи судової практики в цьому питанні наближені до відповідних положень, які містяться в законодавстві інших країн світу. Саме те, що господарський суд не зобов'язує заінтересованих осіб здійснювати розсилання копій заяви про вжиття запобіжних заходів і неодержання цієї заяви не є перешкодою для розгляду цієї заяви судом — є одним з елементів у боротьбі із контрафактом, який використовується у світовій практиці.

Повідомлення заінтересованих осіб про час і місце розгляду заяви здійснюється господарським судом шляхом винесення відповідної ухвали з додержанням вимог ст. 86 ГПК України, а в разі необхідності — також шляхом надсилання телефонограми, телетайпограми, використання засобів електронного зв'язку тощо.

Заяву про вжиття запобіжних заходів може бути розглянуто без участі

особи, щодо якої просять вжити такі заходи, зокрема, коли існує імовірність того, що будь-яка затримка у вжитті запобіжних заходів завдасть не виправної шкоди заявникові чи існує ризик того, що докази про порушення права інтелектуальної власності будуть знищені або втрачені.

Що ж до заінтересованих осіб, то за ст. 43-4 ГПК України ними в будь-якому разі є заявник і особа, щодо якої він просить вжити запобіжних заходів.

З огляду на конкретні обставини, наведені в заяві про вжиття запобіжних заходів, до заінтересованих осіб можуть бути віднесені й такі особи:

- у яких перебуває доказ, який вимагає витребувати заявник;
- яким належить приміщення, що підлягає оглядові;
- у власності чи в користуванні яких перебуває майно, на котре заявник вимагає накладати арешт;
- інші особи, прав або охоронюваних законом інтересів яких стосується розгляд заяви про вжиття запобіжних заходів.

У вирішенні питання про вжиття запобіжних заходів господарський суд має здійснити оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності їх застосування, зважаючи на таке:

- розумність, обґрунтованість і адекватність вимог заявника;
- забезпечення збалансованості інтересів заявника й особи, щодо якої просять вчинити запобіжні заходи;
- наявність зв'язку між конкретним видом запобіжних заходів і можливим предметом позовної вимоги, яку заявник повинен подати у строк, встановлений ч. 3 ст. 43-3 ГПК України;
- імовірність настання обставин, зазначених у ст. 43-1 ГПК України;
- запобігання порушенню у зв'язку зі вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

Досить лояльно судова практика підходить до розуміння положень ч. 4 ст. 43-4 ГПК України, розглядаючи зобов'язання заявника забезпечити його вимогу заставою як право, а не обов'язок господарського суду.

Внесення коштів, які є предметом застави, має здійснюватися на депозит господарського суду. Сума відповідних коштів, яку визначає суд, повинна бути співрозмірною заявленій шкоді та розумно необхідною з огляду на неприпустимість зловживання запобіжними заходами, та в будь-якому разі не може перевищувати розміру заявленої шкоди.

Згідно з ч. 5 ст. 43-4 ГПК України, розмір застави, якщо така призначена, зазначається в тій же ухвалі господарського суду, яка виноситься про вжиття запобіжних заходів.

Суб'єктний склад осіб, які повинні виконувати вжиті господарським судом запобіжні заходи, визначається змістом ухвали господарського суду про вжиття таких заходів (ч. 5 ст. 43-4 ГПК України) та беручи до уваги коло заінтересованих осіб. Порядок і спосіб виконання запобіжних заходів зазначаються в ухвалі господарського суду про вжиття таких заходів (ч. 5 ст. 43-4 ГПК України) та мають визначатися відповідно до обраного запобіжного заходу. Що ж до огляду приміщень, у яких вчиняються дії, пов'язані з порушенням прав, та накладення арешту на майно, що належить особі, стосовно якої вжито запобіжні заходи, та перебуває в неї або в інших осіб, то вони, відповідно до ч. 1 ст. 43-6 ГПК України, здійснюються державним виконавцем в порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження», на підставі відповідної ухвали господарського суду, що, згідно з п. 2 ч. 2 ст. 17 названого Закону, є виконавчим документом, а отже, має відповідати вимогам ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження». Такий арешт може бути застосовано щодо майна, яке належить такій

особі як на праві власності, так і на інших підставах, передбачених законом, зокрема й за договором оренди чи лізингу.

В ухвалі про вжиття запобіжного заходу має обов'язково зазначатися про те, що в разі неподання заявником відповідної позовної заяви у строк, встановлений ч. 3 ст. 43-3 ГПК України, запобіжний захід припиняється (п. 1 ст. 43-9 ГПК України).

Строк, який надається господарським судом заявникові для виправлення недоліків заяви про вжиття запобіжних заходів (ч. 1 ст. 43-5 ГПК України), має бути розумно необхідним і визначається зважаючи на конкретні обставини, пов'язані з поданням заяви, й, зокрема, на тривалість поштообігу. Цей строк є процесуальним, а отже, в разі необхідності може бути продовжений судом (ч. 4 ст. 53 ГПК України) за заявою заінтересованої особи чи з власної ініціативи.

Період часу, протягом якого заяву було залишено без руху, не враховується у передбачений ч. 1 ст. 43-4 ГПК України строк розгляду відповідної заяви.

Згідно з ч. 2 ст. 43-5 ГПК України про повернення заяви про вжиття запобіжних заходів господарський суд виносить ухвалу, що надсилається заявникові. Про цьому надсилання такої ухвали особі, стосовно якої було подано відповідну заяву, ГПК України не передбачено.

У разі винесення ухвали про відмову в задоволенні заяви про вжиття запобіжних заходів (ч. 6 ст. 43-4 ГПК України) зазначена заява не повертається судом заявникові, тому що законом таке повернення не передбачене. Копії відповідної ухвали розсилаються заявникові й особі (особам), щодо якої (яких) просили вжити запобіжні заходи.

Якщо заява про вжиття запобіжних заходів, відповідно до ч. 2 ст. 43-4 ГПК України, розглядалася лише за участю заявника без повідомлення

особи, щодо якої просять вжити запобіжні заходи, копія ухвали про відмову в задоволенні заяви надсилається лише заявникові.

Відповідно до ч. 3 ст. 43-7 ГПК України, заява про скасування запобіжних заходів розглядається тим господарським судом, який виніс ухвалу про їх вжиття. За відсутності судді, яким виносилася відповідна ухвала (у зв'язку з відпусткою, відрадженням, тимчасовою непрацездатністю тощо), згадана заява може бути розглянута господарським судом в іншому складі.

Статтею 43-9 ГПК України визначено підстави припинення запобіжних заходів. Водночас не встановлено, що господарський суд має виносити ухвалу про припинення запобіжних заходів. Отже, останні припиняються в силу наявності відповідних підстав, без обов'язкового оформлення такого припинення якимось процесуальним документом.

Однак на практиці можливі ситуації, за яких після настання обставин, зазначених у ст. 43-9 ГПК України, продовжують зберігати законну силу та залишатися обов'язковими до виконання винесені господарськими судами в порядку ст. 43-2 ГПК України ухвали про витребування доказів, накладення арешту на майно, що позбавляє певну заінтересовану особу (осіб) права розпоряджатися своєю власністю чи обмежує її (їх) в такому праві. У таких випадках, беручи до уваги конкретні обставини господарський суд не позбавлений права та можливості винести ухвалу про припинення того чи того запобіжного заходу (заходів) з додержанням загальних вимог ст. 86 ГПК України щодо змісту ухвали.

Застосовуючи ч. 4 ст. 43-10 ГПК України, господарським судам рекомендується виходити з того, що якщо запобіжний захід припинено з підстав, передбачених пп. 2–4 ст. 43-9 ГПК України, то питання про відшкодування шкоди, завданої вжиттям такого за-

ходу, може бути вирішено одночасно з винесенням відповідної ухвали чи під час розгляду справи по суті.

Згідно з ч. 1 ст. 43-8 та ч. 1 ст. 106 ГПК України, ухвала про вжиття запобіжних заходів, ухвала про відмову в задоволенні заяви про вжиття запобіжних заходів, залишення без змін ухвали про вжиття запобіжних заходів або зміну чи скасування цієї ухвали можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення господарського суду.

Подання відповідної скарги та перегляд зазначених ухвал в апеляційному порядку здійснюються на загальних підставах, визначених розділом XII ГПК України, беручи до уваги, що суб'єктами апеляційного оскарження є не сторони у справі — позивачі та відповідачі, — а заявник (особа, що звернулася до суду із заявою про вжиття запобіжних заходів) і особа, щодо якої вжито запобіжні заходи.

Законом не передбачено можливості вжиття запобіжних заходів господарським судом апеляційної інстанції за результатами здійснення апеляційного провадження.

Відповідно до ст. 43-8 ГПК України, оскарження ухвал щодо вжиття запобіжних заходів передбачено лише в апеляційному порядку, проте згідно зі статтями 106 і 111-13 ГПК України, їх оскарження можливе також і в касаційному порядку.

У Постанові ПВГСУ звертається увага на те, що у судовій практиці виникло питання про те, чи можливий у подальшому розгляд суддею, ухвалу якого про вжиття запобіжних заходів скасовано, господарської справи за участю того ж заявника й тієї ж заінтересованої особи (осіб), але вже як сторін у справі — позивачів і відповідачів. При цьому необхідно мати на увазі те, що відповідно до ч. 1 ст. 20 ГПК України, суддя, який брав участь в розгляді справи, не може брати участі в новому розгляді справи в разі

скасування рішення, ухвали, прийнятої за його участю.

Розгляд господарської справи в порядку позовного провадження не може вважатися новим розглядом стосовно провадження, здійснюваного за правилами розділу VI ГПК України, а тому наведений припис ст. 20 ГПК України у такому разі не застосовується.

Загалом, підсумовуючи роз'яснення щодо підстав і порядку вжиття запобіжних заходів господарськими судами, які викладені у Постанові ПВГСУ «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17.10.2012 року № 12, варто визнати завершенням цілого етапу в роботі ВГСУ і суттєвим кроком до захисту інтелектуальних напрацювань.

Зміна ролі засобів примусу (принциповальних засобів) у законодавствах країн світу та поява їх у законодавстві України відбулася в результаті зміни підходів до визначення загальних завдань процесуального права. При цьому, нині чинний ЦПК України з цього питання зробив крок назад.

Беручи до уваги викладені міркування привертає увагу Модельний кодекс інтелектуальної власності держав-учасниць СНД, який був прийнятий на 34 пленарному засіданні Асамблеї країн-учасниць СНД (Постанова № 34-6 від 07.04.2010 року) [4], до того ж, з ініціативою та запропонованою редакцією кодексу виступила саме делегація від України. Так, ст. 23 Модельного кодексу інтелектуальної власності держав-учасниць СНД присвячена попереднім способам захисту (проміжним судовим заборонам). Попередні способи захисту, безпосередньо пов'язані із діяльністю суду, який постановляє ухвалу, спрямовану на надання додаткових засобів захисту прав та інтересів суб'єктів інтелектуальної власності, що застосовуються вразі, якщо зазначені суб'єкти мають підстави вважати, що їхні права пору-

шені чи існує реальна загроза їх порушення або оспорення.

Потрібно констатувати, що положення закріплені в Модельному кодексі інтелектуальної власності держав-учасниць СНД, є прогресивними й такими, що відповідають сучасному стану речей, а також органічно увібрали у себе як положення міжнародно-правових актів у сфері інтелектуальної власності, так і перевірені часом положення законодавства з інтелектуальної власності інших країн світу, насамперед, європейських. Цей вид допозовного провадження за своєю суттю становить особливий вид адміністративного провадження, реалізація якого спрямовується на захист порушених прав у сфері інтелектуальної власності. Необхідність цього провадження підтверджується й тим, що Угода TRIPS передбачає наявність у національному законодавстві спеціальних норм, які регулюють адміністративні процедури, що здійснюються в судах загальної юрисдикції чи спеціалізованих судах та спрямовані на захист прав суб'єктів інтелектуальної власності. Відсутність цього виду провадження в чинному ЦПК України чи Кодексі адміністративного судочинства України (далі — КАС України) ставить під загрозу виконання Україною вимог Угоди TRIPS, а відповідно, й вступу до ЄС. Відтак, проміжні судові заборони із спеціальним суб'єктом та специфічним комплексом дій повинні знайти своє закріплення як у нормах ЦПК України та КАС України, так і в розділі V-1 ГПК України, куди мають бути внесені зміни, які б відобразили позитивні здобутки Модельного кодексу інтелектуальної власності держав-учасниць СНД.

Щодо можливих варіантів реалізації положень Угоди TRIPS у процесуальному законодавстві цікаво звернути увагу й на Закон Великобританії «Про авторське право, промислові зразки та патенти» від 1988 року [1].

Так, згідно зі ст. 99 Закону Великобританії «Про авторське право, про-

мислові зразки та патенти» особа, якій належить авторське право може звернутися до суду з приводу видачі судового наказу про видачу контрафактної копії творів, а також предметів, які використовуються (чи можуть використовуватися) для виготовлення контрафактної копії охоронюваного авторським правом твору. При цьому, порушник має видати ці предмети чи особі, якій належить авторське право, або іншій особі, котру суд може визнати повноважною.

Привертає увагу і процедура конфіскації контрафактних копій охоронюваних авторським правом об'єктів, яка закріплена ст. 100 зазначеного Закону. На підставі судового наказу особа, котрій належить авторське право на охоронюваний об'єкт, або інша уповноважена судом особа може здійснити конфіскацію та подальше утримання контрафактних копій охоронюваного авторським правом об'єкта, якщо вони виявлені в місцях продажу або здачі в оренду подібних об'єктів. Прописуючи процедуру конфіскації контрафактних об'єктів, законодавець Великобританії не забуває і про захист приватної власності та прав особи. Так, особа, якій належить авторське право, чи інша уповноважена судом особа має право зайти у приміщення, що має відкритий доступ для необмеженого кола осіб, при цьому не має права конфіскувати будь-який предмет, який перебуває у володінні, на зберіганні або під контролем особи, що постійно або регулярно використовує його в місці, призначеному для комерційної діяльності, також до цієї особи не можна застосувати силу.

При конфіскації будь-якого предмета має бути залишене повідомлення у встановленій формі, що містить відомості про особу, яка або із санкції якої здійснена конфіскація, а також підстави для вчинення таких дій.

Як бачимо, загальні суди Великобританії питання деяких видів проміжних судових заборон можуть розгляда-

тися й у порядку наказного провадження. Такий підхід видається досить цікавим як для вивчення так й для можливого використання в національному законодавстві, зважаючи на специфіку нашої правової системи.

Висновки. Аналіз правового регулювання засобів примусу в законодавстві України дає підставу до висновку про необхідність внесення в чинне законодавство змін, спрямованих не лише на більше детальне відпрацювання видів зазначених заходів, але й на розробку більше чітких процедур їхнього застосування. Чинний порядок їх застосування зі стадії постановлення судом ухвали та і її виконання практично зводить нанівець всі спроби використовувати примусові заходи для збору доказів (порядок повідомлення порушника). Необхідність існування у цивільному процесуальному законодавстві запобіжних заходів, спрямованих на запобігання і ви-

явлення порушень авторського права підтверджується й сучасним розвитком технологій й специфіки сучасних порушень у сфері авторського права. Так, наприклад, своєчасний огляд і фіксація Інтернет-сайту може як зпобігти, так і виявити незаконне розміщення, їх фіксацію на електронному носії чи інше використання ігр, музичних творів та інших об'єктів авторського права та суміжних прав. ♦

Список використаних джерел

1. Закон Великобританії «Про авторське право, промислові зразки та патенти» від 1988 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : http://www.MEDIALAW.ru/laws/other_laws/british/copyright.htm.
2. Липцик Д. Авторское право и смежные права / Д. Липцик ; пер. с фр.; предисловие М. Федотова. — М. : Ладомир; Издательство ЮНЕСКО, 2002. — 788 с.
3. Модельный кодекс интеллектуальной собственности для государств-участников СНГ : Постановление № 34-6 от 07.04.2010 года) [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_m97.
4. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17.10.2012 року № 12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>.

Надійшла до редакції 19.01.2013 року

ЗАХИСТ ОХОРОНЮВАНИХ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕСІВ ПРИ КОНКУРЕНЦІЇ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

І. Венедіктова,

*завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін ХНУ імені В. Н. Каразіна,
доцент, кандидат юридичних наук*

Права інтелектуальної власності варто визначати як виключні права та як різновид абсолютних прав, з усіма об'єктивно притаманними йому рисами, а саме: 1) всі права на об'єкти є результатами творчої праці, виникають незалежно від волі третіх осіб; 2) усі треті особи є пасивними суб'єктами права. Останні зобов'язані утримуватися від неправомірних дій щодо нетілесних, нематеріальних результатів творчої праці (творів, винаходів тощо), так само, як щодо тілесних, матеріальних речей — об'єктів права власності; 3) до кожного із пасивних суб'єктів права можна заявити відповідні позови, якщо будуть вчинені протиправні дії щодо суб'єктів, яким належать права на об'єкти інтелектуальної власності. Саме тому, що виключне право на об'єкти права інтелектуальної власності, що є результатом творчої праці, має три вищезазначені риси (котрі ґрунтуються на забороні стосовно третіх осіб), право на них складається з двох правомочностей: 1) здійснювати використання та 2) дозволити їх використання. Охоронювані законом інтереси в правовідносинах з інтелектуальної власності — це усвідомлені суб'єктом права домагання отримати певне матеріальне (нематеріальне) благо — результат інтелектуальної, творчої діяльності або необхідність змінити правовий статус, яка спонукає суб'єктів права вчиняти конкретні дії чи, навпаки, утримуватися від них, перебуває в правовому

полі та забезпечене в реалізації підтримкою держави, здійснюється у формі дозволу та відбивається в конкретних правовідносинах. Важливою проблемою в захисті охоронюваних законом інтересів володільців прав на результати інтелектуальної діяльності є проблема конкуренції прав одного порядку на об'єкти різних систем правової охорони.

Законодавство у сфері промислової власності дозволяє надавати об'єктам, які мають об'ємні та/або графічні ознаки, правову охорону як промисловим зразкам або як торговельним маркам (знакам для товарів і послуг). Це стосується, насамперед, засобів упаковки (пляшок, флаконів для парфумів), різноманітних кондитерських виробів особливої форми. Звісно, один і той же об'єкт промислової власності може охоронятися нормами лише одного правового інституту. Засіб упаковки не може бути одночасно об'єктом правової охорони як промисловий зразок і як торговельна марка. Право вибору належить заявнику.

Промисловий зразок є результатом творчої діяльності людини у сфері художнього конструювання. Декоративний бік промислового зразка може бути виражений у формі, структурі, кольорі виробу, він має впливати на його зорове сприйняття. Однак, обов'язковою умовою є відтвореність виробу промисловими засобами. Такий подвійний (естетично-функціональний) характер промислових зраз-

ків є підставою для їх окремої право-вої оцінки як об'єктів інтелектуальної власності. По-перше, оскільки про-мисловий зразок призначений задовольняти естетичні потреби, він наближається до творів образотворчого мистецтва, правова охорона яких здійснюється відповідно до норм авторського права. Відмінність полягає в тому, що при оцінці художньої вартості промислового зразка беруть до уваги його естетичне сприйняття, що має технічне застосування, а не його художню вартість як твору мистецтва. Тож, якщо зразок не може бути відтворений промисловим способом, то такий виріб є радше твором мистецтва і охороняється авторським правом. По-друге, художнє вирішення зовнішнього вигляду промислового виробу здійснюється при створенні різних конструкцій виробів. Тож у тих випадках, коли технічне конструювання може змінити зовнішній вигляд виробу, виникає питання про розмежування промислових зразків і винаходів. Промисловий зразок не повинен описувати та визначати природу, функцію і спосіб виробу.

У більшості країн сутність промислового зразка пов'язують з декоративним або естетичним аспектом зовнішнього вигляду виробу, тобто як промислові зразки можуть охоронятися лише зовнішні, видимі у готовому виробі риси.

Сьогодні в Україні промислового зразку правова охорона надається відповідно до Цивільного кодексу України і окремих положень Закону України «Про охорону прав на промислові зразки». Згідно з ними промисловий зразок — це результат творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання, а об'єктами промислового зразка можуть бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу.

Торговельна марка (знак для товарів і послуг) — це засіб для індивідуа-

лізації товару і/або послуги. Його основна функція — забезпечити можливість відрізнити товари і/або послуги, що виробляються і/або надаються одними виробниками, від однорідних товарів і/або послуг інших виробників.

Як засіб індивідуалізації товару і послуги торговельна марка повинна мати розрізняльну здатність, бути оригінальною, легко запам'ятовуватися. Це дає змогу споживачу із широкого спектра запропонованих ринком товарів вибрати той, виробник якого йому відомий і користується гарною репутацією.

Об'ємною торговельною маркою є форма виробу чи його упаковки, що характеризується тримірністю. Найпоширенішими об'ємними знаками є оригінальні упаковки товарів (наприклад, флакони парфумів або пляшки для спиртних напоїв).

Згідно із Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», знаком є позначення, за яким товари та послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб. Відповідно до ч. 2 ст. 5 названого Закону об'єктом знака може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень. Такими позначеннями можуть бути, зокрема слова, у тому числі власні імена, літери, цифри, зображувальні елементи, кольори та комбінації кольорів, а також будь-яка комбінація таких позначень.

Ця норма Закону прямо не відповідає на запитання, чи надається правова охорона об'ємним позначенням. Роз'яснення надані в Правилах складання та подання заявки на видачу свідоцтва України на знак для товарів і послуг, а саме: об'єктами правової охорони можуть бути такі знаки: словесні у вигляді слів або сполучень літер; зображувальні у вигляді графічних композицій будь-яких форм на площині; об'ємні у вигляді фігур або їх композицій у трьох вимірах; комбінації вищезазначених позначень.

ЗАХИСТ ПРАВ

Стаття 2 Директиви ЄС про гармонізацію законів про товарні знаки в країнах Євросоюзу (далі — Директива ЄС) регламентує види позначень, які можуть бути зареєстровані як торговельні марки. Такими позначеннями є «слова, включаючи особисті імена, малюнки, літери, цифри, форма товару, упаковка», які мають розрізняльну здатність.

Однак у реєстрації може бути відмовлено, якщо монополізація заявленої форми шляхом її реєстрації завдасть шкоди конкурентам.

Для запобігання збігу системи охорони прав на торговельні марки із системами охорони прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки п. 1 «е» ст. 3 Директиви ЄС, містить вимоги, що обмежують реєстрацію певних форм. Відповідно до цієї статті не можуть бути зареєстровані позначення, які є тільки формою товару, що: відображає їх суть; зумовлює досягнення технічного результату; забезпечує істотну цінність товару [1, 8].

Згідно з ч. 2 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на знак для товарів і послуг», не можуть одержати правову охорону позначення, які: відображають лише форму, що зумовлена природним станом товару чи необхідністю отримання технічного результату, або яка надає товару істотної цінності. Згідно з роз'ясненням до Закону країн Бенілюксу про товарні знаки, форми, що відображають суть товарів — це форми, котрі невід'ємні від товарів, форми, що зумовлені природним станом товару (наприклад форма парасольок, форма касет для яєць).

Проста пляшка стандартної форми, що заявляється на реєстрацію щодо товару — пляшки, не має розрізняльної здатності та не може бути зареєстрована як торговельна марка. Проте, якщо заявляється об'ємне позначення пляшки у формі лимона чи черевичка, то позначення може бути визнано таким, що має розрізняльну

здатність і може бути зареєстровано для товару — пляшки. При експертизі позначень, що є формою товару, експертний орган дуже ретельно досліджує можливість їх реєстрації. Така позиція виправдана, позаяк не має впевненості, що форму товару, сприйматимуть як торговельну марку, а не як товар.

Визнання потенційної здатності форми чи упаковки товару виконувати функцію його індивідуалізації ще не означає, що заявлене для реєстрації позначення має розрізняльну здатність. Визначити розрізняльну здатність для форми чи упаковки товару досить складно.

Тож, об'єкти, що можуть отримати правову охорону або як промислові зразки, або як торговельні марки, повинні відповідати певним вимогам. По-перше, сприйматися візуально. Візуальна відмітність є умовою визнання промислового зразка. При втіленні в конкретному продукті форма чи зовнішній вигляд мають бути очевидними і такими, що сприймаються через зір при звичайному використанні. Це стосується і виробів, які змінюють свій зовнішній вигляд під час їх використання. Наприклад, внутрішній вигляд валізи має розглядатися як частина вигляду цієї валізи так само, як і її зовнішній вигляд, адже вони сприймаються візуально при звичайному використанні. Торговельна марка повинна ідентифікувати товари, мати розрізняльну здатність при візуальному сприйманні. По-друге, не мати функціонального характеру. Законодавства більшості країн пов'язують правову охорону промислового зразка виключно із зовнішнім виглядом виробу, а не з його функцією. Промисловий зразок — це лише зовнішній вигляд виробу, він не стосується його технічних або функціональних особливостей. Тож як промисловий зразок охороняються лише особливості зовнішнього вигляду, які не пов'язані з його функціональними ознаками.

Що стосується торговельної марки, то не можуть одержати правову охорону як торговельна марка позначення, що відображають лише форму, зумовлену необхідністю отримання певного технічного результату. Проте між промисловим зразком і торговельною маркою є суттєві відмінності. Торговельна марка має забезпечити можливість відрізнити товари і/або послуги одного виробника від однорідних товарів і/або послуг інших виробників. Сутність промислового зразка пов'язана з декоративним або естетичним аспектом зовнішнього вигляду виробу, тобто є результатом творчої діяльності людини у сфері художнього конструювання.

Власник патенту на промисловий зразок може заборонити будь-якій особі виробляти та реалізовувати виріб, який містить промисловий зразок. Власник свідоцтва на знак для товарів і послуг (торговельну марку) може запобігти лише недозволеному використанню знака у зв'язку із зазначеними в свідоцтві товарами, але не може перешкодити виробництву та реалізації таких товарів, якщо при цьому не використовується цей знак. Дія правової охорони на знак для товарів і послуг фактично не обмежена будь-яким строком, а промислового зразка — обмежена 15 роками.

Аналіз об'єктів промислової власності — промислового зразка та знака для товарів і послуг (торговельної марки) — процедур набуття прав на ці об'єкти показує, що в кожному конкретному випадку заявникові потрібно визначитися щодо форми правової охорони результату його творчої інтелектуальної діяльності.

Практика використання цих різних форм правової охорони свідчить, що об'ємне позначення краще охороняти як промисловий зразок, якщо форма заявленого об'єкта значною мірою визначається функцією, котру він виконує.

Якщо форма об'ємного позначення насичена декоративними елементами

з інтенсивною пластичною розробкою, раціональною формою охорони є товарний знак. Так, своєрідна декоративна форма склянок і флаконів для парфумерії — зручний об'єкт для правової охорони як товарний знак.

Якщо об'єкт, який заявляється, є комбінованим, тобто складається з поєднання об'ємних образотворчих, словесних елементів, то словесні елементи композиції доцільно охороняти як знак для товарів і послуг, а образотворчі — патентом на промисловий зразок. Адже, конкуренція прав інтелектуальної власності, що випливає з різних правоохоронних документів, на близькі об'єкти не має допускатися. Це підтверджується рішенням, прийнятим господарським судом м. Києва у справі № 54/64 [2]. При конкуренції прав відбувається зіткнення інтересів, тому необхідно поширити правила про пріоритет щодо промислового зразка (таким чином відбувається захист охоронюваного законом інтересу шляхом надання пріоритету творчому результату). Оскільки промисловий зразок охороняє творчий результат, а об'ємна торговельна марка є лише засобом індивідуалізації товарів, то отримання свідоцтва на знак для товарів і послуг може блокувати процес оформлення прав на патент на промисловий зразок. Отож, вважаємо, потрібно захищати інтереси створювачів творчих результатів у випадку можливої конкуренції прав, які витікають з різних охоронних документів. У такому разі захист інтересу проявляється в забезпеченні можливості винахідника, дизайнера отримати правоохоронний документ на промисловий зразок з можливістю протидіяти недобросовісним праволодильцям, які прагнуть аналогічний за своєю сутністю об'єкт захистити іншим документом.

Прикладом захисту порушених охоронюваних законом інтересів щодо прав на засоби індивідуалізації є рішення господарського суду м. Києва від 08.02.2010 року у справі № 21/102

за позовом ДП «Імідж Холдинг» АК «Імідж холдинг АпС» до ТОВ «Горобина», Державного департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України про визнання недійсним патенту України № 10869 на промисловий зразок [3]. Так, у зазначеному рішенні суд зазначає, що відповідно до ст. 20 ЦК України, право на захист особа здійснює на свій розсуд. Наявними в справі доказами встановлено, що до складу промислового зразка за патентом України № 10869 включено позначення «МЕДОВУХА», що не є тотожним, проте є схожим до ступеня змішування з позначенням «МЕДОВУХА», яке охороняється свідоцтвом на знак для товарів та послуг № 60463 і є об'єктом інтелектуальної власності. При цьому, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 463 ЦК України до майнових прав на промисловий зразок належить право на використання промислового зразку, а згідно ч. 2 цієї статті майнові права інтелектуальної власності на промисловий зразок належать володільцю відповідного патенту. Тож, позивач звернувся з позовною заявою про захист своїх інтересів, які полягають у недопущенні змішування споживачами власної продукції з продукцією відповідача-1, в зв'язку з чим суд не бере до уваги твердження відповідачів про відсутність у позивача права на звернення до суду. З огляду на це, позовна вимога про визнання недійсним патенту України № 10869 на промисловий зразок підлягає задоволенню, а патент України № 10869 має бути визнано недійсним на підставі пп. «в» п. 1 ст. 25 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» через невідповідність зареєстрованого промислового зразка умовам патентоспроможності.

Відповідно до рішення Господарського суду м. Києва від 29.03.2010 року у справі № 20/31 [4] за позовом ЗАТ «Одеський коньячний завод» до Державного департаменту інтелектуальної

власності Міністерства освіти і науки України, ВАТ «Агропромислова фірма «Таврія» про визнання недійсним патенту України №12023 на промисловий зразок «Пляшка «Капітан», суд встановив, що позовні вимоги обґрунтовані тим, що згідно з поданою 04.01.2005 року відповідачем-2 заявки № s200500006 відповідачем-1 було видано на ім'я відповідача-2 патент України № 12023 на промисловий зразок «Пляшка «Капітан», про що 15.05.2006 року здійснено публікацію в офіційному бюлетені «Промислова власність» № 5, однак вказаний промисловий зразок не відповідає вимогам патентоспроможності, тому що на дату подання заявки він не був новим, а сукупність його суттєвих ознак стала загальнодоступною в світі до дати подання заявки — 04.01.2005 року. Позивач зазначає, що його охоронюваний законом інтерес полягає у можливості вільного виробництва та реалізації коньяків і протидії незаконній забороні з боку відповідача-2 щодо вчинення позивачем вказаних дій.

На підставі вкладаєного, можна дійти висновку, що у випадку, коли зацікавлена особа має охоронюваний інтерес на використання певного об'єкта права інтелектуальної власності, на який видано охоронний документ, то вона має подати позов про скасування державної реєстрації та визнання патенту недійсним у разі відсутності критеріїв охороноздатності й таким чином набути можливості використовувати певний результат. ♦

Список використаних джерел

1. Кожарська І. Охорона знаків для товарів та послуг в Європейському співтоваристві / І. Кожарська // *Інтелектуальна власність*. — 2002. — № 6. — С. 6–11.
2. Рішення господарського суду м. Києва від 26.10.2010 року у справі № 54/64 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу до ресурсу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/12201405>.
3. Рішення господарського суду м. Києва від 18.02.2010 року № 21/102 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу до ресурсу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8508399>.
4. Рішення господарського суду м. Києва від 29.03.2010 року у справі № 20/31 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу до ресурсу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/9028098>.

Надійшла до редакції 29.11.2012 року

ЦІКАВО ЗНАТИ**ЧОМУ САМЕ МЕТРОПОЛІТЕН?**

Будівництво першої в світі підземки у Лондоні здійснювала компанія Metropolitan Railways, саме від цієї назви й виникло слово «метрополітен», яке використовується в багатьох країнах світу.

10.01.1863 року перший потяг метрополітену рушив під землею британської столиці, з'єднавши між собою станції Паддінгтон і Ферінгдон. Довжина тогочасної гілки метро становила близько 3 км.

Перші вагони метро були зроблені з дерева, освітлювалися газовими ліхтарями, а потяги працювали на паровій тязі. Не зважаючи на дим і кіптяву (а також на страх спускатися під землю), підземні потяги ходили набагато швидше за наземний транспорт, саме тому за небагато короткий час пасажиропотік лондонського метро значно зріс.

Через 5 років метро з'явилося у Нью-Йорку. Перші наземні станції не збереглися, але з часом були замінені на підземні.

А ще за рік, у 1869 році, поїзди метро почали курсувати грецькими Афінами. З 1890 року парові потяги лондонського метро замінили на електричні.

*Підготувала
Ольга Мацкевич*

ДО ПИТАННЯ ПРО СУД З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРАВ

В. Татков,

*Голова Вищого господарського суду України, заслужений юрист України,
кандидат юридичних наук*

Останнім часом як науковці, так і практики активно дискутують питання про створення спеціалізованого судового органу по розгляду спорів у сфері інтелектуальної власності. Поштовхом для активізації цих дискусій стало створення суду з інтелектуальних прав у Російській Федерації, де починаючи з 01.01.2013 року такий судовий орган почне діяти в межах системи арбітражних судів [1]. Зазначеним зумовлюється необхідність ґрунтовного дослідження особливостей і правових підстав створення суду з вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності (патентного суду), визначення його місця у вітчизняній судовій системі, окреслення специфіки розгляду компетентних йому спорів. З огляду на реформування судової системи України наведені обставини свідчать про актуальність пропонованої публікації.

Метою цієї статті є аналіз теоретичних і практичних аспектів формування спеціалізованого суду з розгляду спорів у сфері інтелектуальної власності, дослідження практики функціонування суду по інтелектуальних правах або патентного суду в зарубіжних державах і аналіз перспектив його створення в Україні, розробка відповідних теоретичних узагальнень щодо діяльності спеціалізованих судів у сфері інтелектуальної власності.

Зазначені питання були предметом досліджень вітчизняних і зарубіжних юристів — практиків та вчених різних галузей права, зокрема Г. Андрощука,

О. Дорошенка, О. Добриніна, В. Орлової, С. Пархомчук, Д. Притики та низки інших.

При цьому діапазон позицій науковців з цього приводу є достатньо широким. Деякі з них негативно ставляться до цієї ідеї, вказуючи на недоцільність створення судових органів патентної юрисдикції з огляду на незначну порівняно з іншими категоріями справ кількість судових спорів у сфері інтелектуальної власності, та зумовлену цим необґрунтованість витрат фінансових і матеріально-технічних ресурсів [2]. Інші вчені [3], навпаки, обґрунтовують необхідність запровадження розгалуженої системи спеціалізованих судів, які б вирішували всі спори, що виникають у сфері інтелектуальної власності, які розглядаються наразі в порядку цивільного, господарського й адміністративного судочинства. При цьому, зокрема, вказується на потребу розробки окремого патентно-процесуального закону, на підставі якого здійснюватиметься правосуддя у спорах у сфері інтелектуальної власності.

Вважаємо, що запровадження спеціальних процесуальних правил розгляду спорів у сфері інтелектуальної власності є передчасним заходом, який не сприятиме уніфікації вітчизняного процесуального законодавства, проте, не можемо не наголосити на необхідності проведення аналізу недоліків і переваг спеціальних судів у сфері інтелектуальної власності, зокрема й у контексті розгляду практики тих держав, де функціонують такі судові органи.

Побудова вітчизняної правової системи базується на принципах єдності та спеціалізації, за яких певні категорії спорів розглядають спеціалізовані суди (господарські, адміністративні). Разом з ними функціонують загальні суди, що уповноважені розглядати всі цивільні та кримінальні справи, крім тих, що віднесені законодавством до підвідомчості спеціалізованих судів. Очолює судову систему Верховний суд України, котрий забезпечує координацію, впорядкування судової системи, єдність та узагальнення практики застосування чинного законодавства. Судова система характеризується єдністю основних принципів формування та діяльності, простотою побудови, ступеневістю ланок.

Однак не можна не зазначити, що спори у сфері інтелектуальної власності традиційно належать до одних із найбільш складних. Їх розгляд не завжди здійснюється оперативно та якісно, а прийняті рішення досить часто скасовуються судами вищих інстанцій. Значною мірою ці обставини зумовлюються специфікою таких спорів, судова практика щодо яких характеризується достатньою різноманітністю.

У процесі вирішення спору у сфері інтелектуальної власності інколи виникають труднощі як із застосуванням норм матеріального права, так і положень процесуального права в організації проведення судових експертиз. Застосування норм матеріального права, як зазначається в літературі, також ускладнюється обмеженою можливістю проведення аналогії при такому розгляді спорів і справ, які впливають з інших цивільних відносин [4].

Доволі часто суддя, котрий розглядає спір у сфері інтелектуальної власності, змушений, поряд з вирішенням суто правових питань (про наявність або відсутність права, факту правопорушення, розміру заподіяної шкоди тощо), також досліджувати технічні аспекти, що належать до предмета доказування (наприклад, питання схо-

жості конфліктних позначень, використання у виробі відповідача всіх ознак, включених до незалежних пунктів формули винаходу, застосування сукупності суттєвих ознак промислового зразка тощо). Сприяти вирішенню таких питань покликана призначена судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності.

Так, у Постанові Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17.10.2012 року № 12 [5], наголошується, що у вирішенні спорів, пов'язаних з визнанням недійсними свідоцтв на знаки для товарів і послуг з підстав невідповідності зареєстрованих знаків умовам надання правової охорони, для з'ясування питань, які потребують спеціальних знань господарському суду необхідно, якщо схожість не має очевидного характеру, призначати судову експертизу, не перебираючи на себе не притаманні суду функції експерта. Господарські суди не повинні встановлювати схожість знаків для товарів і послуг на власний розсуд. Вирішуючи питання, пов'язані з призначенням судової експертизи, господарським судам необхідно звертати увагу на викладене у постановках Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики призначення судової експертизи» від 23.03.2012 року № 4 [6] та «Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності» від 23.03.2012 року № 5 [7].

Водночас, призначення експертиз при розгляді спорів у сфері інтелектуальної власності не має бути панацеєю. Тривалість проведення судової експертизи, відсутність єдиних методологічних засад і, подекуди, неоднозначність висновків судових експертів при вирішенні питань інтелектуальної власності часто є причиною затягування розгляду спорів у сфері інтелекту-

альної власності, перегляду та скасування прийнятих по справі рішень.

Тож одним з напрямів удосконалення судового правозастосування у сфері інтелектуальної власності, на думку фахівців, є створення спеціалізованого суду з інтелектуальної власності. Наразі такі спеціальні патентні суди функціонують в низці країн світу: Австрії, ФРН, Швеції, США, Великобританії, Тайвані, Таїланді, Філіппінах, Кореї [8]. Створення патентного суду, як уже зазначалося на початку цієї статті, найближчим часом передбачається в Російській Федерації.

У межах Європейського Співтовариства планується створення єдиного патентного суду ЄС [9].

Створення патентних судів у різних країнах значною мірою впливає із загальносвітової тенденції до уніфікації національних законодавств у сфері інтелектуальної власності, необхідністю забезпечення єдиних підходів до правозастосування завдяки гармонізації судових систем. Забезпечення ефективного судочинства у справах, пов'язаних із захистом інтелектуальної власності є однією з важливих умов членства у СОТ, що передбачена Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (угодою ТРІПС).

Загалом в Україні створення патентного суду в Україні обговорюється впродовж тривалого часу. Вперше можливість створення такого суду передбачалося ще Законом СРСР «Про винаходи в СРСР» від 31.05.1991 року, в якому вказувалося на роботу окремого органу з розгляду спорів — Патентного суду СРСР [10]. У результаті зростання Радянського Союзу на території України цей нормативний акт не набрав чинності. Проте в 2001 році Указом Президента України «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні» [11] Кабінету Міністрів України було доручено вивчити питання щодо створення спеціалізованого патентного суду.

У Рекомендаціях парламентських слухань «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування» також було наголошено на необхідності вирішення питання щодо належного визначення юрисдикції судів стосовно порядку розгляду справ зі спорів у сфері інтелектуальної власності [12].

Про необхідність створення спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності було також зазначено у Концепції розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009–2014 роки [13].

Отже, збільшення кількості спорів, пов'язаних зі сферою права інтелектуальної власності потребує створення спеціалізованого суду, здатного якісно розглянути спір не лише з погляду права, а й зважаючи на специфіку відповідного права, що підлягає визнанню, захисту чи чинності якого оспорується позивачем. Розгляд таких спорів, зазвичай, вимагає наявності спеціальних знань, відсутність яких частково компенсується проведенням судової експертизи, що, однак, часто приводить до затягування судового процесу. Формування спеціалізованого суду з розгляду спорів у сфері інтелектуальної власності може позитивно вплинути на підвищення ефективності системи захисту прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності та загалом відповідатиме загальноєвропейським і міжнародним тенденціям щодо забезпечення належного й оперативного захисту прав інтелектуальної власності.

З огляду на спорідненість правових систем і загальну тенденцію до гармонізації вітчизняного законодавства із законодавствами країн, які межують з Україною, розглянемо основні риси такого суду на прикладі суду з інтелектуальних прав Російській Федерації.

Насамперед, потрібно наголосити, що суд з інтелектуальних прав планується створити в Росії як спеціалізова-

ний арбітражний суд, який розглядатиме в межах своєї компетенції справи у спорах, пов'язаних із захистом інтелектуальних прав як суд першої та касаційної інстанцій.

Суд з інтелектуальних прав як суд першої інстанції має розглядати справи про оспорювання нормативно-правових актів федеральних органів виконавчої влади, що порушують права та законні інтереси особи в сфері охорони результатів інтелектуальної діяльності й засоби індивідуалізації. Також до компетенції суду першої інстанції належатиме розгляд справ у спорах щодо надання чи припинення правової охорони результатів інтелектуальної діяльності чи засобів індивідуалізації (крім об'єктів авторських і суміжних прав та топологій інтегральних мікросхем), а саме: про визнання недійсними ненормативних правових актів, рішень і дій (бездіяльності) федерального органа виконавчої влади з інтелектуальної власності, федерального органа виконавчої влади по селекційних досягненнях і їхніх посадових осіб, а також органів, уповноважених розглядати заявки на видачу патенту на секретні винаходи; про встановлення патентовласника; про визнання недійсним патенту на винахід, корисну модель або промисловий зразок, надання правової охорони товарному знаку, якщо федеральним законом не передбачений інший порядок визнання їх недійсними; про дострокове припинення правової охорони товарного знака у зв'язку з його невикористанням.

Зазначені справи будуть розглядатися судом не залежно від того, чи є учасниками правовідносин, з яких виник спір, комерційні юридичні особи, індивідуальні підприємці чи громадські організації або громадяни.

Як суд касаційної інстанції суд з інтелектуальних прав буде розглядати справи, розглянуті ним у першій інстанції, а також справи про захист інтелектуальних прав, розглянуті арбі-

ражними судами в першій інстанції, а також арбітражними апеляційними судами.

Законом також встановлюється порядок перегляду рішень суду з інтелектуальних прав. Рішення, прийняте в першій інстанції, може оспорюватися в президії цього суду в касаційному порядку. При цьому не допускається участь судді, що входить до складу президії суду з інтелектуальних прав, при розгляді справи в касаційному порядку у випадку участі цього судді при розгляді цієї справи в першій інстанції.

У спорах, пов'язаних з порушенням інтелектуальних прав, справи, розглянуті в першій інстанції арбітражними судами, розглядатимуться в апеляційному порядку в арбітражних апеляційних судах. Касаційна скарга в таких справах подаватиметься до суду з інтелектуальних прав для її розгляду в касаційному порядку. Постанова, прийнята судом з інтелектуальних прав у касаційному порядку, може переглядатися в порядку нагляду Вищим арбітражним судом Російської Федерації.

Передбачається, що штатна структура суду з інтелектуальних прав буде охоплювати не менше ніж 30 суддів. До суддів суду з інтелектуальних прав установлюються такі ж вимоги стосовно віку, стажу і порядку призначення на посаду, які існують до суддів федеральних арбітражних судів округів.

Для цілей вивчення спеціальних питань, які виникають при розгляді конкретних справ, належних до компетенції спеціалізованого арбітражного суду, у складі апарату суду передбачається формування групи радників, які володіють відповідною кваліфікацією, що відповідає спеціалізації суду.

Загалом, аналізуючи особливості формування суду з інтелектуальних прав у Російській Федерації та визначення підсудності, варто зауважити декілька моментів.

По-перше, такий суд формується в межах системи арбітражних судів та

насамперед, розглядатиме спори з приводу промислової власності. Такий підхід можна визнати загалом виправданим, адже саме в системі арбітражних судів існує найбільш значна кількість таких спорів.

В Україні спори у сфері інтелектуальної власності розглядають не лише господарські суди, вони є також предметом розгляду загальних судів. Хоча, на нашу думку, саме в системі господарського судочинства склалася найбільш стабільна судова практика вирішення цієї категорії спорів. Вищий господарський суд у своїх оглядових листах і постановках Пленуму вже впродовж тривалого часу проводить роботу з узагальнення та уніфікації практики застосування законодавства по спорах у сфері інтелектуальної власності. Крім цього, у складі Вищого господарського суду України була створена Судова палата з розгляду справ у господарських спорах, пов'язаних із захистом права на об'єкти інтелектуальної власності, а в системі господарських судів були сформовані колегії суддів відповідної спеціалізації.

По-друге, суд з інтелектуальних прав Російської Федерації буде вирішувати спори як суд першої інстанції та як суд касаційної інстанції. Однак справи, вирішені судом в першій інстанції, можуть бути оскаржені в касаційному порядку до президії такого суду. Тож, за таких умов заявник позбавляється можливості апеляційного оскарження рішення суду. З таким підходом російського законодавця важко погодитися, хоча практика функціонування суду з інтелектуальних прав, певно, у перспективі має скоригувати питання компетенції такого суду.

По-третє, у складі спеціалізованого суду не буде суддів-неюрислів, як це практикують, наприклад, у патентних судах ФРН, у яких спори вирішуються колегіально суддями-правниками та суддями — спеціалістами у сфері спеціальних (зазвичай, технічних)

знань. Такий підхід є цілком обґрунтованим.

Однак за законодавством Російської Федерації, так само як і за законодавством України здійснювати правосуддя можуть лише судді, які мають вищу юридичну освіту, стаж роботи та склали відповідні екзамени. За цих умов фахівці у сфері спеціальних знань, участь яких у процесі є невід'ємною рисою патентних судів країн Європи, позбавлені можливості розглядати та вирішувати спори у сфері інтелектуальної власності як судді. Однак у разі запровадження штатних посад радників суду, котрі будуть обіймати такі фахівці, їх залучення до розгляду справи як спеціалістів дозволить оперативно, без призначення та проведення судових експертиз, безпосередньо в судовому засіданні вирішувати питання, які входять до предмета доказування при розгляді цієї категорії спорів. Це може певною мірою вирішити проблему та забезпечити підвищення ефективності розгляду й вирішення справ у сфері інтелектуальної власності.

Підбиваючи підсумок, можна дійти висновку про можливість у подальшій перспективі з метою поглиблення спеціалізації господарських судів створення «патентних» судів, зважаючи на те, що це надасть можливість вирішити конфлікти щодо підвідомчості спорів у сфері інтелектуальної власності та сформувані єдину судову практику з цієї категорії судових справ, що, загалом, сприятиме однаковому застосуванню чинного законодавства в цій сфері.

Створення спеціалізованого суду в сфері інтелектуальної власності, з огляду на обмеження випадків проведення судових експертиз, також позитивно може вплинути на спрощення судового процесу й оперативне вирішення судового спору. Крім цього, спеціалізація суддів на розгляді спорів, що виникають у сфері інтелектуальної власності, об'єктивно сприятиме поглибленню знань, необхідних для ефек-

тивного захисту прав та інтересів учасників правовідносин у сфері інтелектуальної діяльності. Зважаючи на наведене, беззаперечним є висновок

про необхідність подальшого аналізу та дослідження цієї проблеми. ♦

Список використаних джерел

1. *Федеральный закон Российской Федерации «О внесении изменений в Федеральный конституционный закон «О судебной системе Российской Федерации» и Федеральный конституционный закон «Об арбитражных судах в Российской Федерации» в связи с созданием в системе арбитражных судов Суда по интеллектуальным правам» от 06.12.2011 года № 4-ФКЗ // Российская газета : Федеральный выпуск. — № 5654.*
2. *Притика Д. Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованих колегій по захисту інтелектуальної власності / Д. Притика // Право України. — 2002. — № 6. — С. 62–64.*
3. *Пархомчук С. О. Шляхи впровадження в судову систему України орагнів патентної юрисдикції / С. О. Пархомчук // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 2. — С. 228–231.*
4. *Добрынин О. В. Как работают патентные суды Германии и Великобритании? [Электронный ресурс] / О. В. Добрынин, В. В. Орлова // Патенты и лицензии. — 2007. — Режим доступа к ресурсу : <http://rbis.su/article.php?article=353>.*
5. *Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17.10.2012 року № 12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : vgsu.arbitr.gov.ua/files/pages/22102012_12.pdf.*
6. *Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики призначення судової експертизи» від 23.03.2012 року № 4 // Вісник господарського судочинства. — 2012. — № 3. — С. 15.*
7. *Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності» від 23.03.2012 року № 5 // Вісник господарського судочинства. — 2012. — № 3. — С. 29.*
8. *Андрощук Г. Спеціалізовані суди з питань інтелектуальної власності як стимул економічного розвитку / Г. Андрощук // Інтелектуальна власність. — 2008. — № 1. — С. 53–61.*
9. *Дорошенко О. Ще раз про патентний суд / О. Дорошенко // Право України. — 2011. — № 3.*
10. *Закон СССР «Об изобретениях в СССР» от 31.05.1991 года // Ведомости Верховного Совета СССР. — 1991. — № 25. — Ст. 703.*
11. *Указ Президента України «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні» від 27.04.2001 року № 285/2001 // Урядовий кур'єр. — 05.05.2001. — № 79.*
12. *Про Рекомендації парламентських слухань «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування» : Постанова Верховної Ради України № 1243-V від 27.06.2007 року // Відомості Верховної Ради України. — 09.11.2007. — № 45. — С. 2001. — Ст. 524.*
13. *Концепція розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009–2014 роки : схвалено Рішенням Колегії Державного департаменту інтелектуальної власності оформлено Протоколом № 11 від 11.03.2009 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : http://sips.gov.ua/ua/normative_acts.html.*

Надійшла до редакції 29.01.2013 року

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ПІД ВПЛИВОМ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сергій Ревуцький,

провідний науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, кандидат економічних наук

Процес інтернаціоналізації економіки має певні фази розвитку, що набувають своїх особливих властивостей для кожної з країн, які беруть у ньому участь.

Аналіз цього прогресу дає підстави умовно виділити такі його фази, як міжнародний поділ праці, міжнародне співробітництво, міжнародна економічна інтеграція, глобалізація [1].

Хід глобалізації пов'язаний насамперед з прогресом інноваційних процесів у національних економіках, оскільки поширення та глибина інноваційних перетворень у реальному секторі економіки визначають її конкурентоспроможність і, як результат, зумовлюють здатність країни бути активним учасником та провідником прогресу глобалізації.

Глобалізація тісно пов'язана з розвитком національної інноваційної системи (далі — НІС). Саме з кінця ХХ століття (1987 рік — початок розвитку НІС) глобалізація стала однією з визначальних характеристик світової економіки кінця ХХ — початку ХХІ століть, вона поставила перед урядами багатьох країн проблему пошуку нових форм і методів адаптації національного економічного та політико-правового середовища до сучасних вимог здійснення міжнародних економічних відносин. Швидкі зміни чинників, які визначають конкурентоспроможність фірм на світових ринках, динамічний розвиток глобального середовища змушують уряди при фор-

муванні умов економічного зростання та процвітання більш активно звертатися до проблем забезпечення національної конкурентоспроможності у глобальному масштабі. Ці проблеми можна вирішити завдяки розвитку НІС. В усталеному значенні НІС — це сукупність взаємозалежних організацій, що безпосередньо здійснюють виробництво та комерційну реалізацію, а також комплекс інститутів правового фінансового й соціального характеру, які забезпечують ефективне функціонування цих організацій [2].

НІС охоплює законодавчо встановлений комплекс правових, економічних, організаційних та інших механізмів державної підтримки і стимулювання інноваційних процесів на кожному з їх етапів, а також структури інститутів та інфраструктуру, що можуть залучити ці механізми до відповідних сфер наукової, науково-технічної та виробничої діяльності, а також до ринкового сектора [3].

Результати синтезу економічного зростання країн-лідерів рейтингів конкурентоспроможності свідчить про необхідність формування та забезпечення розвитку НІС як альтернативного шляху реалізації системної та послідовної державної політики, спрямованої на активізацію інноваційних процесів, забезпечення технологічного розвитку та оновлення національної економіки.

Концепція НІС одержала широкий розвиток у більшості країн-членів ЄС,

США, Японії. Новий етап розвитку НІС у країнах ЄС, який полягає в їх об'єднанні в єдину гіпер-мережу, почався в березні 2000 року, коли на засіданні Європейської Ради в м. Лісабоні була запропонована програма створення інфраструктури знань, активізації інновацій і економічних реформ, модернізації систем соціальної підтримки та реформи освіти. Метою такої програми є побудова найбільш компетентної та динамічної економіки, заснованої на знаннях, яке повинна забезпечити ЄС світове лідерство.

Одночасно з цим з метою об'єднання зусиль учених з різних країн була проголошена концепція створення єдиного дослідницького простору в Європі та визначені конкретні кроки вирішення цієї проблеми. При цьому особливо підкреслювалася необхідність вирішення двох основних завдань:

- одержання максимуму інноваційних переваг за рахунок національних і загальноєвропейських зусиль з підтримки досліджень;
- створення сприятливого середовища для започаткування та розвитку інноваційного бізнесу.

Формулювання таких підходів стало можливим завдяки створенню національних (державних) інноваційних систем, які спираються на відповідну державну політику й законодавство, що забезпечують розвиток економіки європейських країн завдяки підвищенню ефективності використання наявного науково-технологічного та інтелектуального потенціалу шляхом прискореного створення сучасних технологій і організації на їхній основі випуску високотехнологічної продукції масового попиту.

Глобалізація господарської діяльності все більше пов'язана з міжнародною конкуренцією та з концентрацією капіталу.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувалися безпрецедентним злиттями найбільших компаній, які відіграють провідну роль у світовій економіці.

Зростання кооперації приводить до наслідків, вирішення яких залежить від держави. Держава має пристосовувати внутрішню інституціональну систему до вимог міжнародного співробітництва. Водночас інтереси окремої країни в умовах зростання взаємодії можуть бути захищені тільки на наднаціональному рівні (наприклад, у сфері охорони навколишнього середовища, встановлення «правил гри» в інформаційній сфері, охорони інтелектуальної власності тощо). У Західній Європі цю функцію здійснює ЄС.

Винятково важливий вплив на процеси глобалізації світової економіки мають загальні та спеціалізовані міжнародні організації (ООН, ЮНЕП, ЮНЕСКО, МОП, НАТО, Рада Європи тощо). Для розвитку світової торгівлі важливе значення мають такі організації, як Міжнародна торговельна палата (МТП), Генеральна угода про тарифи і торгівлю / Світова організація торгівлі (ГАТТ/СОТ), регіональні торговельні угоди (Асусонська угода, Антський пакт, Карибська спільнота, Центральноафриканський торговельний та економічний союз, Північноамериканська угода про вільну торгівлю, Тихоокеанський економічний форум тощо), а також дво- та тристоронні угоди.

Основними принципами, на яких будується переважна більшість міжнародних торговельних організацій та угод, є відкритість і лібералізація торгівлі, запровадження зовнішніх та внутрішніх бар'єрів, розвиток спеціалізації виробництва, створення переваг для членів організацій і введення високих тарифних бар'єрів проти імпортової продукції країн-нечленів, визначення межі втручання держави у міжнародну торгівлю (національний режим), запровадження режиму найбільшого сприяння, обмеження протекціонізму, дотацій і квот на виробництво й експорт певних видів продукції, обмеження добровільного скорочення експорту, особлива відкритість ринку послуг.

Утвердженню інноваційної моделі розвитку економіки в Україні має слугувати розбудова НІС на принципах максимально ефективного використання наукового, виробничого й інноваційного потенціалів України. На цьому наголошують і наші вітчизняні дослідники (наприклад, В. Гусев).

Розбудова НІС має передбачати оптимальну цілісність і адаптацію її інституціональної структури до НІС країн ЄС: зокрема, це стосується гармонізації інноваційного законодавства, становлення фінансових інститутів інноваційної реструктуризації економіки (таких, як спеціалізовані банки розвитку та реконструкції, інноваційні, лізингові й венчурні фонди, агентства регіонального розвитку інфраструктури підтримки інноваційної діяльності (наприклад, мережі технопарків, інноваційних центрів, бізнес-інкубаторів, консалтингових та інжинірингових підприємств)) це розширить можливості НІС щодо налагодження міжнародного співтовариства у сфері інноваційної діяльності та реалізації ефективних міжнародних інвестиційно-інноваційних проєктів.

Євроінтеграційні процеси є однією з відповідей України на виклик глобалізації. Одним з основних економічних законів глобалізації є закон перманентної концентрації капіталу. Об'єктивна дія закону перманентної концентрації капіталу проявляється і в економіці України, де відбувається об'єктивний процес концентрації та об'єднання капіталу. Це не тільки організація фінан-

сово-промислових груп, а й концентрація капіталу загалом.

Виникає питання, якою буде входити українська економіка в глобальну світову економіку [4].

У цьому сенсі неодноразово на сесіях Парламентської Асамблеї Ради Європи ставилося питання про включення малих і середніх підприємств України як структурних підрозділів, навіть транснаціональних компаній, у європейське та світове виробництво аж до встановлення квот на таку участь. Поки що такі пропозиції успіху не мали, хоча в умовах стагнації та сьогодишнього економічного підйому така кооперація мала б важливе значення для поліпшення економічної ситуації в Україні.

Не справдилися наші надії на швидке становлення середнього класу, зокрема й за рахунок зростання малого та середнього підприємництва. Тож нині для України лишається традиційний і випробуваний у світі шлях до економічного прогресу — через концентрацію промислового та фінансового капіталу, найбільш успішною формою якого може бути утворення й діяльність промислово-фінансових груп.

Промислово-фінансові групи, як підтверджує практика їхньої діяльності, є сьогодні найдосконалішою формою кооперації в економіці, хоча спроби такої кооперації відомі давно та завше були засобами забезпечення ефективного розвитку економіки. ♦

Список використаних джерел

1. Владимірова І. Г. Глобалізація мирової економіки: проблеми і наслідки // *Менеджмент в Росії і за рубежом*. — №3. — 2001. — С. 97–111.
2. Реєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Реєць, В. П. Семиноженко — Х. : Константа, 2006. — 272 с.
3. *Инновационная экономика*. — М. : Наука, 2001. ; Иванов В. В. *Национальные инновационные системы: опыт формирования и перспективы развития*. / В. В. Иванов // *Инновация*. — 2002. — № 4. — С. 14–18.
4. *Науково-практична конференція «Нормативно-правове забезпечення процесів Європейської інтеграції України»*, Київ, 24.08.2004 року.

Надійшла до редакції 31.10.2012 року

КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: ДОСВІД США

Геннадій Андрощук,
*завідувач лабораторії правового забезпечення розвитку
науки і технологій НДІ інтелектуальної власності
НАПрН України, доцент, кандидат економічних наук*

В основу виробництва високотехнологічної продукції в світі, оцінюваної в сумі 2300 млрд дол. на рік, покладено 50–55 макротехнологій, створених і контрольованих провідними промислово розвиненими країнами. Світові ринки високотехнологічної продукції на 39 % контролюються компаніями США, на 30 % — Японії, на 16 % — Німеччини [1, 217].

США є світовим лідером не тільки за рівнем ВВП, який перевищує 11 трлн дол., а й за ступенем розвитку науково-технологічної сфери. Інноваційні механізми посідають одну з ключових позицій в економічній системі країни. При цьому джерелом інновацій є розгалужена мережа науково-дослідних закладів різноманітних форм власності і підпорядкування. Ефективна структура трансферу технологій як у цивільній, так і в оборонній сферах слугує містком для їхнього впровадження в реальну економіку [2, 5].

Питанням правової охорони інтелектуальної власності, розподілу майнових прав і комерціалізації результатів науково-технічної діяльності (далі — РНТД) у США нвдветься винятково важливе значення. Вважається, що створення належної нормативно-правової бази в цій сфері, відповідних організаційних і правозастосовних структур, інформаційних систем сприяє вирішенню таких масштабних державних завдань, як: охорона майнових і немайнових прав громадян на результати своєї праці; всебічне спри-

яння справедливій і вільній конкуренції; прискорення науково-технічного прогресу; підвищення ефективності віддачі від державних коштів, які витрачаються на виробництво інтелектуальної продукції; підвищення конкурентоспроможності американської промисловості на світовому ринку; забезпечення інтересів національної безпеки та дотримання міжнародних договорів за рахунок встановлення контролю за експортом охоронюваних технологій і технічних даних (далі — ТД).

У США застосовується понад 20 законів і актів президента США зі стимулювання передачі технологій та обліку прав на РНТД. На обліку виключних прав державних органів і відомств США нараховується близько 100 тис. патентів, а їхня кількість поповнюється щороку більш ніж на 1 000 [3]. Законодавство США, що визначає процедуру передачі технологій, є основою національної інноваційної системи (далі — НІС) та базою створених організаційних форм інноваційної інфраструктури, що забезпечує процес комерціалізації технологій. У нормативних актах США чітко та конкретно прописані функції, умови, терміни, відповідальні особи. Основоположними у цій сфері є два законодавчих акти — так звані закони Бай-Доула та Стівенсона-Вайдлера, прийняті в 1980 році. Дія цих законів спрямована на стимулювання комерціалізації результатів наукових розробок, які фінансуються федеральним урядом. Закон

Бай-Доула фундаментальним чином змінив взаємодію між державою, університетами та приватним бізнесом щодо передачі прав на інтелектуальну власність та заохочення введення в економічний оборот винаходів, створених за бюджетні кошти, на основі надання ліцензій приватним особам. Кількість об'єктів патентування в університетах США виросла з менш ніж 250 патентів у 1980 році до більш, ніж 2000 патентів щорічно останніми роками [4, 146]. Науково-дослідна робота університетів стала відігравати важливу роль у створенні нових технологій у різних галузях економіки. При цьому кількість ліцензій, виданих університетами, втричі перевищує відповідні показники федеральних лабораторій [5, 27–28]. За експертною оцінкою Офісу передачі технологій США, економічні наслідки Закону Бай-Доула полягають у створенні ринків з обсягом продажів 9-13 млрд дол., появи від 50 до 100 000 нових робочих місць і більш ніж 2 млрд дол. від податків до місцевого та федерального бюджетів щорічно [3].

У США активно здійснюється процес передачі технологій, початково призначених для вирішення військових завдань, у цивільний сектор економіки та навпаки. Ведеться розробка нових технологій, спрямованих на розширення можливостей інтеграції підприємств малого та середнього бізнесу, налагодження гнучких виробничих ліній для розгортання виробництва виробів подвійного чи цивільного і військового призначення на одній і тій же виробничій базі. У 1974 році в США сформовано Консорціум федеральних лабораторій з метою спри-

яння впровадженню результатів, одержуваних НДДКР у федеральних лабораторіях. У межах НАСА в 1989 році створено Національний центр передачі технологій [6]. Аналогічні процеси відбуваються і в інших розвинених країнах. Основна їхня мета — підвищити ефективність використання комерційного потенціалу результатів досліджень, здійснюваних за замовленнями оборонних відомств. Так, у Великобританії за 5 років вдвічі збільшено обсяг комерційної реалізації продукції та технологій, що створюються на замовлення Міноборони. Ринок технологій подвійного призначення досить об'ємний. В цей час найбільш активні в їх залученні країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону. За наявними відомостями, починаючи з 90-х років, Японія передала Китаю понад 90 технологій подвійного призначення*, зокрема й передові технології в галузі комп'ютерів, напівпровідників, телекомунікацій, волоконної оптики та інших перспективних виробничих технологій [6].

Уведення державного регулювання чи контролю за міжнародними передачами технології зумовлене низкою причин, головні з них пов'язані з конкурентною боротьбою на світовому ринку: прагненням утримувати технологічне лідерство, обмежити іноземну конкуренцію та зберегти робочі місця; з погляду національної безпеки, політичних та ідеологічних мотивів (контролюється передача військової технології і технології подвійного призначення); за умовами міжнародних угод (наприклад, технології для створення хімічної, бактеріологічної, ракетної зброї, що підлягають суворому міжна-

* Термін «технологія подвійного призначення» в нормативних документах України має таке визначення: *технології подвійного призначення* — це технології, які крім цивільного призначення можуть бути використані для розроблення, виробництва або використання озброєння, військової чи спеціальної техніки (Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» (ст. 1), 14.09.2006 року № 143-V); *технологія подвійного призначення* — технологія, призначена для застосування (використання) в інтересах оборони, державної безпеки та охорони правопорядку, з використанням визначеної її частини (частини ресурсу) для інших сфер (споживачів) (Наказ Служби безпеки України «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю» від 12.08.2005 року № 440).

родному контролю). Пряме державне регулювання вивезення і ввезення технології здійснюється органами експортного контролю, методами митного і прикордонного контролю. Непряме регулювання — переважно через державну систему реєстрації патентів і торговельних марок. Іноді потрібен спеціальний дозвіл уряду. Країни-одержувачі іноземної технології, найчастіше регулюють її ввезення тільки з позицій законності та правопорядку, забороняючи ввезення визначених видів технології, що небезпечні для суспільства. Найчастіше рівень загального технологічного розвитку країни, що прагне придбати іноземну технологію, може виявитися перешкодою на шляху її передачі. Соціальні, культурні розбіжності, розриви в загальноосвітньому рівні між країнами, що не дозволяють працівникам з менш розвинених країн освоїти та застосовувати новітню технологію, розбіжності в підходах до управління й упровадження технологій також можуть перешкоджати її міжнародному рухові.

Зазвичай, державному контролю в тих або тих формах підлягає вивезення технології виробництва зброї, хімічних товарів, наркотиків, спиртних напоїв. Контролюється передача військових технологій і технології подвійного призначення. Багато країн обмежують імпорт технології з метою обмеження іноземної конкуренції та збереження робочих місць.

Використання інтелектуальної власності в господарській діяльності здійснюється на умовах її комерціалізації. Світовий досвід свідчить, що основними формами комерціалізації результатів науково-технічної діяльності (далі — НТД) є: використання результатів НТД у власному виробництві; передача (продаж) результатів НТД; створення нових (або спільних) підприємств для просування результатів НТД [7].

Основні організаційні форми та методи комерціалізації результатів НТД, які набули найбільшого поширення в міжнародній практиці, показано на рис 1.

У цьому процесі є обов'язковими, як мінімум, чотири учасники: 1) автор

Рис. 1. Форми та методи комерціалізації результатів НТД

розробок (винаходу, корисної моделі, промислового зразка, сорту рослин, комп'ютерної програми тощо), 2) стратегічний партнер, 3) менеджер та 4) інвестор. Механізм комерціалізації — це відтворення руху інтелектуального капіталу з метою отримання продукту. Для менеджера інтелектуальний капітал має два основних компоненти: людський капітал та інтелектуальні ресурси. Людський капітал, чи інтелектуальна сила, створює інновації, і те, що можна описати й ідентифікувати, стає інтелектуальними ресурсами. Деякі інтелектуальні ресурси, звичайно ті, що мають більший комерційний потенціал, отримують правову охорону та стають інтелектуальною власністю. Господарська діяльність стає засобом реалізації економічних інтересів. Для того, щоб приватні інтереси (власника, інвестора) реалізовувались у своїй сукупності (в інноваційному проекті), потрібно, щоб комерціалізація інтелектуальної власності давала власникові, інвестору надлишок доходу над витратами на неї, тобто можливість збагачення. У такому разі інтелекту-

альний капітал у формі інтелектуальної власності набуває споживчих властивостей. Отримання надлишку над витратами є основним рушієм підприємства (бізнесу).

Власник інтелектуальної власності може реалізувати свої майнові права на неї в межах, обумовлених законом, шляхом її поступки, продажу чи іншим способом. Продаж інтелектуальної власності, зазвичай, відбувається шляхом продажу патенту або ліцензії, укладення угод про спільні розробки, організації спільних підприємств, консорціумів, асоціацій та ін. Покупець ліцензії набуває права розпорядження інтелектуальною власністю в обмін на обумовлені в контракті ліцензійні платежі (фіксовані суми (паушальні) або відсотки (роялті) від прибутку або суми продажів). Питання охорони інтелектуальної власності, зазвичай, чітко обумовлюються в контракті. Інтелектуальна власність може передаватися також у формі надання послуг — передача ноу-хау, навчання тощо.

Розвиток інтелектуальної власності в межах НІС пов'язаний з гострою бо-

Таблиця 1. Світовий імпорт і експорт ліцензій США (млн дол.)*

	2008	2009	2010
Імпорт роялті та ліцензійних платежів:	102 125	97 183	105 582
промислові процеси	37 685	33 785	35 818
тиражування фільмів і телепередач	13 230	13 736	13 529
товарні знаки	13 161	12 364	14 062
програмне забезпечення загального призначення	31 414	30 868	35 040
інше	6 635	6 429	7 135
Експорт роялті та ліцензійних платежів:	29 623	29 849	33 450
промислові процеси	16 223	16 763	19 672
тиражування фільмів і телепередач	1 782	1 925	1 666
товарні знаки	3 429	4 006	4 808
програмне забезпечення загального призначення	6 104	5 887	4 942
інше	2 084	1 268	2 363

* Складено автором за матеріалами журналу Survey of Current Business, — жовтень, 2011.

ротьбою за перерозподіл вигод від використання об'єктів інтелектуальної власності, що здійснюється за посередництвом ліцензійної торгівлі. Боротьба щодо перерозподілу вигод від використання знань ще більше загострюється коли мова йде не про одну НІС, а про більш крупні регіональні та міжнародні утворення.

Країни-виробники інтелектуальної власності зазнають величезних збитків від піратської продукції. Нещодавно ОЕСР оприлюднила оновлені дані, згідно з якими міжнародна торгівля контрафактними та піратськими товарами зросла з 200 млрд дол. у 2007 році до понад 250 млрд дол. у 2009 році, що становить майже 2 % від світового обсягу торгівлі. З огляду на це, національні виробники знань ставлять питання про формування правил (інститутів) адекватної оцінки їхніх інтелектуальних досягнень на міжнародному рівні. Так, «Спеціальна доповідь 301» (*Special 301 Report*) Торговельного представництва США покликана заохочувати і підтримувати ефективний захист прав інтелектуальної власності у світі, а в разі виявлення моніторингом спаду в результативності виконання двосторонніх угод щодо прав інтелектуальної власності, Торгова палата США може розпочати застосування

торгових санкцій до таких країн. У 2012 році Торговельне представництво США перемістило Україну зі списку спостереження (*Watch List*) до списку особливої уваги (*Priority Watch List*). Зазначимо, що в період 2001–2006 років Україна вже перебувала в цьому списку, коли в 2002 році на неї було накладено економічні штрафні санкції в розмірі 75 млн дол.

Рух за посилення охорони прав інтелектуальної власності та захист інтелектуальної власності буде тривати, адже за ним стоять і високотехнологічна промисловість, і міжнародні дипломатичні зусилля, а також транснаціональні корпорації і міжнародні організації (СОТ, ВОІВ).

США асигнують найбільше коштів у світі в розвиток науки й технологій, щорічно витрати на НДДКР становлять від 2,5–3,0 % ВВП. Зокрема, обсяг доходів від експорту об'єктів інтелектуальної власності, заснованих на авторському праві, також зростає суттєвими темпами (табл. 2).

Продаж ліцензії, зазвичай, визначається умовами, за якими покупець зобов'язується безкоштовно чи за плату повідомляти про всі корисні зміни й удосконалення, внесені до придбаної технології. У Міністерстві оборони (далі — МО) США це правило

Таблиця 2. Доходи від експорту об'єктів авторського права (млрд дол.)*

Галузь виробництва	Оціночні дані				
	2006	2007	2008	2009	2010
Аудіо-, звукозапис і ін.	7,92	7,62	7,52	6,97	6,48
Кінофільми, телебачення, відеозаписи	18,54	22,62	23,24	23,25	23,89
Програмне забезпечення	84,55	91,86	96,57	94,11	98,60
Газети, книги, періодичні видання	4,92	5,78	6,14	4,79	5,05
Усього в обраних галузях	115,93	127,9	133,5	129,1	134,0

* Складено автором за матеріалами звіту Міжнародного альянсу інтелектуальної власності «Copyright industries in the US economy 2011».

є обов'язковим і поширюється на ліцензійні операції як усередині країни, так і за кордоном.

Федеральне законодавство США та відомчі настанови й інструкції (МО, Міністерства фінансів, Міністерства торгівлі, Держдепартаменту та ін.) докладно визначають поняття, пов'язані з використанням інтелектуальної власності. До основних з них належать такі: технічні дані (далі — ТД), програмне забезпечення (далі — ПЗ), результати фундаментальних і прикладних досліджень, експорт технічних даних, загальнодоступна інформація.

Деякі результати, отримані підрядниками під час робіт за контрактами з федеральними відомствами та з МО США як об'єкти інтелектуальної власності та регульовані положеннями патентного й авторського права, можуть, згідно з нормативними актами США, поширюватися, зокрема і експортуватися, безперешкодно без попереднього отримання відповідних ліцензій. До таких результатів належать: «Наукові знання загального характеру, математичні та інженерні принципи», зі змістом яких можна ознайомитись у процесі здобуття вищої освіти, а також будь-яка інформація, що містить технічні дані, доступна із громадських каналів поширення.

МО США вводить різні правила для поширення результатів фундаментальних і прикладних досліджень. Публікації, підготовлені за результатами проведених за контрактами з ним таких несекретних робіт, не підлягають попередній цензурі МО США. Отож, МО США фактично повністю відмовляється від своїх прав на інтелектуальну власність, отриману в процесі виконання цих робіт, *за виконавцями зберігаються всі привілеї, що випливають з положень авторського права*. Водночас МО США *не відносить до фундаментальних ті роботи, публікація результатів яких може з великою імовірністю розкрити охоронювані принципи дії чи характеристи-*

ки систем зброї, а також критичні технології їх виробництва і, до того ж, ті результати, обмеження на поширення яких спеціально обумовлені в контракті чи гранті [8].

До інформації, доступної із громадських каналів розповсюдження, закони США та підзаконні акти федерального уряду і його відомств відносять: видання, що можна придбати в книжкових магазинах і газетно-журнальних кіосках; видання, які без обмежень поширюються за підпискою; видання, які розсилаються державною поштою з дозволу уряду США за пільговими тарифами; інформаційні матеріали бібліотечних фондів; відкриті патенти; інформацію, відкрито поширювану на наукових конференціях, семінарах, виставках тощо; інформацію, необмежене поширення якої особливо санкціоновано урядовим органом США; результати фундаментальних і прикладних досліджень, отримані в організаціях вищої школи, в яких вони опубліковані та є загальнодоступними.

До загальнодоступної належить будь-яка відкрита інформація, поширювана за номінальну вартість, тобто вартість, яка покриває тільки витрати на її пошук, копіювання та пересилання.

ТД заявки на патент, підготовленої повністю за закордонними ТД, можуть без обмежень пересилатися за кордон авторам, якщо отримано їхню згоду на повернення заявки в США для патентування в Бюро патентів і торгових марок США.

Дозволяється передавати за кордон інформацію загальноділового характеру, заявки на проведення робіт, й НДДКР також, отримання грантів та ін., тільки в тому випадку, якщо вона не містить охоронюваних законами ТД, на передачу яких потрібна відповідна ліцензія.

ТД оборонного характеру, що становлять інтелектуальну власність, законодавством США визначаються таким чином: 1) несекретна інформація (крім ПЗ), яка необхідна для розробки,

конструювання, виготовлення, виробництва та збирання, експлуатації, випробувань, обслуговування чи модернізації предметів військового постачання. Ця інформація може бути представлена у формі таблиць, діаграм, креслень, математичних формул, малюнків, фотографій, планів, інструкцій, технічних описів і специфікацій, моделей, зафіксованих на паперових або машинозчитуваних носіях; 2) секретна інформація, що стосується предметів військового постачання; 3) секретні винаходи; 4) ПЗ у вигляді однієї або декількох програм або мікропрограм, зафіксованих на будь-якому носії.

Під експортом ТД (передачею за кордон відомостей, що становлять охоронювану інтелектуальну власність) у США розуміють: 1) фактичне відвантаження носіїв ТД або передача за кордон по каналах зв'язку власне ТД; 2) будь-яке розголошення в США ТД, якщо особа, що їх розголошує, (фізична чи юридична) знає про наміри або має намір переправити їх за кордон; 3) будь-яке розголошення ТД за кордоном США [8].

Розголошення ТД може бути здійснено: шляхом візуального огляду іноземним громадянином обладнання та споруд; усним обміном інформацією на території США та за її межами; використанням за кордоном знань і технічного досвіду, отриманих у США (наприклад, ремонт і обслуговування за кордоном експортованого зі США озброєння без спеціальної експортної ліцензії компетентних органів).

Від суб'єктів (власників, співвласників, розпорядників і користувачів) майнових прав на інтелектуальну власність, яка виникла в результаті робіт за федеральними контрактами чи іншим шляхом, але містить охоронювані ТД, потрібне за їхньою участю в експортних операціях ведення такої документації:

- 1) досьє з експортних ліцензій, що містить копії всіх поданих заявок і всіх отриманих ліцензій (обов'яз-

кова наявність копій на паперових носіях);

- 2) досьє по країнах, яке містить всю переписку із закордонними партнерами з питань експорту незалежно від того, чи стався експорт фактично чи ні;
- 3) предметно-програмне досьє, що містить всю переписку стосовно розробки, виробництва, перевезення експортованих товарів тощо;
- 4) критичні документи (необхідні для аудиторської перевірки): підписані заявки на поставку товарів, ТД чи виробництво послуг; перелік зовнішньоторговельних операцій із зазначенням вартості в доларах США; накладні (оригінали) на перевезення предметів експорту морським або повітряним транспортом з підписами посадових осіб (власник транспортного засобу, капітан та ін.), що засвідчують фактичне відвантаження і пункт призначення; експортні декларації відповідно до затвердженої Міністерством торгівлі форми (необхідні для збору статистичних даних про обсяги зовнішньої торгівлі); копії дозволів на імпорт та сертифікат, який підтверджує одержання вантажу.

Відомства США, що відповідають за експортний контроль і передачу охоронюваної інтелектуальної власності за кордон, встановлюють різні строки зберігання зазначеної документації: Бюро експортної адміністрації Міністерства торгівлі — 2 роки; Відділ контролю за торгівлею товарами військового призначення держдепартаменту — 5 років; Міністерство фінансів — 2 роки.

МО США, не видаючи безпосередньо ліцензій на експорт, не встановлює загальних правил на ведення документації, але конкретні вимоги обумовлюються цим міністерством у змісті контрактів.

Законодавча база, що регламентує права власності громадян і організацій

США на науково-технічну продукцію та документацію (інтелектуальна власність), активно розробляється впродовж останніх 200 років. Загалом ці права сформульовано в ст. 1 восьмого розділу Конституції США, згідно з якою відповідальність за їх забезпечення покладається на Конгрес. Законами про інтелектуальну власність забезпечується як захист (на певний період часу) від безконтрольного поширення ідей, так і результатів їхнього втілення (авторське та патентне право). Уперше єдиний закон, який охоплює всі аспекти права на інтелектуальну власність, був прийнятий в 1909 році — Закон про авторське право. У 1976 році цей закон був переглянутий з метою уточнення та приведення у відповідність з рівнем розвитку науки й техніки. Формулювання й обговорення його проекту тривало протягом близько 25 років. Велику участь в розробці Закону брала Національна комісія з використання нових технологій. Після обговорення закону до нього було прийнято декілька доповнень. Необхідність спеціальних додатків зумовлена таким. Патентне право не захищало програмні продукти, тому що вихідна програма становить текст, а отже, належить до відання авторського права (ступінь захисту інтелектуальної власності не придатний для цього випадку). Крім цього, до прийняття Закону вважалося, що програмісти, вирішуючи однукову задачу, можуть скласти програму, що збігається цілком або певними фрагментами. Топографія інтегральних схем належала до графічних робіт і також не підлягала патентуванню. Живі організми не патентувались, адже патентне право охороняє запатентований продукт від безконтрольного відтворення з комерційною метою, хоча й дозволяє його перепродаж. Біотехнології ж засновані саме на відтворенні живих організмів, і дотриманні інтересів власників інтелектуальної власності на них в межах класичного патентного права неможливо.

Роль МО США у виробництві інтелектуальної власності. МО США є найбільшим відомством, яке фінансує створення інтелектуальної власності. На базі федерального законодавства МО розробило комплекс директив та інструкцій, якими регламентується порядок придбання та передачі (продажу) прав на інтелектуальну власність і режимні обмеження на її поширення. Загалом ці процесуальні норми сформульовані в таких документах: 1) Директива МО № 5400.7 «Програма Міністерства оборони з реалізації закону про свободу інформації»; 2) Інструкція МО № 4161.2 «Придбання, управління і передача державної власності за контрактом»; 3) Директива МО № 2000.3 «Міжнародна передача патентних прав і технічною інформацією»; 4) Директиви та інструкції МО серії 5200-5299 «Безпека»; 5) Федеральна настанова з придбання та доповнення до нього МО та Міністерств видів збройних сил США [8].

Варто зазначити, що порядок охорони та передачі прав МО на інтелектуальну власність з різних приватних аспектів, так або так, регламентується серією директив та інструкцій з організації управління розробки, передачі, комерціалізації та експорту технологій подвійного призначення і виробництвом озброєнь.

Контрактна практика МО США при створенні інтелектуальної власності. Відносини МО з підрядниками будуються на контрактній основі. Основним документом, на якому базується контрактна практика МО, є Федеральна настанова з придбання (ФНП). У ній регламентується політика закупівель і детально описано велику кількість процедурних та адміністративних вимог, що є обов'язковими для виконання всіма відомствами федерального уряду. Інструкція з використання ФНП в межах МО, а також додаткові правила, що застосовуються тільки до закупівель МО, містяться в спеціальному Доповненні до ФНП по Міністерст-

ву оборони, яке не є самостійним документом і може застосовуватися лише як додаток до ФНП.

Для гарантії обґрунтованості цін контракти видаються на конкурсній основі в усіх випадках, коли це можливо. Єдина форма контракту, що використовується МО для виконання робіт, передбачає 4 розділи. Основний обсяг контракту припадає на розділи «План» і «Умови контракту». План контракту розробляється для кожної угоди та становить суть контракту. У ньому відбивається зміст робіт і види науково-технічної продукції, що повинна бути здійснена. Різні вироби, що підлягають виготовленню в межах контракту, перераховуються окремо як самостійні позиції контракту.

Як спеціальні додаткові умови стосовно конкретного контракту обумовлюється порядок використання державної власності (й інтелектуальної також) як у процесі виконання контракту, так і по його завершенні. Якщо метою контракту є виконання експериментальних, проектно-конструкторських або дослідних робіт, у ньому буде міститися стаття про патентні права. МО, зазвичай, зберігає за фірмами право власності на будь-який винахід (як розробку, так і практичну реалізацію), отриманий у процесі виконання військового контракту. Однак за державою зберігається безстрокова, безумовна, непередавана та безкоштовна ліцензія на використання таких винаходів. Про всі винаходи, що заслуговують на увагу, підрядник повинен повідомляти уповноваженому з контракту, щоб уникнути втрати права власності на них. Якщо підрядник воліє не зберігати за собою права власності на винахід, ці права держава може взяти на себе, надавши безкоштовну ліцензію підряднику.

Підрядник повинен дати зобов'язання в тому, що дане йому виключне право на використання чи продаж будь-якого винаходу в США гарантує, що продукт, створений на основі цього

винаходу, буде вироблятися в істотному обсязі на території США. У разі, якщо власник інтелектуальної власності, створеної в межах державного фінансування, чи іншої інтелектуальної власності, важливої для забезпечення національної безпеки, має намір тим або тим способом допустити до її володіння, розпорядження або використання іноземних громадян, наприклад, продати фірму або пакет її акцій, уряд США лишає за собою право призупинити операцію та в певний термін (зазвичай, 3 місяці) підшукати прийняттого покупця (партнера) серед американських фірм [8].

Питання про доступ іноземних громадян до створеної в США інтелектуальної власності, згідно з американським законодавством, має розглядатися, беручи до уваги те, наскільки уряд конкретної зарубіжної країни допускає американські відомства, фірми й інших фізичних і юридичних осіб до ведення на своїй території спільних НДДКР, укладення ліцензійних угод тощо. Стаття про патентні права також передбачає для держави, так зване право на втручання. Відповідно до цієї норми, держава може зажадати від підрядника видати ліцензію іншій фірмі, якщо буде встановлено, що власник не вживає кроків для практичної реалізації винаходу чи в інших випадках, зумовлених державними інтересами.

Політика МО щодо прав на ТД полягає в тому, щоб купувати тільки ті ТД, які йому необхідні. Терміном «технічні дані» в контрактній практиці МО позначається документована інформація наукового чи технічного характеру. До них не належать (якщо спеціально не обумовлено) програмно-математичне забезпечення ЕОМ, а також фінансові, адміністративні, вартісні чи цінові й інші дані управлінського характеру. МО має необмежені права на ТД, якщо вони отримані на державні кошти та визначені в контрактних вимогах. Необмежені

права дозволяють МО використовувати дані на свій розсуд, зокрема й подальші роботи з іншими підрядниками. МО набуває обмежених прав на неопубліковані дані, пов'язані зі зразками, компонентами або процесами, розробленими на кошти підрядника. Це означає, що МО може використовувати, копіювати або розкривати ці дані тільки для внутрішніх цілей у межах державних відомств. Такі дані не можуть бути передані недержавним установам, окрім як за надзвичайних обставин.

Політика МО щодо прав на ПЗ аналогічна тій, що здійснюється щодо ТД. МО набуває необмежених прав на ПЗ, розроблене безпосередньо в межах контракту чи як його необхідна складова частина. ПЗ, розроблене на кошти підрядника, може бути придбано з правами обмеженого використання лише державними відомствами. ПЗ, поставлене разом з ЕОМ конкретного типу, може бути придбано з правами використання з таким типом комп'ютера.

У регулюванні прав інтелектуальної власності в США важливу роль відіграють закони й відомчі підзаконні акти, що регулюють питання розробки, передачі, комерціалізації та експорту технологій подвійного призначення. Чинні в цій країні нормативні акти в аналізованій сфері утворюють досить складну систему. Проте можна сформулювати головні принципи, покладені в основу функціонування в США інноваційної інфраструктури процесу забезпечення інтересів національної безпеки при передачі технологій подвійного призначення в цивільний сектор:

- 1) всляке заохочення конкуренції та свободи підприємництва всередині країни, захист інтересів американської промисловості на світовому (зокрема й внутрішньому) ринку;
- 2) доступність американському платнику податків усіх продуктів та

інформації, отриманої державою за його кошти;

- 3) забезпечення інтересів військової безпеки США в процесі передачі технологій;
- 4) охорона авторських прав та інтелектуальної власності;
- 5) використання передачі подвійних технологій як інструменту для вирішення важливих завдань державної технологічної політики, зокрема й соціально-політичні.

Держава не має правових механізмів регулювання (крім заборони на експорт) передачі подвійних технологій, розроблених фірмами самостійно. Для активізації цього процесу вона використовує різні заходи прямого та непрямого економічного стимулювання — податкові, вилучення з дії антимонопольного законодавства та пом'якшення санкцій за його порушення, переваги при отриманні контрактів з урядовими відомствами тощо.

У США, крім використовуваного в дуже рідкісних випадках примусового порядку передачі технологій, склався досить гнучкий і ефективний механізм стимулювання державою комерціалізації технологій подвійного призначення та забезпечення доступу до них. Нижче коротко охарактеризовано основні його елементи:

- 1) коопераційні угоди, що укладаються державними та приватними організаціями на виконання спільних (часткове фінансування) робіт;
- 2) укладення контрактів з приватним бізнесом, за умовами яких виконавець частину витрат з розробки технології подвійного призначення бере на себе;
- 3) угоди про виконання спільних програм НДДКР з використанням персоналу і устаткування як державних науково-дослідних установ (НДУ), так і приватного бізнесу і з прямим фінансуванням робіт беруть участь фірмами. Федеральне законодавство допускає

будь-які обмеження на передачу розроблених таким способом технологій на строк не більше ніж 5 років;

- 4) організація консорціумів за участю багатьох державних і приватних структур з розробки перспективних технологій, зазвичай, без прямого обміну інвестиціями;
- 5) обмін фахівцями між державними установами, НДУ, університетами та приватним бізнесом. Федеральне законодавство в ряді випадків дозволяє і заохочує такий обмін в інтересах підвищення кваліфікації персоналу;
- 6) ліцензування приватним бізнесом технологій подвійного призначення — власності держави. Агентство з охорони навколишнього середовища, наприклад, добровільно відмовляється від усіх прав інтелектуальної власності на розроблені на його кошти технології екологічного моніторингу, охорони та відновлення навколишнього середовища, що можуть вільно використовуватися всіма охочими як усередині країни, так і за кордоном;
- 7) здача в оренду державних дослідних установок, приладів, споруд.
- 8) угоди про консультації, за якими співробітники державних НДУ можуть за винагороду працювати на приватні фірми;
- 9) робота державних НДУ за контрактом з приватним бізнесом і іншими держустановами, що допускається в тому випадку, якщо вона не входить в протиріччя з планом НДР даної НДУ;
- 10) вільний доступ до лабораторного обладнання та дослідницької бази, що надається університетам і приватному бізнесу в межах спільно виконуваних робіт;
- 11) організація спільних семінарів і конференцій.

Основну роль у процесі забезпечення технологічної безпеки при передачі та комерціалізації технологій подвій-

ного призначення відіграють регулятивні акти 80–90-х років. Найбільш повно положення нормативно-правових актів, які розмежовують права сторін на використання інтелектуальної власності, створеної при виконанні робіт за державними контрактами, містяться в ст. 63 «Технологічні інновації» титулу 15 Зводу законів США. Параграф 3710 (а) цієї статті, зокрема, визначає такі вимоги щодо змісту угод про спільні дослідження, що укладаються федеральними лабораторіями (з федеральними відомствами, органами урядів штатів і муніципальних властей, підприємствами приватного бізнесу, громадськими та приватними фондами й об'єднаннями, неприбутковими організаціями, університетами та іншими юридичними і фізичними особами, зокрема й особами, які мають ліцензії на використання винаходів, що є власністю федеральних відомств):

- обов'язкове розмежування прав інтелектуальної власності на всі винаходи й технічні дані, що можуть бути отримані під час виконання спільних робіт;
- завчасне визначення обмежень на поширення інформації, що взаємно надається один одному учасниками угоди;
- завчасне визначення можливих обмежень на комерційне використання, експорт й передачу третій стороні секретних та «чутливих» технічних даних, що можуть бути отримані під час реалізації проекту.

Наприклад, керівник федеральної лабораторії при укладенні коопераційної угоди має право укладати ліцензійні угоди щодо відкриттів та іншої інтелектуальної власності, отриманої контрактором з використанням наданих в його розпорядження матеріальних (обладнання, споруди, матеріали тощо), фінансових і людських ресурсів, а також обговорювати умови добровільної передачі наявної та передбачуваної інтелектуальної власності

контрактора в розпорядження держави. Він також може надавати контрактору або давати зобов'язання надати контрактору патентні чи ліцензійні права, а також інші права використання й опціони на інтелектуальну власність, повністю або частково створену службовцями лабораторії, зберігаючи за державою безумовну, непередавану безкоштовну ліцензію на використання цієї інтелектуальної власності в США та за кордоном як федеральними органами, так і уповноваженими ними особами. На розсуд керівника лабораторії права держави на інтелектуальну власність можуть бути розширені чи звужені через прийняття зобов'язань з передачі частини з них контрактору.

Допускається, якщо це не суперечить регламенту та правилам конкретного федерального відомства, участь співробітників (або колишніх співробітників) лабораторії в діяльності з комерціалізації інтелектуальної власності, створеної ними під час перебування на державній службі. При цьому їм виплачується відповідна винагорода.

На відомчому рівні в США діють розгорнуті інструкції та настанови, наприклад, настанови армії США AR 70-57 «Передача технологій військовими відомствами в цивільний сектор», докладно визначають весь процес передачі технологій, зокрема й форми публікацій про технології в інформаційних виданнях.

Настанови, що діють у видах НД, в Міністерстві енергетики та інших відомствах, які проводять розробки технологій оборонної спрямованості, особливо обумовлюють обов'язковий порядок прийняття дієвих заходів з комерціалізації отриманих результатів в тому випадку, коли це не суперечить інтересам національної безпеки. При цьому діє принцип, за яким комерціалізації підлягають спочатку всі технології подвійного призначення, а вже з цього переліку проводиться ви-

лучення на основі чинних обмежувальних списків, а не навпаки (*вибіркова комерціалізація*) [8].

Чинним законодавством передбачена регулярна звітність відомств та підпорядкованих їм НДУ щодо проведення політики передачі технологій.

Процес формування та розвитку нормативно-правової бази США в галузі підвищення ефективності використання результатів інтелектуальної діяльності, отриманих у процесі виконання досліджень за рахунок федерального бюджету, є безперервним і постійно перебуває в центрі уваги як законодавчої, так і виконавчої гілок влади.

Стан і перспективи розвитку технологій подвійного призначення в Україні доцільно розглядати в їх органічній єдності з перспективами розвитку вітчизняного ВПК. По-перше, технології подвійного призначення, завдяки функціональній гнучкості в застосуванні, значною мірою є тим «містком», який технологічно з'єднує воєнне та цивільне виробництво. По-друге, підприємства, що випускають продукцію подвійного призначення, мають можливість діяти як на ринках озброєнь та військової техніки, так і на ринках цивільних товарів. А це сприяє досягненню більш рівномірного в часі продажу виробленої продукції і таким чином дає змогу істотно покращити фінансово-економічний стан підприємства — виробника. І, нарешті, масштаби поширення виробництва техніки подвійного призначення значною мірою визначають можливість розвитку та ефективність конверсії ВПК [9].

Як слушно зауважив у своєму виступі на Парламентських слуханнях «Про стан та перспективи розвитку воєнної організації та сектору безпеки України» Голова Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони А. Гриценко, «оборонно-промисловий комплекс — це не тільки сектор економіки, який виробляє зброю для армії та інших силових структур, це той сектор, який визна-

чає інженерний інтелект нації. Або не визначає. (...) І якщо не працюватиме оборонний комплекс за підтримки держави, починаючи з фундаментальних, прикладних досліджень, розробок, які потім через конверсію ідуть у цивільний сектор, розум нації взагалі зникне» [10].

На етапі становлення незалежності Україна мала добре оснащений науково-виробничий потенціал, понад 700 підприємств і більше ніж 1 млн висококваліфікованих працівників розробляли і виробляли озброєння та військову техніку і комплектуючі до них. Однак, в умовах неспланованого та неефективного проведення конверсії і диверсифікації, значного зменшення оборонних замовлень, державної підтримки за залишковим принципом більша частина виробничих потужностей стали незадіяними, частина з них втрачені. З переданих в управління ДП «Укроборонпром» 124 державних підприємств більша частина перебуває у скрутному фінансово-економічному становищі, а деякі з них є банкрутами. Лише близько 10 % підприємств завдяки активному оборонному експорту демонструють економічне зростання. Нинішню ситуацію в оборонних галузях промисловості можна охарактеризувати так:

- 1) роздрібненість науково-технічних і виробничих комплексів, відокремленість їх один від одного, що призвело до розриву технологічних циклів, занепаду галузевої та заводської науки, різкого скорочення випуску продукції;
- 2) відсутність низки базових і критично важливих технологій, значний розрив відносин між наукою і виробництвом, велика заборгованість більшості суб'єктів господарської діяльності (близько 2 млрд грн);
- 3) значне скорочення або припинення розробок і виробництва важливих зразків озброєння військової та спеціальної техніки й боеприпасів для забезпечення обороноз-

датності держави, а також продукції цивільного призначення;

- 4) відставання в технологічному розвитку від провідних країн світу, низька завантаженість основних виробничих потужностей та їх старіння, відсутність замкнених циклів виробництва більшості видів озброєння та військової техніки;
- 5) критичний стан із забезпеченням підприємств висококваліфікованими працівниками, наявні проблеми з підготовкою робітничих та інженерних кадрів.

Усі ці проблеми потребують вирішення.

«Загалом підприємства оборонної промисловості переживають глибоку кризу, що має системний характер», — зазначає заступник генерального директора ДП «Укроборонпром» В. Куратченко [10]. Проте в оборонних галузях ще збереглися значні внутрішні резерви — науково-технічний, виробничий потенціал, — які за ефективною державною політикою можуть і повинні бути використані для підвищення обороноздатності й експортного потенціалу держави, стимулювання соціально-економічного розвитку України. ДП «Укроборонпром» вживає комплекс заходів щодо забезпечення виконання оборонного замовлення, міжнародних контрактів у сфері військово-технічного співробітництва, стабільної роботи підприємств. Визначені та реалізуються пріоритетні напрями діяльності, розроблена й затверджена стратегія розвитку концерну. Україна за обсягами експорту зброї посідає 12 місце у світовому списку, 3 місце — у світовому рейтингу експортерів бронемашин. У 2011 році обсяг робіт і послуг, поставок продукції військового та подвійного призначення на міжнародні ринки перевищив 1 млрд дол. Україна здійснювала військово-технічне співробітництво з 62 країнами світу. Найбільш місткими ринками для української продукції залишаються країни Азії та Африки [10].

Висновки. Викладений вище досвід США, гнучкий і ефективний механізм стимулювання державою комерціалізації технологій подвійного призначення та забезпечення доступу до них може бути використаний і в Україні. Адже відсутність повноцінної нормативно-правової бази, що регламентує дії юридичних і фізичних осіб щодо комерціалізації технологій подвійного призначення, значний розмір патентних зборів за подання заявок на винаходи та підтримання їхньої чинності, створює передумови до того, що оборонні підприємства практично не займаються охороною інтелектуальної власності, створеної в процесі виконання оборонного замовлення. За останні 5 років кількість поданих заявок на винаходи від національних заявників по класах F41, F42 («Зброя») МПК і отриманих патентів зменшилась удвічі (з 63 заявок у 2007 році до 30 у 2011 році, з 43 виданих патентів у 2007 році до 24 у 2011 році).

Вивчення стану справ з патентним захистом об'єктів інтелектуальної власності на підприємствах України, показує, що в них є тільки охоронні документи колишнього СРСР (авторські свідоцтва) та України (патенти на корисні моделі). При цьому частина з них є закритими (секретними) й (або) із закінченим терміном дії. Такі охоронні документи не забезпечують захист вітчизняних науково-технічних досягнень у зарубіжних країнах. Потрібно зазначити, що витрати на отримання патенту на винахід середньої складності та його підтримка в силі протягом перших 3 років (з урахуванням витрат на патентного повіреного) можуть становити 3000–4000 євро в країнах Європи, 7500 — в США, 9600 — в Японії. Вартість європейського патенту для 8 країн оцінюється в 40 000 євро [11, 46]. Низькі показники зарубіжного патентування свідчать про патентну незахищеність продукції, що експортується з України, й зумовлює істотні ризики її експорту.

Значна частина потенційно значущих винаходів, створених українськими винахідниками, заявляються безпосередньо в патентні відомства зарубіжних країн без подання попередньо завки в патентне відомство України. За роки незалежності понад 100 таких винаходів запатентовано в США та декілька тисяч — в Росії.

Намітилися негативні тенденції у сфері виробництва, обігу та використання службових винаходів в Україні: деякі керівники суб'єктів господарювання (насамперед державної форми власності) з метою особистого збагачення оформляють охоронні документи (патенти, свідоцтва) на об'єкти промислової власності, створені за державні кошти, на приватних осіб і підконтрольні комерційні структури. Так, упродовж 2003–2007 років фізичними особами зареєстровано права промислової власності на елементи та технології використання станції радіолокаційного стеження «Кольчуга», що були створені за кошти держбюджету. Внаслідок цього ДАХК «Топаз» змушена безпідставно перераховувати на користь фізичних осіб близько 2/3 прибутку від реалізації зазначених комплексів [12, 253]. Ця негативна практика може набути поширення при подальшій приватизації підприємств стратегічних галузей промисловості, які володіють значними нематеріальними активами: машинобудування, оборонно-промислового комплексу, ракетно-космічної та хімічної галузей, науково-технологічної сфери тощо.

Відсутність імперативної вимоги про державну реєстрацію договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в законодавстві України провокує прояви недобросовісної конкуренції, безконтрольний відтік вітчизняних науково-технічних розробок за кордон, виникнення проблем у сфері правозастосування. Усе це негативно впливає на рівень економічної безпеки держави [13, 39]. ♦

Список використаних джерел

1. Корсунський С. В. Трансфер технологій у США / С. В. Корсунський ; за заг. ред. В. Д. Пархоменко. — К. : УкрІНТЕІ, 2005. — 148 с.
2. Мухопад В. И. Коммерциализация интеллектуальной собственности / В. И. Мухопад. — М. : Магистр: ИНФРА-М, 2010. — 512 с.
3. Беляков А. Кому у нас нужна интеллектуальная собственность? [Электронный ресурс] / А. Беляков. — Режим доступа к ресурсу : <http://vprk-news.ru/articles/4221>.
4. Decter M. University to business technology transfer-UK and USA comparisons / Moira Decter, David Bennett, Michel Leseure // *Technovation*. — Volume 27. — Issue 3. — March 2007. — P. 145–155.
5. Brody R. J. *Effective partnering: a report to congress on federal technology partnerships*/ Brody R. J. — Washington DC, 1996. — 76 p.
6. Рахманов А. О коммерческом потенциале двойных технологий, разрабатываемых в ходе выполнения оборонных заказов / А. Рахманов, В. Буренок, А. Глушков [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : <http://www.sumtech.ru/zhurnal/tehnoporomata/dvoynie-tehnologii.aspx>.
7. Куранда Т. К. Комерціалізація результатів наукових досліджень: проблеми, підходи, інструменти, напрями розвитку / Т. К. Куранда, В. М. Євтушенко. — К. : УкрІНТЕІ, 2010. — 72 с.
8. Молчанов Н. А. Использование результатов интеллектуальной деятельности, полученных в ходе исследований, проводимых в США в интересах создания вооружения и военной техники/ Н. А. Молчанов, Г. И. Бахтурин // *О некоторых аспектах правового регулирования интеллектуальных прав в России и за рубежом : аналитический вестник Совета Федерации ФС РФ*. — 2006. — № 14 (302) [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : <http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/VestnikSF/2006/vestniksf302-14/vestniksf302-14030.htm>.
9. Кулицький С. ВПК і технології подвійного призначення в Україні: стан і перспективи : аналітична доповідь. [Електронний ресурс] / С. Кулицький. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.silanaroda.com/index.php?itemid=6236>.
10. Парламентські слухання «Про стан та перспективи розвитку воєнної організації та сектору безпеки України» : стенограф. звіт про парламентські слухання 23.05.2012 року / Верховна Рада України; К-т з питань національної безпеки і оборони. — К. : Редакційний відділ, 2012. — 107 с.
11. Андрощук Г. О. Зарубіжне патентування винаходів / Г. О. Андрощук // *Теорія і практика інтелектуальної власності*. — 2011. — № 6. — С. 38–47.
12. Інтелектуальна власність у формуванні інноваційної економіки України: проблеми законодавчого забезпечення та державного регулювання / автор-упорядник: Г. О. Андрощук. — К. : Парламентське вид-во, 2010. — 384 с.
13. Андрощук Г. О. Системи державного управління патентно-ліцензійною діяльністю / Г. О. Андрощук // *Теорія і практика інтелектуальної власності*. — 2011. — № 5. — С. 20–39.

Надійшла до редакції 04.01.2013 року

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СПАДКОВОГО ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ПІСЛЯ СМЕРТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-УЧАСНИКА ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Світлана Рабовська,

доцент кафедри цивільного та трудового права Київського університету права НАН України, кандидат юридичних наук

Необхідність проведення дослідження корпоративних прав зумовлена істотними змінами в законодавстві, розвитком і конкретизацією різних форм корпоративних підприємств, а також збільшенням уваги з боку держави до захисту і охорони прав власності громадян.

Дослідженням проблем спадкового права займалися видатні українські та російські вчені, серед яких можна виділити таких вчених, як М. Барщевський, М. Бондарев, Н. Глузь, М. Гордон, С. Джапаридзе, О. Дзера, В. Дроніков, Ю. Заїка, Т. Коваленко, Н. Кузнецова, П. Никитюк, А. Рубанова, З. Ромовська, В. Серебровський, Ю. Толстой, С. Фурса, Є. Фурса, Е. Ейдинова, Я. Шевченко.

Теоретичні дослідження й обґрунтовані пропозиції щодо подальшого вдосконалення нормативної регламентації вказаних відносин, незважаючи на час набрання чинності положеннями Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) і наявність практики їх застосування, є нечисленними. З огляду на це проблеми, що виникають при спадкуванні майнових прав, пов'язаних з участю в господарських товариствах, у вітчизняній цивілістичній літературі є малодослідженими. Розгляд деяких особливостей спадкового правонаступництва майнових прав і обов'язків після смерті фізичної особи-учасника господарських товариств та обґрунтування пропозицій щодо подальшого вдосконалення пра-

вового регулювання в зазначеній сфері визначає цілі та завдання цієї статті.

Спадкування в цивільному праві та законодавстві протягом тривалого часу визначалось як перехід майна померлого до інших осіб (іншої особи) — його спадкоємців [1]. Положення ЦК України визначають принципово нові засади забезпечення правового регулювання відносин, які виникають у зв'язку з переходом майна померлої особи до її спадкоємців. Відповідно до цих засад, зокрема, спадкування потрібно розглядати як визначений нормами спадкового права порядок переходу прав та обов'язків (а не майна) фізичної особи, що померла (спадкодавця) до її спадкоємців. Саме права й обов'язки, а не майно становлять спадщину. Відповідно до положень ст. 1218 ЦК України, до складу спадщини входять всі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві та не припинилися внаслідок його смерті. Законодавчий підхід до визначення складу спадщини як сукупності прав та обов'язків, а не майна, в сучасних цивілістичних дослідженнях підтримують Н. Глузь, Т. Коваленко [2] та інші правознавці.

Спадкове правонаступництво в сфері підприємництва має деякі особливості. Згідно зі ст. 1219 ЦК України, до складу спадщини не належать права й обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця. Як один із їх різновидів вказані положення згадують і право на участь у госпо-

дарських товариствах, якщо інше не встановлено законом або їхніми установчими документами. Законодавче віднесення вказаного права до категорії особистих немайнових прав, які не підлягають спадкуванню, цілком узгоджуються з положеннями ст. 100 ЦК України, якими виключається можливість його окремої передачі іншим особам.

Досліджуючи проблеми, пов'язані зі спадкуванням частки у статутному капіталі господарського товариства, необхідно брати до уваги послідовне втілення у ЦК України принципу визнання права власності юридичної особи на майно, що було передане її учасниками як внески у статутний (складений) капітал. Передача учасниками частини належного їм майна як внеску в статутний капітал господарських товариств зумовлює його чіткий поділ на частки, які визначають ступінь участі у ньому кожного з них. Таку частку становлять майно та майнові права, передані господарському товариству у якості внесків, а також придбані або набуті ним шляхом здійснення підприємницької діяльності. Тож потрібно розрізнати право на частку як майнове право і право участі у господарському товаристві як різновид прав, пов'язаних з особою спадкодавця. Право участі в господарському товаристві як об'єкт спадкового правонаступництва (пам'ятаючи про умовність їх окремого розгляду) є ширшим за обсягом, аніж право на частку у статутному (складеному) капіталі товариства. Обмежень стосовно набуття вказаного права за законом або за заповітом законодавство не містить. За загальним правилом, немає обмежень вказаної правової можливості і за колом осіб, хоча право на спадкування членів сім'ї та близьких осіб у літературі визначається як першочергове [4].

Шляхом спадкового правонаступництва спадкоємець фізичної особи (як за законом, так і за заповітом),

яка була учасником господарського товариства, набуває право участі у ньому, котре визначає його як (нового) учасника. Разом із статусом учасника та комплексом майнових прав і обов'язків спадкоємець набуває також і таких особистих немайнових прав, як право участі в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, встановлених законом.

Окрім особистих немайнових і майнових прав, до осіб, які визначені як спадкоємці учасника господарського товариства, в порядку спадкового правонаступництва можуть переходити і обов'язки. До обов'язків, які пов'язані з майновою участю в господарському товаристві, слід віднести обов'язок правонаступника відповідати своїм майном за зобов'язаннями (у повному обсязі стосовно учасників повного і повних учасників командитного товариства чи в розмірі внеску учасника для інших їх видів). До спадкоємців переходять також інші права й обов'язки, характер яких залежить від виду товариства й положень актів спеціального законодавства чи установчих документів.

ЦК України містить декілька статей, у яких визначається порядок спадкування прав і обов'язків після смерті (оголошення померлими) фізичних осіб-учасників господарських товариств. Незважаючи на їх фрагментарність, вони відбивають, деякі аспекти специфіки спадкового правонаступництва в сфері підприємництва.

Особливості переходу прав та обов'язків спадкодавця (спадщини) до спадкоємців у випадках, коли спадкодавець був учасником господарського товариства, полягають у можливості виникнення двох видів спадкового правонаступництва належних йому прав у сфері підприємництва: комплексного та звичайного. У випадках, що допускаються законом або установчим документом, разом зі статусом учасника товариства можуть пере-

ходити як особисті немайнові, так і майнові права, а також обов'язки, що його визначають.

В інших випадках зазначений комплекс особистих немайнових і майнових прав, а також обов'язків, не переходить до спадкоємців цілком (тобто спадкоємці не стають учасниками товариства тощо). До них, зазвичай, переходять лише майнові права й обов'язки.

Варто зазначити, що в обох вказаних випадках йдеться про повне (а не сингулярне) спадкове правонаступництво, позаяк до спадкоємців у відповідній частці переходять як права, так і обов'язки.

Підсумовуючи зазначене можна дійти таких висновків. Після смерті спадкодавця-учасника господарського товариства можливі два види спадкового правонаступництва. Відповідно до положень його установчого документа можливе комплексне або звичайне спадкове правонаступництво

стосовно прав і обов'язків спадкодавців-учасників господарських товариств. З огляду на це, при спадкуванні часток у статутному (складеному) капіталі господарських товариств (розмір яких визначений відповідною кількістю акцій або вартістю внеску залежно від їхнього виду) важливо нормативно визначити порядок такого спадкування. Можливість вступу спадкоємців до складу учасників господарського товариства — питання, що має важливе значення як для спадкодавця та спадкоємців, так і для господарського товариства як учасника цивільних відносин, корпоративних і особистих інтересів його учасників, а також його дебіторів та кредиторів. ♦

Список використаних джерел

1. *Серебровский В. И. Избранные труды по наследственному и страховому праву / В. И. Серебровский. — М., 1997. — С. 64.*
2. *Цивільне право : підручник : Ч. II. — К., 1999. — С. 710 ; Цивільне право : підручник : Ч. II / За ред. О. А. Підпригори, Д. В. Бобрової. — К., 1996. — С. 449.*
3. *Спасибо-Фатеева И. В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения / И. В. Спасибо-Фатеева. — Х., 1998. — С. 157.*
4. *Жигалкин И. П. Наследственные очереди в новом Гражданском кодексе Украины / И. П. Жигалкин // Підприємництво, господарство і право. — 2002. — № 9. — С. 59.*

Надійшла до редакції 29.01.2013 року

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Любов Крупнова,

докторант Національного університету державної податкової служби України

На Державну виконавчу службу України (надалі — ДВС України) як публічний орган влади чинним законодавством покладене завдання примусового виконання судових рішень. При цьому, як відомо, відсоток виконання рішень судів у нашій країні невеликий. Підставами для цього є як об'єктивні, так і суб'єктивні причини, серед яких можна назвати недовіру, зловживання й ухилення від виконання своїх зобов'язань боржниками, значну кількість судових помилок, низький рівень правової культури та правовий нігілізм загалом, якими почало вирізнятися наше суспільство в останнє десятиріччя.

Водночас аналіз застосування механізмів примусового виконання судових актів у світовій практиці дає підстави говорити про певний взаємозв'язок між наявністю дієвої системи та високим рівнем правової культури громадян, довірою та повагою до закону й суду. Серед держав, досвідом яких можна було б скористатися при розбудові національної системи виконавчої служби, доцільно назвати США, Великобританію, Німеччину, Фінляндію тощо. Адже в цих країнах невиконання рішень суду тягне за собою негативні наслідки для боржників [1].

Так, у США за невиконання рішення суду боржник може позбутися водійських прав, ліцензій або інших дозволів, які відновлюються після виконання своїх зобов'язань. Крім цього, боржникові, що не з'являється до суду

та (чи) в процесі судового розгляду не розкриває інформацію про майно й активи, загрожує ув'язнення. Аналогічні наслідки чекають на для боржника й у Великобританії. У Фінляндії виконавець має право накласти арешт на заробітну плату, сума якої підлягає утриманню, чи встановити письмовий графік виплат для боржника, якщо боржник, звісно, підтвердить можливість періодичного виконання рішення суду. У Німеччині допускається застосування примусового управління майном боржника.

Серед негативних наслідків фінансового характеру потрібно назвати й обмеження у використанні платіжних карток, яке застосовується в деяких європейських країнах і США. Крім цього, про неплатежі боржника доходить часто повідомляють агентства кредитних історій, унаслідок чого суттєво падає кредитний рейтинг таких боржників. А це породжує як застосування з боку фінансових посередників більш суворих умов при користуванні кредитними ресурсами, так і взагалі відмову у виданні кредитів.

Зазвичай, посадові особи, на яких покладається місія примусового виконання судових рішень, наділяються серйозними повноваженнями, що надають їм можливість забезпечувати таке виконання. Що стосується України, то наявні статистичні дані про стан виконання судових рішень є невтішними. Близько половини рішень, які набули законної сили, так і залишаються невиконаними. На такий

стан впливають, окрім факторів, зазначених на початку статті, і значне завантаження державних виконавців, і низький рівень оплати праці, що впливає на забезпечення ДВС України кваліфікованими кадрами, і недосконалість чинного законодавства тощо.

Усе це визначає актуальність обраної для дослідження в цій статті теми. Адже законність і обов'язковість виконання судових рішень на всій території держави є конституційними принципами. Обов'язковість виконання рішень суду, як основна засада судочинства, забезпечується ДВС України. Звісно, питанням діяльності ДВС України у фаховій літературі присвячено чимало уваги. Для цього достатньо подивитися дисертаційні дослідження В. Афанасьєва, А. Авторгова, Ф. Бортняка, Р. Ігоніна, А. Перепелиці, Г. Стадніка, С. Щербак, не говорячи вже про розгляд цих питань у юридичній пресі. Своєю чергою, проблеми реалізації принципів права, зокрема й принципу законності, знайшли відображення в численних працях вітчизняних та іноземних юристів, зокрема, С. Алексеєва, М. Бару, А. Белова, С. Братуся, М. Вітрука, В. Грібанова, О. Зайчука, Р. Давида, В. Карташова, В. Ковальського, А. Колодія, В. Лазарева, М. Малєйна, М. Панова, О. Петришина, І. Покровського, К. Скловського, О. Скрипнюка, О. Талалаєва, Б. Чичеріна, Л. Явича, Т. Яценка та багатьох інших. Водночас особливості реалізації принципів права, і принципу законності також, у процесі забезпечення примусового виконання рішень мають суттєве практичне значення, а отже, вимагають усебічного розгляду, зокрема й з позицій правової теорії та адміністративного права.

У контексті розгляду потрібно зазначити, що внаслідок проведеної в 2010–2011 роках адміністративної реформи правовий статус виконавчої служби істотно змінився. Адже нині ДВС України, відповідно до Указу Президента України від 06.04.2011

року № 385/2011 [2], визнано центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра юстиції України. ДВС України належить до системи органів виконавчої влади та забезпечує реалізацію державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів й інших органів (посадових осіб) (далі — виконання рішень) відповідно до законів.

До основних завдань ДВС України належать: реалізація державної політики у сфері організації примусового виконання рішень; внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері виконання рішень; забезпечення своєчасного, повного та неупередженого виконання рішень у порядку, встановленому законодавством; здійснення освітньо-роз'яснювальної роботи з питань виконання рішень. Своєю чергою, відповідно до спеціального законодавства, що визначає правовий статус ДВС України, зокрема, Закону України «Про державну виконавчу службу» [3], як завдання ДВС України визначено своєчасне, повне та неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом (ч. 2 ст. 1).

Реалізуючи на практиці ці завдання з виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), визначених законом, державні виконавці фактично спрямовують свою діяльність на захист прав і законних інтересів юридичних та фізичних осіб. Адже невиконання будь-якого рішення підриває авторитет органів не лише судової, але й виконавчої та законодавчої влади в цілому. Недаремно Дж. Вашингтон стверджував, що «враження від правосуддя, ефективність його виконання є фундаментом суспільства, на якому тримається уряд» [4]. Отож забезпечення примусового виконання рішень має належним чином визначати провідну роль державної виконавчої служби.

Чинним законодавством закріплено обов'язковість вимог державного виконавця. Зокрема, відповідно до ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження», вимоги державного виконавця щодо виконання рішень обов'язкові для всіх органів, організацій, посадових осіб, фізичних і юридичних осіб на території України. Державному виконавцю повинні бути безоплатно надані у встановлений ним строк інформація, документи чи їхні копії, необхідні для здійснення його повноважень. Невиконання законних вимог державного виконавця тягне за собою відповідальність згідно із законом.

У контексті розгляду діяльності ДВС України потрібно зауважити, що 09.03.2011 року набула чинності нова редакція Закону України «Про виконавче провадження» [5]. Прийняті зміни, з одного боку, уточнюють деякі норми, строки виконавчого провадження, а з другого, — розширюють права й обов'язки державних виконавців. Фахівці зазначають, що «нова редакція Закону може стати дієвим інструментом при виконанні рішень судів. І хоча дії з виконання рішень не стали простішими й подекуди зрозумілішими, проте Закон посилив становище боржників і зменшив можливість їх ухилення від виконання зобов'язань. Використати «процесуальні диверсії» при виконанні (невиконанні) судових рішень боржники зможуть в дуже обмеженому обсязі й тільки використовуючи корупційну складову» [1].

Водночас, відповідно до демократичних засад розбудови громадянського суспільства та визначення в Основному Законі України як правової держави, законодавством закріплюються гарантії прав фізичних і юридичних осіб у виконавчому провадженні. Таким чином відбувається екстраполяція юридичних прав і обов'язків усіх учасників правовідношення, що виникає в процесі виконавчого провадження. Так, відповідно до ст. 7 Закону України «Про державну виконавчу

службу», у процесі здійснення службових повноважень працівники органів ДВС України зобов'язані сумлінно виконувати службові обов'язки, не допускати в своїй діяльності порушення прав громадян і юридичних осіб, гарантованих Конституцією та законами України. Своєю чергою, згідно зі ст. 6 Закону України «Про виконавче провадження», державний виконавець зобов'язаний використовувати надані йому права відповідно до закону та не допускати у своїй діяльності порушення прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Державний виконавець роз'яснює особам, які беруть участь у виконавчому провадженні чи залучаються до проведення виконавчих дій, їхні права згідно з вимогами цього Закону. Рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця можуть бути оскаржені в порядку, встановленому названим Законом.

Тож обов'язки державного виконавця пов'язуються з правами фізичних і юридичних осіб. Зазначений підхід відповідає принципам права, передусім принципу верховенства права як його ціннісного виміру. У цьому сенсі доцільно навести думку М. Козюбри, який зазначає, що «пов'язаність усіх гілок влади фундаментальними, невідчужуваними правами і свободами людини розглядається сучасною правовою теорією і судовою практикою, зокрема конституційними судами багатьох європейських країн і Європейським судом з прав людини, як безпосередній прояв реалізації принципу верховенства права» [6, 36]. При заявленому підході законодавця принцип верховенства права відбивається в тому, що, закони, по-перше, мають відповідати праву як мірі однакових для всіх свободи та справедливості, і по-друге, в законах є необхідним обмеження приватного свавілля як особи (фізичної і юридичної), так й держави на благо суспільства [7, 188]. Законодавство у сфері виконавчого провадження має відповідати обом критеріям.

Аналіз наведених вище норм дає також підстави говорити про відбиття в них принципу законності як одного з основних правових принципів. У цьому контексті доцільно навести позицію О. Петришина, котрий вважає, що «своєрідним індикатором руху до соціологічного бачення права покликана стати розбудова національної правової системи на засадах верховенства права, що передбачає поглиблення усталеного для вітчизняної юриспруденції принципу законності, який тлумачився лише як формальне дотримання вимог законодавства, шляхом адаптації до змісту правової форми змістовних правових чинників. Передусім йдеться про необхідність урахування конституційних положень як норм прямої дії, міжнародних стандартів прав і основоположних свобод людини, судової практики міжнародних та вітчизняних судових інституцій» [8, 26].

У такому сенсі слід говорити й про позитивні наслідки здійснюваної адміністративної реформи, в результаті якої в основу діяльності органів державної влади покладається принцип верховенства права, що в європейських країнах визнається фундаментальним принципом правової системи, критерієм справедливого правопорядку, «за яким забезпечується всебічна реалізація прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, у першу чергу у сфері відносин з органами публічної влади» [9, 7].

Державна виконавча служба України, безсумнівно, є органом публічної влади. Тож, закріплюючи в положеннях законодавства про виконавче провадження та виконавчу службу норм, які відбивають принципи законності та верховенства права, законодавець спрямовує свої зусилля на дотримання конституційних вимог, міжнародних стандартів прав і основних свобод людини, а також судової практики міжнародних інституцій. Хоча, як відомо, в нашій країні легальне закріплення

вихідних засад не завжди гарантує дотримання прав усіх учасників правовідносин у процесі правозастосування. Отже, необхідним є пошук причин порушень, які допускаються на практиці, пов'язаних, зокрема й з повальним правовим нігілізмом усіх прошарків суспільства. Зазначений пошук необхідно здійснювати, беручи до уваги науково-методологічні підходи до розуміння ролі та значення правових чинників, принципів права, зокрема принципу законності.

У юридичній літературі законність належить до фундаментальних юридичних категорій, що є критеріями правового життя суспільства та громадян. Законність вважають комплексним політико-правовим явищем, яке відображає правовий характер організації суспільного життя, органічний зв'язок права та влади, права й держави [10, 274]. Під законністю розуміють специфічний режим суспільно-політичного життя, втілений у системі нормативних, політико-юридичних вимог (неухильного дотримання правових актів усіма суб'єктами, верховенства права, рівності всіх перед законом, належного й ефективного застосування права, послідовної боротьби з правопорушеннями) [11, 194]. Деякі вчені розглядають законність як «принцип, метод та режим суворого, неухильного дотримання, виконання норм права усіма учасниками суспільних відносин» [12, 209]. Так, Н. Оніщенко підкреслює, що «при розгляді законності як особливого соціального явища суспільного життя, самостійного елемента механізму державно-правового регулювання, це явище у правовій державі можна розглядати як режим (стан) відповідності суспільних відносин законам і підзаконним актами. Вони не повинні суперечити нормам права, видаються в інтересах всього суспільства і здійснюються всіма учасниками правовідносин» [13, 14].

Зазначені висновки мають бути застосовані до будь-яких органів влади,

зокрема й до виконавчої служби. Оскільки цей орган публічної влади, як і решта, має у своїй діяльності запроваджувати такий суспільний стандарт взаємовідносин, за якого діяльність усіх державних інститутів має бути підпорядкованою потребам реалізації захисту прав людини, утвердженню їхньої пріоритетності перед усіма іншими цінностями демократичної, правової держави. Щодо діяльності виконавчої служби цей стандарт потрібно розуміти в широкому значенні. Тож мова йде не лише про те, що у процесі виконавчого провадження мають дотримуватися державними виконавцями права громадян, що є боржниками, стосовно яких здійснюється виконавче провадження. Але й навпаки. Завдяки чіткій реалізації державними виконавцями своїх повноважень і запровадженню примусового виконання судових рішень забезпечується захист прав людини в державі загалом. Натомість боржники, що є винними, несуть негативні для себе наслідки, коли їх примушують виконувати судові рішення, прийняті у встановленому законом порядку.

У цьому сенсі потрібно позитивно оцінювати нововведення, що відбулися внаслідок реформування законодавства про виконавче провадження в 2011 році. Так, відповідно до запроваджених змін за державними виконавцями закріплено право накладати арешт на грошові кошти, що перебувають на банківських рахунках, зокрема й на ті, що будуть відкриті в майбутньому. При цьому арешт може бути накладений на грошові кошти без прив'язки до конкретного виду виконання рішень (наприклад, при стягненні майна) й уже на стадії відкриття виконавчого провадження. Як новацію закріплено право на арешт і вилучення готівкових грошових коштів. Також державному виконавцеві надано право безпосереднього доступу до баз даних і реєстрів, зокрема й електронних, які містять інформацію про

боржників, їхні майно та кошти, а так само до конфіденційної інформації.

Державний виконавець не має права зупиняти виконавче провадження в разі оскарження дій виконавця, як це було передбачено раніше. Своєю чергою, оскарження дій судового виконавця боржником можливе винятково в судовому порядку. Крім цього, протидія державному виконавцеві при здійсненні ним службових обов'язків прирівнюється до протидії правоохоронним органам і переслідується Кримінальним кодексом України. Звісно, це далеко не повний перелік змін. Їх прийняття було спрямоване на підвищення активності виконавців і збільшення кількості виконаних судових рішень.

Не менш позитивно варто оцінювати й останні зміни, внесені до законодавства про виконавче провадження з набранням чинності з 19.01.2013 року Закону України від 22.12.2011 року «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [14]. Так, прийнятим Законом доповнено перелік підстав для відмови у відкритті виконавчого провадження, внесено зміни щодо підстав зупинення виконавчого провадження, закінчення виконавчого провадження, а також доповнено положення щодо наслідків завершення виконавчого провадження.

Звісно, на сьогоднішній день недостатньо практики, щоб цілком оцінити результати внесених до законодавства змін. Водночас їх запровадження дозволяє використовувати позитивні напрацювання, отримані виконавцями судових рішень у світовій практиці.

Підсумовуючи, варто зазначити, що дотримання принципу законності має реалізуватися всіма учасниками правовідносин, як фізичними та юридичними особами, так і державою в особі уповноважених органів і посадових осіб. Зазначене має відбиватися і в організації діяльності ДВС України та державних виконавців безпосеред-

ньо — як щодо обов'язковості виконання їхніх законних вимог, так і щодо дотримання ними гарантованих прав і законних інтересів юридичних та фізичних осіб.

Водночас вважаємо за доцільне на законодавчому рівні визначити принципи, на яких має організувати свою діяльність ДВС України та на яких має здійснюватися виконавче

провадження. У контексті цього дослідження мова має йти про закріплення принципу законності як одного з базових принципів, на яких буде діяти діяльність органу публічної влади та забезпечується виконання судових рішень усіма без винятку юридичними й фізичними особами. ♦

Список використаних джерел

1. Лаврєнева Н. Исполнительное производство по-новому / Н. Лаврєнева // Инвестиционная газета [Електронний ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : <http://www.legalalliance.com.ua/rus/press/278>.
2. Указ Президента України «Про затвердження Положення про Державну виконавчу службу України» від 06.04.2011 року № 385/2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступа до ресурсу : <http://www.dvs.gov.ua/ua/ukaz-prezidenta-pro-dvs.html>.
3. Закон України «Про державну виконавчу службу» від 24.03.1998 року № 202/98-ВР (зі змінами) [Електронний ресурс]. — Режим доступа до ресурсу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/202/98-%D0%B2%D1%80>.
4. Служба судебных исполнителей США [Електронний ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : <http://mapourinfo.com/wiki/Служба%20судебных%20исполнителей%20США>.
5. Закон України «Про виконавче провадження» в редакції від 04.11.2010 року Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2011. — № 19–20. — Ст. 142 (зі змінами).
6. Козюбра М. Верховенство права і Україна / М. Козюбра // Право України. — 2012. — № 1–2. — С. 30–63.
7. Тарасишина О. М. Відображення принципу справедливості в законодавчих актах України / О. М. Тарасишина // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. — Вип. 36. — О. : Юридична література, 2007.
8. Петришин О. Соціально-юридична природа права / О. Петришин // Право України. — 2012. — № 1–2. — С. 15–29.
9. Авер'янов В. Б. Передмова // Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у двох книгах / Книга друга: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві / [Відп. ред. В. Б. Авер'янов]. — К. : Конус-Ю, 2008.
10. Бобровник С. В. Законність С. В. Бобровник // Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. Ю. С. Шемшученка. — К. : Юридична думка, 2007. — С. 274.
11. Алексеев С. С. Проблемы теории государства и права / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1987. — 448 с.
12. Теория права и государства : учебник / под ред. В. В. Лазарева. — М. : Новый юрист, 1996. — 472 с.
13. Оніщенко Н. М. Принцип законності: наукові реалії сьогодення / Н. М. Оніщенко // Основоположні принципи права як його ціннісні виміри : науково-практичний юридичний журнал. Випуск 3. — К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — 2012. — С. 13–19.
14. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 22.11.2011 року № 4212-VI // Голос України. — 2012. — № 8.

Надійшла до редакції 29.01.2013 року.

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИЙ МЕТОД ЯК ОДИН З МЕТОДІВ ФІНАНСУВАННЯ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Ігор Кушнір,

здобувач Інституту законодавства Верховної Ради України

Розвиток ринкових відносин в Україні зумовив необхідність пошуку різноманітних джерел фінансування житлового будівництва з метою збільшення його обсягів і розвитку цього сектора національної економіки загалом. Адже не викликає сумнівів той факт, що проблема забезпечення громадян житлом є однією з-поміж найбільш з нагальних проблем, які потребують розв'язання. Зокрема, за висновками Європейської економічної комісії ООН, житло в Україні коштує непропорційно дорого, і це при тому, що в країні відчувається його нестача [1]. Водночас в ООН вважають, що країна має хороший потенціал для розробки та здійснення ефективної житлової політики.

При цьому вдосконалення практики фінансування житлового будівництва має здійснюватися на основі як вітчизняного, так й іноземного досвіду, вимагає відповідного наукового узагальнення та методологічних розробок. Розв'язання проблем забезпечення громадян житлом має комплексний характер і, зокрема, фінансово-правовий аспект. Адже від наявності чи відсутності фінансових ресурсів залежить можливість розв'язання проблем збільшення обсягу житлового будівництва, забезпечення громадян доступним житлом, виконання програм у галузі молодіжного будівництва тощо. Зазначені програми переважно фінансуються із застосуванням програмно-цільового методу, якщо мова йде про

використання бюджетних ресурсів, які є базовою складовою таких програм.

Аналіз світового досвіду дає підстави стверджувати, що фінансування цільових програм — це метод прогнозування видатків на пріоритетні напрями економічного та соціального розвитку, що застосовується під час розробки бюджетної політики держави на майбутній період. У більшості економічно розвинених країн світу, зокрема й у Великобританії, Франції, Швеції, ФРН, США, розробляються спеціальні фінансові програми. При тому, що метод має низку недоліків, він повною мірою відповідає вимогам ринкової економіки та свідчить про високий рівень управління економікою. Водночас деякі спеціалісти підкреслюють, що неможливо за короткий час повністю перейти до програмно-цільового бюджетування — про це свідчить практично 60-річна історія впровадження програмно-цільового бюджетування в США та 20-тирічний період бюджетних реформ у Великобританії. Так, О. Болтінова підкреслює, що «перехід до програмно-цільового бюджетування — складний і досить тривалий процес, пов'язаний з необхідністю вирішення цілої низки організаційних, технічних і психологічних завдань» [2, 23].

Ознайомлення з міжнародним досвідом у цій сфері дає підстави говорити про те, що метод програмно-цільового фінансування (його ще називають програмно-цільовим бюджетуванням або

бюджетуванням) використовується для підвищення ефективності та результативності використання обмежених бюджетних ресурсів. Особливої актуальності його використання набуває в часи фінансових криз, коли фінансові ресурси, що є в розпорядженні органів публічної влади, суттєво скорочуються. Для України останній фактор має надзвичайну актуальність, адже останніми роками країна зіткнулася з постійним дефіцитом бюджетних коштів і необхідністю їх суворої економії.

Отже дослідження можливостей, що їх надає застосування методу програмно-цільового фінансування у сфері житлового будівництва, є вкрай актуальне, чим і пояснюється обрання предмета дослідження пропонованої статті.

Якщо проблемам бюджетного фінансування присвячено чимало наукових розробок, то значно менше уваги приділяється розкриттю суті й особливостей саме методу програмно-цільового фінансування як одного з методів бюджетного фінансування. На підтвердження такого висновку достатньо проаналізувати роботи останніх років провідних учених з України та держав СНД, зокрема, Д. Бекерської, О. Болтінової, Л. Воронової, О. Грачової, О. Горбунової, С. Запольського, М. Карасьової, Ю. Крехіної, О. Музики-Стефанчук, А. Нечай, О. Орлюк, П. Пацурківського, Е. Соколової, Н. Хімічевої, А. Худякова, Н. Якимчук та багатьох інших.

Аналіз різноманітних монографічних джерел з фінансового права дозволяє стверджувати, що в бюджетному процесі програмно-цільовий метод розглядається як система планування й управління бюджетними коштами в середньостроковій перспективі, орієнтована на забезпечення відповідності між рівнем фінансування кожної програми й очікуваними результатами від її реалізації. Фактично, застосування програмно-цільового методу фінансування надає можливість відстежувати ефективність і прозорість здійснення бюд-

жетних видатків. Недаремно говорять, що в основу програмно-цільового методу в бюджетному процесі покладено підхід, особливістю якого є те, що спочатку визначаються результати, яких необхідно досягти, а вже потім вирішується питання про те, які фінансові ресурси потрібні для досягнення цих результатів. Отже запровадження програмно-цільового методу фінансування означає, що планування витрат має бути пов'язане з вирішенням конкретних завдань [3, 98]. Вважаємо, що такий висновок буде правильним щодо будь-якої сфери національної економіки, в якій використовується програмно-цільовий метод фінансування видатків, зокрема й щодо сфери житлового будівництва.

Доцільно зауважити, що на необхідність підвищення ролі перспективного бюджетного планування (прогнозування), що має забезпечити пропорційність і збалансованість усіх крупномасштабних соціально-економічних програм, і пріоритетних національних проектів також, звертають увагу як вітчизняні, так й іноземні вчені. Так, О. Грачова, виділяючи публічні інтереси в галузі фінансового контролю як основну мету його здійснення, звертає увагу на необхідність успішної реалізації фінансової політики, ефективного використання публічних фінансових ресурсів [4, 209].

Говорячи про досвід запровадження програмно-цільового методу в Україні, варто зауважити, що первинно він розглядався як пілотний проект, який запроваджувався у процесі фінансування наукової сфери, починаючи з 2001 року. Так, відповідно до Концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі, бюджетну програму було визначено як систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети й завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій [5].

Пізніше цей метод почав використовуватись як один з базових, поряд з методом кошторисно-бюджетного фінансування, в багатьох галузях економіки з метою встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів і результатами їх використання. Після прийняття нової редакції Бюджетного кодексу України (далі — БК України) в 2010 році цей метод фінансування отримав базове закріплення вже на рівні кодифікованого фінансового акта, а не на підзаконному рівні, як було до цього часу. Так, відповідно до п. 42 ч. 1 ст. 2 БК України, під програмно-цільовим методом потрібно розуміти метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу [6].

Фахівці з фінансового права вважають, що запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі спрямоване на розв'язання таких завдань, як: 1) забезпечення прозорості бюджетного процесу; 2) забезпечення за результатами виконання бюджету здійснення оцінки діяльності учасників бюджетного процесу щодо досягнення поставлених цілей і виконання завдань, а також проведення аналізу причин неефективного виконання бюджетних програм; 3) упорядкування організації діяльності головного розпорядника бюджетних коштів щодо формування та виконання бюджетних програм шляхом чіткого розмежування відповідальності за реалізацію кожної бюджетної програми між визначеними головним розпорядником бюджетних і коштів відповідальними виконавцями бюджетних програм; 4) посилення відповідальності головного розпорядника бюджетних коштів за дотримання відповідності бюджетних програм законодавчо визначеній меті його діяльності; 5) підвищення якості розроблення бюд-

жетної політики, ефективності розподілу та використання бюджетних коштів [7, 468].

Потрібно зауважити, що згадані аспекти мають не лише теоретичний, але й безпосередньо практичний характер. Так, можна звернути увагу на проблему співвідношення правового статусу головного розпорядника бюджетних коштів і відповідального виконавця бюджетної програми, тому що певною мірою відбувається підміна цих понять, на що звертають увагу у фаховій літературі [8, 135]. Зазначена проблема набуває неабиякого значення в процесі використання бюджетних ресурсів, коли відбувається виділення бюджетних асигнувань, а пізніше — перевіряються правильність і цільове спрямування використання бюджетних коштів як їхнім розпорядником, так і виконавцем бюджетних програм.

Більш як десятирічний досвід використання програмно-цільового методу фінансування в Україні дає підстави говорити про позитивні наслідки його запровадження, при цьому для багатьох галузей національної економіки (а не лише суспільно-гуманітарної сфери). Зазначене твердження є справедливим і щодо сфери житлового будівництва. Адже саме в цій сфері, котра намагається використовувати різноманітні шляхи пошуку фінансових ресурсів, прийнято кілька державних цільових програм, зокрема:

- Загальнодержавна програма реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки [9];
- Державна цільова програма підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011–2015 роки [10];
- Державна програма забезпечення житлом військовослужбовців, звільнених у запас або відставку [11] (фінансування скорочено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про скорочення кількості та укрупнення

державних цільових програм» від 22.06.2011 року № 704);

- Державна цільова соціально-економічна програма будівництва (придбання) доступного житла на 2010–2017 роки [12];
- Державна програма забезпечення молоді житлом на 2002–2012 роки [13].

Саме останнім двом програмам держава приділяла в останні роки найбільше уваги, з огляду на їхнє суспільне соціально-економічне значення та публічний характер спрямування фінансових ресурсів, які використовуються в процесі реалізації названих програм. Адже, наприклад, Програма забезпечення молоді житлом спрямована на створення додаткових умов для забезпечення житлом молоді, активізації інвестиційної діяльності у сфері житлового будівництва для молодих сімей і одиноких молодих громадян. Її метою визначено реалізацію державної молодіжної політики щодо розв'язання житлової проблеми шляхом створення сприятливих умов для розвитку молодіжного будівництва, вдосконалення механізмів придбання житла та забезпечення на цій основі подальшого розвитку системи іпотечного житлового кредитування.

Варто зауважити, що первинно на виконання програми передбачалося протягом 2002–2012 років інвестувати близько 5,8 млрд грн. При цьому на момент прийняття Програми планувалося, що в період 2002–2005 років фінансування заходів Програми мало здійснюватися переважно коштом державного та місцевих бюджетів з поетапним залученням додаткових позабюджетних джерел фінансування. Своєю чергою, на період 2009–2012 років фінансування Програми мало здійснюватися за рахунок позабюджетних джерел, а також бюджетних коштів, передбачених на компенсацію наданих молоді пільгових кредитів, коштів спеціальних фондів відповідних бюджетів, зокрема й акумульова-

них за рахунок повернутих раніше наданих пільгових довгострокових державних кредитів на будівництво (реконструкцію) та придбання житла для молодих сімей і одиноких молодих громадян.

Зазвичай, наявність джерел фінансування, відмінних від бюджетних ресурсів, має неабияке значення, оскільки мало становити лівову частку від загальної суми виконання програми. Адже Програмою закріплювалося, що з державного бюджету планувалося виділити 1 397 млн грн, з місцевих бюджетів — 1 062 млн грн. Серед інших джерел фінансування Програми називалися кошти від використання незавершеного будівництва, кошти Світового банку, страхові резерви страховиків, резерви пенсійних фондів, кошти від випуску та реалізації цінних паперів, кошти комерційних банків, особисті кошти позичальників тощо.

Закладена диверсифікація джерел фінансування, що передбачала як бюджетні ресурси, так і позабюджетні кошти, мала сприяти зменшенню навантаження на публічні фонди, якими є бюджети, та зацікавленню як громадян, так і суб'єктів господарювання в інвестуванні у будівництво. Наявність такої диверсифікації отримала своє додаткове підкріплення внаслідок світової фінансової кризи, що внесла суттєві корективи у виконання як Програми забезпечення молоді житлом, так й інших державних цільових програм.

Окреме місце у сфері житлового будівництва посідає Державна цільова соціально-економічна програма будівництва (придбання) доступного житла на 2010–2017 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 11.11.2009 року № 1249 (зі змінами). Метою Програми є підвищення рівня забезпечення громадян, які потребують поліпшення житлових умов відповідно до законодавства, житлом через удосконалення наявного та запровадження нового ефективного фінансово-інвестиційного механізму дер-

жавної підтримки будівництва (придбання) доступного житла.

На момент прийняття названої Програми було визначено, що її виконання дасть змогу, по-перше, забезпечити житлом 265 800 сімей шляхом будівництва 16,6 млн км² його загальної площі; по-друге, запровадити новий фінансово-інвестиційний механізм державної підтримки, спрямований на забезпечення максимальної ефективності використання державних коштів; по-третє, побудувати службове житло для тих категорій громадян, які мають право на користування таким житлом; і по-четверте, створити умови для стабільної роботи підприємств будівельної галузі, збереження робочих місць.

Було визначено, що для будівництва (придбання) житла в межах виконання Програми необхідні кошти в сумі 88 499,75 млн грн без урахування щорічної інфляції. Фінансування Програми здійснюється за рахунок коштів державного (23 234,8 млн грн) та місцевих бюджетів (5 442,8 млн грн), інших джерел, зокрема і власних коштів громадян (59 822,15 млн грн). Водночас слід констатувати, що на сьогоднішній день фінансові параметри виконання зазначеної програми також не дотримуються. Норми, що закладаються до поточних законів про державний бюджет, є значно меншими порівняно із запланованими показниками. Крім цього, протягом бюджетних періодів зазначені показники суттєво скорочуються.

Доцільно зауважити, що реалізація програмно-цільового методу фінансування в житловій сфері здійснюється за різноманітними напрямками. Так, свого часу Законом України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» від 25.12.2008 року № 800 [14] Уряду України було доручено сформувати єдиний державний реєстр громадян, які потребують поліпшення житлових

умов відповідно до законодавства та перебувають на квартирному обліку. Зазначений реєстр становить автоматизовану систему збирання, накопичення та надання інформації про таких громадян. Згідно з Державною програмою будівництва (придбання) доступного житла на 2010–2017 роки було передбачено заходи з формування Єдиного державного реєстру громадян, які потребують поліпшення житлових умов відповідно до законодавства та перебувають на квартирному обліку.

Наразі процедура формування названого Реєстру унормована Постановою Кабінету Міністрів України «Про Єдиний державний реєстр громадян, які потребують поліпшення житлових умов» від 11.03.2011 року № 238 [15]. Держателем Реєстру, котрий забезпечує його ведення, є Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, яке погоджує технічні завдання на функціонування Реєстру з Адміністрацією Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації і Державним агентством з питань науки, інновацій та інформації.

Особливості застосування програмно-цільового методу фінансування житла деталізуються у відомчих нормативно-правових актах. Наприклад, відповідно до Наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Порядку використання коштів державного бюджету для надання державної підтримки з метою будівництва (придбання) доступного житла» від 09.06.2011 року № 73 було визначено такі напрями спрямування бюджетних коштів:

- 1) на надання державної підтримки для будівництва (придбання) доступного житла громадянам, які перебувають на обліку громадян, що потребують поліпшення житлових умов і визначені центральними органами виконавчої влади чи органами місцевого самовряду-

вання, які ведуть зазначений облік, такими, що мають право на доступне житло;

- 2) на формування Єдиного державного реєстру громадян, які потребують поліпшення житлових умов.

При цьому Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України як головний розпорядник бюджетних коштів затверджує: перелік об'єктів житлового будівництва, на добудову (будівництво) яких або придбання житла в яких можуть спрямовуватися бюджетні кошти, а також розподіл бюджетних коштів між напрямками й адміністративно-територіальними одиницями за погодженням з Міністерством фінансів України. Водночас на практиці далеко не всі питання в межах використання цього методу фінансування є вирішеними або такими, що можуть однозначно тлумачитися, на основі положень спеціального законодавства в галузі будівництва та бюджетного законодавства.

Зважаючи на вищезазначене та на основі аналізу законодавчих вимог, можна дійти висновку, що формування такого реєстру та використання його даних має бути невід'ємною складовою механізму застосування програмно-цільового методу фінансування житлового будівництва. Загалом же фінансове забезпечення виконання вищезгаданих програм вимагає застосування

різних методів фінансування, зокрема й поряд із програмно-цільовим методом фінансування, також бюджетного та банківського кредитування, інвестування, іпотеки тощо. Адже розв'язання проблеми забезпечення громадян житлом має здійснюватися із застосуванням різних методів, і через надання державної підтримки, яка поєднує у собі як програмне бюджетне фінансування, так і пільгове іпотечне житлове кредитування також. Крім цього, необхідним є якісне нормативно-правове забезпечення, особливо щодо визначення статусних повноважень учасників процедур фінансування, а також особливостей здійснення операцій з фінансовими ресурсами. Оскільки ані Бюджетний кодекс України, ані житлове законодавство не можуть повною мірою вирішити всі питання практичного характеру, що почали виникати в цій сфері. Водночас аналіз чинного фінансового законодавства свідчить про наявність колізій і прогалин у співвідношенні зі спеціальним законодавством у галузі будівництва, що вимагає наукового пошуку та розробки пропозицій, спрямованих на вдосконалення фінансового законодавства. ♦

Список використаних джерел

1. В Україні непомірно високі ціни на житло [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://news.dt.ua/ECONOMICS/oon-100043.html>.
2. Болтинова О. В. Системообразующие категории бюджетного права и проблемы составления проектов бюджетов в Российской Федерации / О. В. Болтинова // Системообразующие категории в финансовом праве: состояние и перспективы трансформации : материал. межд. конф., г. Харьков, 15–16.04.2010 года. — Х. : НИИ ГСМС, 2010. — С. 19–25.
3. Заруба П. І. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі: здобутки і перспективи / П. І. Заруба, С. І. Федчук // Фінансове право у XXI сторіччі: здобутки та перспективи : зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конференції, 04–07.10.2011 року. — Ч. I / НДІ фінансового права. — К. : Алерта, 2011. — С. 98–101.

4. Грачева Е. Ю. Обеспечение публичных интересов в условиях рынка как важнейшая цель государственного финансового контроля / Е. Ю. Грачева // *Очерки финансово-правовой науки современности* / под общ. ред. Л. К. Вороновой и Н. И. Химичевой. — М.-Х. : Право, 2011. — 592 с.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі» від 14.09.2002 року № 538-р // *Офіційний вісник України*. — 2002. — № 38. — Ст. 1793.
6. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року № 2456-VI // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. — 2010. — № 50–51. — Ст. 572 (зі змінами).
7. Орлюк О. П. Фінансове право : академічний курс / О. П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 808 с.
8. Якимчук Н. Я. Розпорядники бюджетних коштів: система та правовий статус : монографія / Н. Я. Якимчук. — Чернівці: вид-во ЧНУ, 2009. — 647 с.
9. Закон України «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009—2014 роки» в редакції Закону від 11.06.2009 року № 1511-VI // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. — 2009. — № 47–48. — Ст. 720.
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011–2015 роки» від 29.11.2010 року № 1090 // *Офіційний вісник України*. — 2010. — № 92. — Том 2. — Ст. 518 (зі змінами).
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми забезпечення житлом військовослужбовців, звільнених у запас або відставку» від 29.01.1999 року № 114 // *Урядовий кур'єр*. — 1999. — № 5. — С. 7.
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціально-економічної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010–2017 роки» від 11.11.2009 року № 1249 // *Офіційний вісник України*. — 2009. — № 92. — Ст. 3180 (зі змінами).
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми забезпечення молоді житлом на 2002–2012 роки» від 29.07.2002 року № 1089 // *Офіційний вісник України*. — 2002. — № 31. — Ст. 1480.
14. Закон України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» від 25.12.2008 року № 800 // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. — 2009. — № 19. — Ст. 257 (зі змінами).
15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Єдиний державний реєстр громадян, які потребують поліпшення житлових умов» від 11.03.2011 року № 238 // *Офіційний вісник України*. — 2011. — № 19. — Ст. 795 (зі змінами).
16. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Порядку використання коштів державного бюджету для надання державної підтримки з метою будівництва (придбання) доступного житла» від 09.06.2011 року № 73, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 22.06.2011 року за № 748/19486.

Надійшла до редакції 29.01.2013 року

БЮДЖЕТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Людмила Черпіцька,
здобувач Київського міжнародного університету

Одним з дискусійних питань у науці фінансового права є поняття бюджетної системи. Зазначене поняття постійно перебуває в центрі уваги науковців, адже бюджетна система, а отже, й бюджетна політика, бюджетна діяльність, бюджетний процес є ключовими елементами фінансової системи будь-якої держави. Не є винятком й Україна, котра протягом останніх 20 років уже декілька разів зіткнулася із суттєвим реформуванням бюджетного законодавства, що характеризуються істотними змінами у бюджетної політики.

Проблеми правового регулювання відносин, що виникають у сфері бюджетної системи, розглядаються у багатьох роботах відомих вітчизняних та іноземних юристів-фінансистів. Прикладами можуть роботи Д. Бекерської, О. Болтінової, Л. Воронової, О. Грачової, С. Запольського, М. Карасьової, О. Музики-Стефанчук, А. Нечай, О. Орлюк, Л. Савченко, Н. Сидорової, Е. Соколової, Н. Хімичевої, А. Худякова та багатьох інших. Водночас наразі лишається значна кількість питань, розв'язання яких не досягнуто, або щодо них існують діаметральні позиції науковців. Певним негативним фактором є й численні правопорушення, що допускаються в процесі здійснення бюджетної діяльності. Все це свідчить про актуальність цього напрямку дослідження та дозволяє визначити його предмет як розкриття суті бюджетної системи з метою вдос-

коналення правового регулювання відносин, які виникають у сфері бюджетної діяльності.

Бюджетна система може характеризуватись як багатогранне складне за своєю суттю поняття. З метою стабільного її функціонування та розвитку уряд держави має здійснювати виважену бюджету політику. При цьому, якщо говорити про економічну складову бюджетної політики, то потрібно розуміти, що бюджетна система вимагає організації чіткої взаємодії між усіма її ланками з метою виконання завдань та функцій, які ставить громадянське суспільство перед публічними фінансами. Недаремно саме фінанси називають «найкращим інформаційним джерелом як у галузі економіки, так і соціальних процесів, які відбуваються в державі та суспільстві» [1, 56].

Аналіз бюджетної діяльності дає підстави стверджувати, що закріплення на рівні нормативно-правового регулювання чіткого порядку формування та функціонування бюджетної системи спрямовується, зокрема, на забезпечення взаємозв'язку між демократичною державою і громадянським суспільством. При цьому громадянське суспільство наділяється можливістю впливати на дії демократичної держави у сфері бюджетної системи як вихідної складової публічних фінансів. Для цього громадянське суспільство має бути «структурованим, в основі чого лежить міцний норма-

тивно-правовий фундамент, який повинен не просто давати ті або інші юридичні гарантії діяльності окремих елементів громадянського суспільства, а й забезпечувати їх права, створювати реальні механізми їх участі у функціонуванні політичної системи суспільства» [2, 502].

Обрання підходів до визначення ролі публічних фінансів у сфері бюджету саме через призму громадянського суспільства дає можливість розкрити значення та місце бюджетної системи з позицій функціонування правової держави, зокрема — в її економічному та фінансовому аспектах. Оскільки навряд чи можна розглядати економічну систему держави як відокремлений елемент, який жодним чином не пов'язаний або не впливає на її правову систему, обрання таких підходів дозволяє визначати політичні, економічні та правові орієнтири розвитку України у сфері бюджетної системи як невід'ємних складових правової держави.

На сучасному етапі не викликає сумнівів той факт, що у процесі реформування перебувають не лише політична чи адміністративна система України, але й правова. І це стосується більшості галузей права, насамперед — публічних, які наповнюються новим змістом. Стосується це й фінансового права, на яке вплив справляють не лише політичні, але й економічні та соціальні фактори. З цього приводу деякі науковці, зокрема, Н. Хімічева [3, 15], висловлюють думку про те, що на сучасному етапі зміни мають бути системними, охоплювати фінансово-правову галузь загалом, зважаючи на взаємозв'язок між її підгалузями й інститутами, взаємодію з нормами інших галузей права, а також на використання заявлених перспектив розвитку та накопиченого досвіду фінансово-правового регулювання, що дає змогу об'єктивно оцінювати пропоновані зміни у фінансовому праві. П. Пацурківський звертає увагу на необхідність розробки

теорією бюджетного права юридичної конструкції публічної власності на бюджетні кошти та нової доктрини суб'єктів бюджетного права [4, 16]. Своєю чергою Д. Гетманцев узагалі пропонує ввести нову категорію «фінансово-правове зобов'язання», що має застосовуватися до усіх правових інститутів та підгалузей фінансового права, й бюджетного також. При цьому акцент робиться на взаємозв'язку та взаємозумовленості прав і обов'язків кожної зі сторін фінансового зобов'язання (держави й територіальної громади та юридичних і фізичних осіб), що забезпечується засобами юридичної відповідальності [5, 186]. Водночас висловлені позиції не суперечать віднесенню норм, які регулюють відносини в бюджетній сфері, до сфери публічного права, для яких найбільш характерним є імперативний метод. У галузі фінансового права таким методом є метод владних приписів, який є ключовим для фінансово-правового регулювання.

Під впливом цього методу перебувають не лише правовідносини, що виникають у сфері бюджетної системи, але й бюджетна політика, що є невід'ємною складовою державної політики, а отже, має розглядатись і як політика правова. Убезпечуючи та супроводжуючи рух фінансів у процесі мобілізації, розподілу, перерозподілу та витрачання коштів бюджетів усіх рівнів (як публічних фондів коштів), бюджетна політика має здійснюватися державою винятково у правових формах. Із цього приводу Д. Комягін зауважує, що «публічні потреби (публічні інтереси) безпосередньо заломлюються у цифри бюджетних призначень, які не повинні містити в собі будь-чого, що не відповідає публічним інтересам». Та пропонує розглядати бюджетну політику як сукупність правових засобів, що дозволяють досягти дотримання публічного інтересу при формуванні та виконанні бюджету публічно-правового утворення [6, 27, 34]. При цьому власне бюджет, на думку

багатьох дослідників, зокрема О. Семчик, характеризує «рівень економічного розвитку країни, і завдяки регламентованості державою бюджетного процесу та її участі у ньому в особі державних органів забезпечується економічна та соціальна стабільність у державі, а також належний життєвий рівень для населення» [7, 101].

Згідно з Конституцією України, бюджетна політика повинна мати соціально-економічне спрямування. Відповідно до вимог Конституції України [8] та Бюджетного кодексу України [9], державна влада, втілюючи бюджетну політику, визначає засади бюджетного устрою країни та побудову її бюджетної системи, а також організацію міжбюджетних відносин. Саме це дає підстави фахівцям з фінансового права під бюджетною політикою розуміти діяльність органів державної влади щодо формування бюджету держави, його збалансування, розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів і забезпечення всеохопного контролю за їх використанням [10, 217]. Від того, яким чином формується та реалізується бюджетна політика, залежить функціонування економіки держави загалом, її стабільність, розвиток або стагнація. Оскільки бюджет є невід'ємною складовою будь-якої національної економіки.

Аналіз сутності бюджету та бюджетної системи, в межах яких реалізується бюджетна політика, дає можливість виявляти характерні особливості побудови відносин держави й економіки. Відомо, що бюджет може розглядатись як економічна та політична чи правова категорія. Висновок щодо правового змісту бюджету та бюджетної діяльності в цілому можна зробити зі змісту предмета бюджетного права, що є невід'ємною складовою фінансового права.

Так, проведення бюджетної політики в 2013 році ґрунтується на положеннях Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне

суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» та прогнозних і програмних документах економічного й соціального розвитку України. Відповідно до Основних напрямів бюджетної політики на 2013 рік, схвалених Постановою Верховної Ради України 22.05.2012 року [11], реалізація бюджетної політики спрямована на забезпечення сталого розвитку національної економіки в 2013 році, підвищення стандартів життя та рівня добробуту громадян, сприяння збалансованому розвитку конкурентоспроможної економіки, забезпечення фінансової стабільності держави і здійснення заходів зі зменшення рівня «доларизації» економіки, на підвищення ефективності виконання програм імпортозаміщення, розвиток виробництва вітчизняних товарів, ефективний захист внутрішнього ринку та підтримку експорту, модернізацію інфраструктури й базових секторів економіки, забезпечення екологічної безпеки, оптимізацію соціального захисту населення в результаті підвищення його рівня та адресності.

Як економічну, так і правову категорії можна розглядати й власне бюджетну систему. Вона засновується на економічних відносинах, які підпадають під правове регулювання, та становить сукупність усіх видів бюджетів, які існують на території держави. Відповідно до ст. 95 Конституції України, бюджетна система України будується на засадах справедливого та неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами й територіальними громадами.

Як відомо, розбудова власної бюджетної системи розпочалася в Україні з 1991 року. У цьому ж році започаткувалася розробка бюджетних процедур, створення власного бюджетного законодавства. У 1991 році був прийнятий Закон України «Про бюджетну систему України», на якому ґрунтувалося все бюджетне законодавство країни протягом 10 років, до при-

йняття в 2001 році першого кодифікованого акта в галузі бюджетних відносин, яким став Бюджетний кодекс України. Згідно з ним, бюджетна система України була визначена як сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіального устроїв і врегульована нормами права.

Таке ж визначення залишилось і в новій редакції Бюджетного кодексу України, прийнятому 08.07.2010 року, що набув чинності з 01.01.2011 року. При цьому безпосередньо під бюджетом Бюджетний кодекс України розуміє план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, що здійснюються, відповідно, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду (п. 1 ч. 1 ст. 1).

Невід'ємними складовими бюджетної системи є її структура, принципи побудови й організація функціонування. Структура бюджетної системи визначається бюджетним устроєм, який ґрунтується на адміністративно-державному устрої України. З цього приводу С. Запольський підкреслює, що «структура та склад бюджетної системи зумовлені формою державного устрою, системою відносин між центром і територіальними утвореннями, що склалися на основі розподілу владних повноважень» [12, 141]. Зрозуміло, що у федеративній, конфедеративній та унітарній державах бюджетний устрій є різним. Однак не залежно від цього, роль бюджетів різних рівнів визначається тим, що вони, утворюючи в сукупності бюджетну систему, є центральною ланкою фінансової системи держави.

Бюджети є основою фінансовою базою функціонування держави та місцевого самоврядування. Саме на таких позиціях стоять провідні вчені Украї-

ни, Росії та інших країн у трактуванні бюджету та бюджетної системи. Підтвердженням такого висновку слугують роботи О. Болтінової, Л. Воронової, С. Запольського, М. Карасьової, Ю. Крохіної, О. Орлюк та багатьох інших. При цьому бюджети як головну ролі мають розглядати задоволення потреб держави та її громадян фінансовими ресурсами, їх своєчасне надходження, розподіл і перерахування.

З огляду на те, що Україна є унітарною державою, в якій згідно зі ст. 7 Конституції України, визнається та гарантується місцеве самоврядування, бюджетна система держави є дворівневою і складається з державного бюджету та місцевих бюджетів. Зазначена норма закріплена ч. 1 ст. 5 БК України. Місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування. Бюжетами місцевого самоврядування є бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (зокрема й районів у містах). Зазначений підхід щодо розмежування понять місцевого бюджету та бюджету місцевого самоврядування витікає з Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування».

Як видно із зазначеного, до бюджетної системи України не належать ніякі інші фонди, крім бюджетів. Останні становлять централізовані фонди коштів, належні до предмета регулювання фінансового права. Доцільно зауважити, що такий підхід щодо обмеження бюджетних систем виключно бюджетами різних рівнів не є єдино прийнятним у світі. Наприклад, у Російській Федерації відповідно до змін, внесених до Бюджетного кодексу РФ [13] в 2007 році, бюджетна система є сукупність федерального бюджету, бюджетів суб'єктів Російської Федерації, місцевих бюджетів і бюджетів державних позабюджетних фондів (ст. 6). Отож зміни між складом бюджетних систем двох держав

полягають не лише в різних складових, які зумовлені різним державним устроєм (унітарним і федеративним), але й різним підходом щодо включення позабюджетних фондів. В Україні у складі бюджетної системи не просто не передбачено створення будь-яких позабюджетних фондів, але й прямо заборонено. На наш погляд, такий підхід значно більше відповідає розумінню бюджетної системи та її складових.

Сукупність усіх бюджетів, які належать до складу бюджетної системи України, становить зведений бюджет України. Його призначення полягає в тому, щоб на підставі зведених показників доходів і видатків, які отримує вся бюджетна система країни, здійснювати аналіз та визначати засади державного регулювання економічного та соціального розвитку України. Призначення та складові елементи зведеного бюджету деталізуються в ст. 6 БК України. Так, зведений бюджет України містить показники державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим і зведених бюджетів областей та міст Києва й Севастополя. Значення показників зведеного бюджету можна продемонструвати на актах, які визначають напрями бюджетної політики. Наприклад, в Основних напрямках бюджетної політики на 2013 рік, схвалених Постановою Верховної Ради України 22.05.2012 року, закріплено необхідність збільшення питомої ваги місцевих бюджетів у зведеному бюджеті з урахуванням підвищення основних соціальних стандартів, збільшення інвестиційного ресурсу, перерозподілу функціональних повноважень між центром і регіонами та проведення структурних реформ.

Обраний підхід можна класифікувати як такий, що спрямований на децентралізацію бюджетних повноважень і закріплення ресурсної бази за місцевим самоврядуванням, так, як це практикується у світовій практиці та впливає з положень ст. 8 Все-

світньої декларації місцевого самоврядування від 1985 року та ст. 9 Європейської хартії місцевого самоврядування від 15.10.1985 року, до якої Україна приєдналася. Відповідно до останньої, органи місцевого самоврядування мають право в межах національної економічної політики на власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень.

Водночас Бюджетним кодексом України закріплено основні принципи, на яких ґрунтується бюджетна система. Варто зауважити, що перелік принципів бюджетної системи зазнав змін у процесі реформування бюджетного законодавства. Зокрема, якщо за Бюджетним кодексом України 2001 року до принципів, на яких ґрунтувалася бюджетна система, належали принципи єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості й неупередженості, публічності та прозорості, відповідальності учасників бюджетного процесу (ст. 7). Сьогодні цей перелік дещо змінений. Зокрема, розширення отримав принцип ефективності, який нині поєднує в собі ефективність і результативність, а саме: при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на національній системі цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням, при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів.

Водночас з переліку принципів, на яких будується бюджетна система, зник принцип відповідальності учасників бюджетного процесу. Під останнім Бюджетний кодекс України в по-

передній редакції [14] розумів те, що кожний учасник бюджетного процесу несе відповідальність за свої дії чи бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу. При цьому кодексом закріплювалося, що особи, винні в порушенні бюджетного законодавства, несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність згідно із законами України. Бюджетним правопорушенням визнавалося недотримання учасником бюджетного процесу встановлених законодавством порядку складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету чи звіту про виконання бюджету. Закріплення на рівні Бюджетного кодексу України принципу відповідальності за порушення бюджетного законодавства учасниками бюджетного процесу як принципу побудови бюджетної системи України дало свого часу підстави вітчизняним ученим дійти висновку «про підвищення значення фінансового контролю на всіх стадіях бюджету та розуміння принципів побудови бюджетної системи законодавцем» [10, 257]. Натомість, нині принцип відповідальності учасників бюджетного процесу за порушення бюджетного законодавства зник з переліку принципів бюджетної системи. Водночас суттєвих змін зазнало поняття бюджетних правопорушень, їхнього суб'єктного та об'єктного складу тощо.

Оцінюючи позитивно зазначені зміни щодо деталізації бюджетних правопорушень, усе ж закріплений підхід щодо скасування принципу відповідальності як принципу бюджетної системи, на наш погляд, не є таким, що відповідає публічним інтересам, які реалізуються в процесі здійснення бюджетної політики. Адже дотримання бюджетної дисципліни всіма учасниками бюджетного процесу є необхідною складовою бюджетної діяльності. У цьому сенсі варто підтримати висновок про те, що «забезпечуючи вимоги економічної безпеки держави, ці принципи базуються на відповідності бюджетної політики національним інтересам» [15, 67]. Дослідження теоретичних джерел, правових норм, закріплених бюджетним законодавством, правозастосовної та судової практики надають можливість обґрунтувати висновок про необхідність внесення змін до ст. 7 БК України щодо поновлення положення про принцип відповідальності учасників бюджетного процесу як невід'ємної складової принципів, на яких будується бюджетна система України. ♦

Список використаних джерел

1. Горбунова О. Н. *Вопросы исполнения 122-го закона и проблемы регулирования бюджетов всех уровней* / О. Н. Горбунова // *Бюджетное право Российской Федерации : ежегодник. 2006* / под общ. ред. С. В. Запольского, Д. М. Щекина ; МАФП. — М. : Статут, 2007. — С. 52–69.
2. *Політична система: сучасні проблеми розвитку громадянського суспільства і держави : у 2 т. / за ред. О. В. Скрипнюка. — Т. II. — К. : Логос, 2010. — 692 с.*
3. Химичева Н. И. *Принципы современного российского финансового права как основы бюджетно-правового регулирования* / Н. И. Химичева // *Очерки*

- бюджетно-правовой науки современности : монография / под общ. ред. Е. Ю. Грачевой и Н. П. Кучерявенка. — М. ; Х. : Право, 2012. — С. 13–26.
4. Пацуркивский П. С. Блеск и нищета постсоветской теории бюджетного права: дискуссионные заметки / П. С. Пацуркивский // Бюджетное право Российской Федерации : ежегодник. 2006 / под общ. ред. С.В. Запольского, Д.М. Щекина; МАФП. — М. : Статут, 2007. — С. 5–19.
 5. Гетманцев Д. О. Фінансово-правове зобов'язання як окрема категорія фінансового права : монографія / Д. О. Гетманцев. — К. : Юрінком Інтер, 2011. — 368 с.
 6. Комягин Д. Л. Правовая форма бюджетной политики / Д.Л. Комягин // Очерки бюджетно-правовой науки современности : монография / под общ. ред. Е. Ю. Грачевой и Н. П. Кучерявенка. — М.; Х. : Право, 2012. — С.27–43.
 7. Семчик О. О. Держава і фінанси: правовий зв'язок : монографія / О. О. Семчик. — К. : Юридична думка, 2010. — 204 с.
 8. Конституція України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР) — 1996. — № 30. — Ст. 141 (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011 року// ВВР. — 2011. — № 10. — Ст. 68).
 9. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2010. — № 50–51. — Ст. 572 (зі змінами).
 10. Орлюк О. П. Фінансове право : акад. курс / О.П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 808 с.
 11. Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2013 рік» від 22.05.2012 року № 4824-VI // Офіційний вісник України. — 2012. — № 41. — Ст. 1569.
 12. Финансовое право : учебник / К. С. Бельский и др.; под ред. С. В. Запольского. — М. : РАП ; Эксмо, 2006. — 640 с.
 13. Бюджетный кодекс Российской Федерации. — М. : Омега-Л, 2008. — 224 с. — (Кодексы Российской Федерации).
 14. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 року № 2542-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2001. — № 37–38. — Ст. 189 (втратив чинність).
 15. Бюджетний кодекс України: закон, засади, коментар / за ред. О. В. Турчинова і Ц. Г. Огня. — К. : Парламентське вид-во, 2002. — 276 с.

Надійшла до редакції 29.01.2013 року

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Вікторія Козаченко,

студентка 4 курсу юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Беручи до уваги глобальний характер сучасних фінансів, дослідження закономірностей фінансової і банківської еволюції та їх систем є одним з найважливіших питань фінансової сфери. У наші дні інформаційні технології досягли такого рівня розвитку, що грошові операції можуть здійснюватися цілодобово. Можливість миттєвого зв'язку сприяє швидкому руху інформації не тільки на побутовому, а й на національному та міжнародному рівнях. Рідкісним явищем є ізоляція країни, майже завжди країни та їхні економіки тісно пов'язані між собою, а тому найнепомітніші зміни в одній частині світу мають величезні наслідки в іншій.

Банківська система — одна з найважливіших і невід'ємних структур ринкової економіки. Сучасна банківська система — це найважливіша сфера національного господарства будь-якої розвиненої держави. Її практична роль визначається тим, що банківська система керує в державі системою платежів і розрахунків. Велику частину своїх комерційних операцій банківська система здійснює через внески, інвестиції, кредитні операції. Комерційні банки, діючи відповідно до грошово-кредитної політики держави, котру втілює Національний банк України як центральний банк держави, регулюють рух грошових потоків, «впливаючи на швидкість їх обороту, емісію, загальну масу, включаючи кількість готів-

ки, що знаходиться в обігу» [1, 14]. Беручи участь у розв'язанні проблеми забезпечення стабілізації зростання рівня цін, банківська система впливає на зниження темпів інфляції, забезпечення постійного рівня цін. А саме при досягненні останнього ринкові відносини отримують спроможність максимально ефективно впливати на розвиток національної економіки, виводячи її зі стану стагнації.

Банківська система України історично формувалася на принципах залучення національного капіталу до ресурсної бази банків і трансформації цього капіталу на потреби економіки. Водночас із 2005 року розпочалося активне поглинання національної банківської системи іноземним капіталом, від протидії якому держава практично відмовилася. Вона не змогла виробити стратегічного бачення перспектив творення національної банківської системи.

Фахівці зазначають, що в період кризи 2008–2009 років державні органи влади фактично не спромоглися на законодавчому рівні визначити стратегічне значення національної банківської системи для інтересів країни й обмежити граничний рівень участі іноземного капіталу в капіталі банків [2]. Відтак стрімке зростання іноземного капіталу призвело до небезпечної концентрації спекулятивного капіталу у коротко- та середньострокових валютних кредитах лише на кількох ринках: нерухомості, землі, автомо-

більшому, споживчому. Це призвело до стрімкого зростання цін на базові товари цих ринків (житло, землі, автомобілі, побутові товари) та вкрай небезпечної деформації торговельного балансу країни. Крім цього, відбулася доларизація відносин з населенням, коли 80 % іпотечних (тобто довгострокових) кредитів номінувалися в іноземній валюті. Пізніше це негативно вплинуло на кредитоспроможність боржників і призвело до масових не повернень кредитів населенням.

До того ж, фінансова криза висвітлила проблему розділення банківської системи на фрагменти, що залишилося поза увагою держави. Жодна з гілок влади не побачила загрози в цьому процесі для фінансової системи країни, хоча така загроза є однією з найбільш значущих для безпеки країни. Тож сьогодні вже можна говорити про те, що криза 2008–2009 років наче продемонструвала неефективність застосовуваних методів державного регулювання фінансового сектора України, зокрема банківської системи, а також вказала на помилковий вектор розвитку системи державного регулювання та нагляду, що не отримав належного правового забезпечення, й відомчого також.

Усе це свідчить про актуальність дослідження, присвяченого розгляду питання щодо визначення ролі Національного банку України у функціонуванні банківської системи України та здійсненню державного регулювання нею. Адже правовий аспект забезпечення банківської системи є невід'ємною складовою її розвитку та стабільності.

З цього приводу варто погодитися з думкою Т. Латковської, котра говорить, що «удосконалення банківського законодавства є найважливішою складовою частиною будь-якої перебудови в державі, оскільки політико-економічні рішення, які приймає держава в галузі економіки, повинні бути належним чином законодавчо оформлені. Концептуально спрямування

розвитку банківської системи повинно належати юридичній науці, яка зможе вирішити завдання, що на неї покладає держава, тільки за умов розробки власних категорій та принципів» [3, 3]. Визначальна роль у цьому процесі центрального банку України впливає з багатьох положень законодавства, зокрема й із норм Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 року [4]. Оскільки відповідно до названого Закону щодо ринку банківських послуг органом, який здійснює державне регулювання, є саме Національний банк України.

Загалом, потрібно зазначити, що визначенню правового статусу Національного банку України, а також питанням організації та здійснення державного регулювання банківською системою держави приділяється чимало уваги як вітчизняними науковцями, так й іноземними. Зокрема, ці питання підіймаються у роботах таких відомих вітчизняних фахівців, як: Л. Воронової, І. Заверухи, Д. Гетманцева, Є. Карманова, А. Костюченка, В. Кротюка, Т. Латковської, С. Очкурєнка, А. Селіванова, І. Хитри та багатьох інших. Водночас, як видно з наведеного вище короткого аналізу ситуації з банківською системою, що перебуває нині в посткризовому стані, ця проблема потребує постійного вивчення та вироблення правових механізмів, які б відповідали вимогам сучасності.

Конституцією України закріплено, що основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності вітчизняної грошової одиниці [5]. При виконанні своєї основної функції Національний банк України має виходити з пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. Відповідно до Закону України «Про Національний банк України», він є центральним банком держави, особливим центральним органом державного управління [6].

Крім цього, саме Національному банку України, згідно із законами України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність» [7], надано виключне право монополюю здійснювати емісію національної валюти України й організувати її обіг, встановлювати для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна, здійснювати банківське регулювання й нагляд на індивідуальній та консолідованій основі, здійснювати валютне регулювання, визначати порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організувати та здійснювати валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, що отримали ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, і аналізувати стан грошово-кредитних, фінансових, цінових та валютних відносин.

Положеннями Закону України «Про Національний банк України» закріплено статус центрального банку держави як особливого центрального органу державного управління. Адже відповідно до цього Закону, Національний банк України є підзвітний Верховній Раді України, Президентові України та незалежним від органів державної влади. Підзвітність Національного банку України реалізується через такі положення:

- призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України Верховною Радою України за поданням Президента України (конституційною більшістю голосів);
- призначення та звільнення Президентом України половини складу Ради Національного банку України;
- призначення та звільнення Верховною Радою України половини складу Ради Національного банку України;
- доповідь Голови Національного банку України Верховній Раді

України про діяльність Національного банку України;

- надання Президенту України та Верховній Раді України двічі на рік інформації про стан грошово-кредитного ринку в державі.

Законодавством закріплено заборону органам законодавчої та виконавчої влади чи їхнім посадовим особам втручатись у виконання функцій і повноважень Ради Національного банку України чи Правління інакше, як у межах, визначених законом.

Як бачимо, Національний банк України має повноваження для регулювання діяльності інших державних і приватних банківських установ, зокрема й на введення обмеження іноземного інвестування. Відповідно, Національний банк України повинен піклуватися, насамперед, про національні інтереси, не беручи до уваги політичні хитрощі та спроби впливу. Стосується це багатьох сфер, зокрема й дотримання паритету в доступі іноземного капіталу до банківської системи країни. Оскільки активне введення іноземного капіталу до банківської сфери, крім позитивних наслідків, призводить і до негативних, серед яких можна назвати використання іноземної валюти для придбання товарів, вироблених за кордоном. Отож ідеться про підтримку закордонного, «чужого» виробника, а не національного, як наслідок — підтримання зарубіжних економік, а не національної. На жаль, як засвідчують факти, «на даному етапі Національний банк планує частину коштів зберігати у російських рублях, що також є дуже спірною допомогою для національної економіки, скоріше «ложкою дьогтю у бочці з медом» [8].

Водночас на сучасному етапі перед владою та Національним банком України, учасниками фінансових ринків стоїть завдання — виробити нові стандарти банківського нагляду, визначити нові принципи формування банківської системи, стратегічні цілі її розвитку, призначення банків в

Україні. Адже що стосується організації банківського нагляду, то потрібно зауважити про наявність у світовій практиці різних підходів до побудови органів нагляду за банківською системою. Водночас, як зазначають науковці, «організуючи власну систему банківського нагляду, Україна запозичила досвід більшості країн Європи, у яких функція нагляду належить виключно центральному банку» [9, 13].

Як відомо, завдання банківського нагляду тісно пов'язані та визначаються завданнями й функціями центрального банку як органу, що визначає і здійснює грошово-кредитну політику в державі. Крім цього, банківський нагляд забезпечує дотримання стандартів і нормативів суб'єктами, що контролюються банківськими законами та положеннями. У фаховій літературі підкреслюють, що банківський нагляд є система контролю й активних упорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками й іншими особами, щодо яких центральний банк здійснює наглядову діяльність, законодавства України та встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи й захисту інтересів вкладників і кредиторів банку [10, 658].

Банківський нагляд має спрямовуватися на підтримку надійності й ефективності банків, які входять до банківської системи України. Робиться це з метою забезпечення стабільності функціонування не лише окремих банків, а й усієї банківської системи, що є невід'ємною складовою фінансової системи та впливає на стабільність національної економіки. У процесі здійснення наглядових функцій уповноваженими органами Національного банку України здійснюється оцінка поточних банківських операцій, що характеризуються підвищеними ризиками. Метою такої оцінки є недопущення збитковості банківських операцій, а отже, і банків, недопущення їх

неліквідності та банкрутства. Свою діяльність органи нагляду засновують на національному законодавстві та міжнародних стандартах у цій сфері. До міжнародних стандартів у сфері провадження банківського нагляду належать, насамперед, ключові принципи ефективного банківського нагляду, що були опубліковані в серпні 1987 року Базельським комітетом з банківського нагляду. Саме вони стали основним джерелом рекомендацій для розробки національних банківських законодавств значної кількості держав світу, й України також.

Розуміння необхідності забезпечення стабільності банківської системи визначається в документах стратегічного характеру, що приймаються центробанком. Наприклад, в Основних засадах грошово-кредитної політики на 2013 рік, схвалених рішенням Ради Національного банку України, закріплено зокрема, що «зменшенню зовнішніх ризиків стабільності грошової одиниці сприятиме розвиток внутрішнього фінансового ринку та забезпечення його стійкості. З урахуванням визначених законодавством повноважень діяльність Національного банку в цій царині насамперед концентруватиметься довкола сприяння стабільності банківської системи. Також у співпраці з іншими фінансовими регуляторами проводитиметься робота із побудови системи моніторингу та оцінки стабільності фінансового сектору» [11].

Розв'язання проблем, які стоять перед Національним банком України у сфері державного регулювання та нагляду за банківською системою, має реалізуватися різними шляхами, зокрема й з використанням такої функції Національного банку України, як нормотворення. Адже згідно зі ст. 56 Закону України «Про Національний банк України», центральний банк видає нормативно-правові акти з питань, належних до його повноважень, ці рішення є обов'язковими для органів державної влади й органів місцево-

го самоврядування, банків, підприємств, організацій і установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб. Нормотворчі повноваження центрального банку об'єктивно зумовлені та відображені в законі, оскільки дозволяють надавати його рішенням значення загальнообов'язкових правил поведінки через закріплення їх у підзаконних нормативно-правових актах, прийнятих відповідно до законодавства України.

Якість нових стандартів банківського нагляду, їх відповідність сучасним вимогам до стану банківської системи, відповідність потребам її подальшого розвитку, має стати тим запобіжником, який, якщо не повністю знівелює вплив імовірних наступних криз, то хоча б утримає цей вплив на безпечному для національного ринку капіталу рівні.

Перед державними органами стоїть завдання на законодавчому рівні визначити стратегічне значення національної банківської системи як фінансового базису економічного, а отже, й державного суверенітету країни. Так, окрім обмеження іноземного капіталу, Національним банком України й іншими державними органами, кожному згідно зі своєю компетенцією, необхідно також створювати сприятливі умови для ведення як великого, так і малого та середнього бізнесу. Прозоре та зрозуміле регулювання цієї сфери, створення ґрунтовної підтримки й системи заохочень з боку держави є запорукою успіху економічного розвитку країни та конкурентоспроможності на міжнародній арені. При цьому держава має тісно співпрацювати з під-

приємницьким сектором. Варто підтримати експертні позиції, згідно з якими для раціоналізації використання комерційних банків національною економікою слід розв'язати проблему зниження відсотків за банківськими кредитами. Водночас, як зазначають, для розблокування процесу має відбутися поєднання цілеспрямованих дій регулятора (тому необхідні переговори підприємців з Національним банком України для пошуку дієвих інструментів надання інвестиційного спрямування кредитній діяльності банків і активізації останньої) та сприяння з боку ділового середовища (через надання партнерами гарантій під кредити, поширення внутрішніх рейтингів платоспроможності, розвиток консорціумного кредитування великих проектів тощо) [12].

І важливе значення в цьому процесі належить якісному правовому забезпеченню діяльності банківської системи України в цілому та Національного банку України як регулятора національного ринку банківських послуг зокрема. ♦

Список використаних джерел

1. Орлюк О. П. *Банківська система України. Правові засади організації* : монографія / О. П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 240с.
2. *Уроки банківської кризи 2008–2009 років і шляхи стратегічної трансформації банківської галузі України* : аналітична записка Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.aub.org.ua>.

3. Латковська Т. А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз : автореферат дис... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Т.А. Латковська ; Одеська нац. юрид. академія. — Одеса, 2008. — 30 с.
4. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 року № 2664-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2002. — № 1. — Ст. 1 (зі змінами).
5. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141 (із змінами, внесені згідно із Законом від 01.02.2011 року № 2952-VI // ВВР. — 2011. — № 10. — Ст. 68).
6. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 року № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1999. — № 29. — Ст. 238 (зі змінами).
7. Закон України «Про банки і банківську діяльність» у редакції Закону від 07.12.2000 року № 2121-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2001. — № 5–6. — Ст. 30 (зі змінами).
8. Всесвітній економічний форум: рейтинг глобальної конкурентоспроможності 2011–2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ua.fru.org.ua>.
9. Прилуцький О. В. Організаційно-правові засади діяльності комерційних банків в Україні : автореферат дис... канд. юрид. наук / О. В. Прилуцький ; Нац. юрид. академія ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2008. — 20 с.
10. Орлюк О. П. Фінансове право : академічний курс / О. П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 808 с.
11. Основні засади грошово-кредитної політики на 2013 рік, схвалені Рішенням Ради Національного банку України від 05.09.2012 року № 16 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=127394>.
12. Жаліло Я. Економіка України у 2013 році — виклики і завдання для бізнесу / Я. Жаліло [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.uspp.org.ua/interview/32.ekonomika-ukraini-u-2013-roci-vikliki-i-zavdannya-dlya-biznesu.htm>.

Надійшла до редакції 29.01.2013 року

В. Крыжна

Понятие и содержание прав интеллектуальной собственности

С. 3–7

В статье анализируется понятие и содержание прав интеллектуальной собственности в сравнении с правом собственности. Сделан вывод, что в законодательстве полномочия собственника формулируются лишь с положительной стороны (право владеть, пользоваться и распоряжаться), а содержание имущественных прав интеллектуальной собственности включает и отрицательный аспект — право запрещать.

В. Микитин

К вопросу о сроках действия имущественных прав интеллектуальной собственности

С. 8–15

В статье проанализированы понятия действия имущественных прав интеллектуальной собственности. Установлено понятие сроков в гражданском праве Украины. Представлена классификация сроков действия имущественных прав интеллектуальной собственности с полным их гражданско-правовым обоснованием.

В. Дробязко

Гражданская ответственность в Украине за контрафакцию и пиратство в сфере авторского права и смежных прав

С. 16–24

В статье автор рассматривает доказательства нарушений авторских и смежных прав, способы защиты авторских и смежных прав по украинскому законодательству.

V. Kryzhna

Concept and contents of intellectual property rights

P. 3–7

The article deals with the analysis of concept and contents of intellectual property rights in comparison with property rights. There was made the conclusion that in the legislation the owner powers are formulated only from a positive side (possession, use and disposal) but contents of economical intellectual property rights include also negative aspect — the right to forbid.

V. Mykytyn

Intellectual property rights validity term

P. 8–15

Notion of validity term of intellectual property rights are analyzed in the article. Notion of terms in civil law of Ukraine is determined. Classification of validity term of intellectual property rights with their full civil grounding is made.

V. Drobyazko

Civil liability in Ukraine for the counterfeiting and piracy of copyright and related rights

C. 16–24

The author considers the evidence of copyrights and related rights violations, ways of protection of copyrights and related rights under Ukrainian legislation.

Е. Штефан

Предупредительные меры в качестве предварительного судебного запрета, направленного на предупреждение нарушения и защиту авторского права

С. 25–35

В данной научной статье на основе действующего законодательства Украины, международной практики и законодательства других стран мира раскрывается содержание и сущность такого межотраслевого процессуального института, как предварительные меры, направленные на предупреждение, выявление и непосредственную защиту авторского права.

И. Венедиктова

Защита охраняемых законом интересов при конкуренции прав интеллектуальной собственности

С. 36–41

Статья посвящена анализу конкуренции прав из торговой марки и промышленного образца и специфики защиты охраняемых законом интересов правладельцев и заинтересованных лиц. На основе исследования законодательства, доктрины и судебной практики сделан вывод о способах защиты охраняемых законом интересов в таких правоотношениях.

В. Татьков

К вопросу о суде по интеллектуальным правам

С. 42–47

В статье исследуются теоретические аспекты формирования специализированного суда по рассмотрению споров в сфере интеллектуальной собственности, анализируется опыт зарубежных государств относительно функционирования патентного суда (суда по интеллектуальным правам)

O. Shtefan

Preventive measures as preliminary injunction aimed at preventing and protecting copyright

P. 25–35

In this scientific paper based on current legislation of Ukraine, international practice and the laws of other countries reveals the meaning and essence of such intersectional procedural institution as preventive measures aimed at preventing, detecting and direct protection of copyright.

I. Venediktova

Protection of legitimate interests in the competition of intellectual property rights

P. 36–41

This article is devoted to the analysis of competition the right from trademark and industrial design right and their specific character of defense interests protected by law of right's owners and persons interested in it. By research of legislative, doctrine and court's practice was made a conclusion about ways of defense interests protected by law in such legal relations.

V. Tatkov

On the topic about the court for intellectual rights

P. 42–47

The article deals with theoretical aspects of specialized courts to consider disputes in the sphere of intellectual property, analyzes the experience of foreign countries on the functioning of the patent court (the court for intellectual rights) and the perspectives of its establishment in Ukraine.

и рассматриваются перспективы его создания в Украине.

С. Ревуцкий

Предпосылки формирования национальной инновационной системы под влиянием экономической глобализации

С. 48–50

Рассматриваются взаимосвязи развития экономической глобализации и национальной инновационной системы. Особое внимание уделяется связи глобализации хозяйственной деятельности с международной конкуренцией и концентрацией капитала. Ставится вопрос о включении малых и средних предприятий, как структурных подразделений в европейское и мировое производство вплоть до установления квот на такое участие.

Г. Андрощук

Коммерциализация технологий двойного назначения: опыт США

С. 51–65

Рассмотрена система коммерциализации технологий в США: законодательная база, инновационная инфраструктура передачи технологий двойного назначения в гражданский сектор, основные организационные формы и методы коммерциализации результатов научно-технической деятельности, состояние, проблемы и перспективы коммерциализации технологий двойного назначения в Украине.

С. Рабовская

Некоторые особенности наследственного правопреемства после смерти физического лица-участника хозяйственного общества

С. 66–68

В статье исследуются отдельные особенности наследственного право-

S. Revutskiy

Prerequisites for the formation of the national innovation system under the influence of economic globalization

P. 48–50

It is discussed the interrelations of economic globalization and the national innovation system. Special attention is paid to the globalization of economic activity due to international competition and the concentration of capital. The question about the inclusion of small and medium enterprises, as structural divisions of the European and global production up to the quota for such participation is raised.

G. Androshchuk

Commercialization dual-use technologies: the U.S. experience

P. 51–65

The system of technology commercialization in the U.S.: the legal framework, innovative infrastructure dual use technologies in the civilian sector, the basic organizational forms and methods of commercialization of scientific and technological activities, progress, problems and prospects of commercialization of dual-use technologies in Ukraine.

S. Rabovska

Some peculiarities of inherent succession after death of a private shareholder

P. 66–68

In this article, the author considered some peculiarities of inherent succession of interests and obligations ac-

преимущества имущественных прав и обязанностей после смерти физического лица-участника хозяйственного общества.

curing after death of a private shareholder.

Л. Крупнова.

Значение принципа законности в деятельности Государственной исполнительной службы Украины

С. 69–74

В статье рассматривается понятие принципа законности в теории права, анализируются положения действующего законодательства, касающиеся деятельности Государственной исполнительной службы Украины как органа публичной власти, на который возложено принудительное выполнение судебных решений. Определяется значение принципа законности в деятельности исполнительной службы, в процессе исполнительного производства.

L. Krupnova

A value of principle of legality is in activity of the State Enforcement Service of Ukraine

P. 69–74

In the article the concept of principle of legality is examined in the theory of right, positions of current legislation, that touch activity of the State Enforcement Service of Ukraine as organ of public power, on that the forced implementation of court decisions is fixed, are analyses. The value of principle of legality is determined in activity of enforcement service, in the process of enforcement realization.

И. Кушнир

Программно-целевой метод как один из методов финансирования жилищного строительства

С. 75–81

В статье анализируются положения теории финансового права и нормы национального законодательства в части применения программно-целевого метода в сфере финансирования жилищного строительства. Проводится анализ его использования в процессе реализации различных государственных целевых программ в области жилищного строительства в Украине.

I. Kushnir

Programmatic having a special purpose method as one of methods of financing of housing

P. 75–81

In the article positions of theory of financial right and norm of national legislation are analyses in part of application of programmatic having a special purpose method in the field of financing of housing. The analysis of his use is conducted in the process of realization of the different government having a special purpose programs in area of housing in Ukraine.

Л. Черпицкая.

Бюджетная система Украины как объект финансово-правового регулирования

С. 82–88

В статье анализируются вопросы сущности бюджетной системы как правовой категории и объекта финансово-правового регулирования. Рассматриваются особенности проведения бюджетной политики. Проводится анализ предыдущего и действующего бюджетного законодательства в части определения понятийного аппарата и принципов организации бюджетной системы. Делаются выводы относительно усовершенствования бюджетного законодательства.

В. Козаченко

Роль Национального банка Украины в деятельности банковской системы Украины

С. 89–94

В статье анализируются положения действующего банковского законодательства, а также оценивается современное состояние банковской системы Украины с целью определения места Национального банка Украины в процессе государственного регулирования банковского сектора. Анализируются функции центрального банка государства, в том числе — в части осуществления банковского надзора.

L. Cherpitska

Budgetary system of Ukraine as object of the financially-legal adjusting

P. 82–88

In the article the questions of essence of the budgetary system are analyzed as a legal category and object of the financially-legal adjusting. The features of realization of fiscal policy are examined. The analysis of previous and operating budgetary legislation is conducted in part of determination of concept vehicle and principles of organization of the budgetary system. Drawn conclusion in relation to the improvement of budgetary legislation.

V. Kozachenko

Role of the National bank of Ukraine in activity of the banking system of Ukraine

P. 89–94

Positions of current bank legislation are analysed in the article, and also the modern state of the banking system of Ukraine is estimated with the aim of location of the National bank of Ukraine in the process of government control by a bank sector. The functions of central bank of the state are analysed, including — in part of realization of bank supervision.

До уваги авторів!

Редакція приймає рукописи статей, що раніше не друкувались, як на електронних носіях, набраних у програмах MS Office, так і надруковані на папері, обсягом до 10 сторінок (шрифт — Times New Roman, розмір — 14, інтервал — 1,5).

Статті повинні бути оформлені відповідно до вимог ВАК України щодо наукових робіт, обов'язково мати рецензію й анотації російською та англійською мовами (з перекладом прізвища й імені автора і назви статті). Ілюстративний матеріал має бути у форматі .tif або .jpg, розміром 300 dpi.

Прохання до авторів: разом з матеріалами надсилати свою фотографію та інформацію щодо наукового ступеня, місця роботи, посади, поштової адреси й контактних телефонів.

Редакція лишає за собою право на редагування та скорочення рукописів. За достовірність інформації та статистичних даних, які містяться в рукописах, відповідальність несе автор. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

Повторне видання статей, розміщених на шпальтах журналу «Теорія і практика інтелектуальної власності», можливе лише за згодою редакції.

Надіслані до редакції матеріали авторам не повертаються.

Автор, який подав матеріали до друку, вважається таким, що погоджується на подальше безоплатне їх розміщення на сайті НДІ інтелектуальної власності та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Відтворення матеріалів журналу або їхніх частин будь-якими засобами чи в будь-якій формі, зокрема і в Інтернеті, забороняється без письмового дозволу редакції журналу.

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

Науково-практичний журнал «Теорія і практика інтелектуальної власності» виходить один раз на два місяці. Передплатити наш журнал ви зможете в будь-якому поштовому відділенні України, а також за допомогою системи WebMoney на сайті ДП «Преса» — www.presa.ua.

Сподіваємося, що наш журнал стане корисним помічником у вашій справі!

Вартість передплати на 2013 рік					
	Індекс	2 міс./грн	4 міс./грн	6 міс./грн	12 міс./грн
Фізичні та юридичні особи	23594	35	70	105	210

З глибокою повагою,
редакційна колегія